

Dagens miljömål och framtidens fjällupplevelser – iakttagelser av aktivitetsmönster, landskaps- relationer och kommunikationsformer

*Peter Fredman, Daniel Wolf-Watz, Klas Sandell, Sandra Wall-Reinius,
Maria Lexhagen, Christine Lundberg och Rosemarie Ankre*

Storlagen fjällmiljö

Förord

I denna rapport redovisar vi forskning som gjorts i projektet *Den nya fjällupplevelsen - Friluftstrender och hållbar utveckling för en storslagen fjällmiljö* inom ramen för Naturvårdsverkets forskningssatsning Storslagen fjällmiljö. Forskargruppen har utgjorts av Peter Fredman (projektledare), Maria Lexhagen, Christine Lundberg, Sandra Wall-Reinius, och Daniel Wolf-Watz från Mittuniversitetet, samt Klas Sandell från Karlstads universitet. Det har även varit i nära samarbete med projektet "Bortom konflikter i fjällen" som också varit en del i forskningssatsningen Storslagen fjällmiljö. Här kan särskilt nämnas studien över upplevda konflikter mellan snöskoteråkare och turskidåkare som Rosemarie Ankre vid Mittuniversitetet genomfört.

En särskild referensgrupp bestående av 17 nyckelpersoner kring friluftsliv och turism i fjällregionen har följt projektet och medverkat i två fysiska möten (varav ett internat), en Epistel-M övning (tolkning av trender), och programkonferenser i Abisko, Östersund och Vilhelmina. Referensgruppen bestod av Johan Arnegård (GIH), Annica Idestrom (ATI Mountain Experience), Annette Andersson (STF), Hans Gerremo (SLAO), Christina Rådelius (Tillväxtverket), Benckt Aspman (Åre kommun), Lena Lundevaller (länsstyrelsen Västerbotten), Kjell Sundvall (länsstyrelsen Norrbotten), Jerker Bexelius (Gaalitje), Urban Emanuelsson (Sveriges lantbruksuniversitet), Ingalill Forslund (Utemagasinet), Åsa Nordin Jonsson (Laponiatjuottjudus), Sara Revell Ford (Friluftsförbundet), Niclas Sjögren Berg (Skistar), Per-Olov Wikberg (Naturvårdsverket), Stig-Åke Svensson (länsstyrelsen Dalarna), samt Vegard Gundersen (Norsk institutt for naturforskning). Delar av referensgruppen har också lämnat värdefulla synpunkter på tidigare versioner av denna rapport.

Många personer har på olika sätt varit engagerade i forskningens olika delar utöver ovan nämnda namn. Ett särskilt tack till Johan Arnegård, Tatiana Chekalina, Annika Dahlberg, Mareike Garms, Kristin Godtman Kling, Elin Häggström, Kai Kronenberg, Fredrik Olausson och Mikael Wassdahl som på ett förtjänstfullt sätt hjälpt till med datainsamling och/eller analyser av data. Vi vill också rikta ett tack till före detta kollegor vid och utanför ETOUR (Lennart Bäck, Lars Emmelin, Tom Heberlein, Lisa Hörnsten Friberg och Tuomas Vuorio) som på olika sätt bidragit till projektet genom sina insatser i tidigare studier av besökare i Norrbottensfjällen, södra Jämtlandsfjällen och Fulufjället. En särskilt tack till Professor Lars Emmelin för värdefulla synpunkter på innehållet i rapporten.

Östersund, Aspöja, Ås och Guildford i mars 2016

Peter Fredman

Daniel Wolf-Watz

Klas Sandell

Sandra Wall-Reinius

Maria Lexhagen

Christine Lundberg

Rosemarie Ankre

Innehåll

Förord	3
Introduktion.....	5
1. Bakgrund	7
1.1. Fjällupplevelser i en storslagen fjällmiljö	7
1.2. Studera framtiden?	9
1.3 Metoder.....	13
2. Förändringsmönster i fjällen	20
2.1. Ett område, flera mönster	20
2.2. Övergripande aktivitetsmönster.....	20
2.3. Förändrade landskapsrelationer.....	31
2.4. Känner ungdomarna framtiden?.....	36
2.5. Lokala fallstudier.....	39
2.6. Förändrade kommunikationsformer	50
2.7. Aktiviteter som kommer att öka enligt expertgrupp och allmänhet	55
3. Dagens miljömål och framtidens fjällupplevelser.....	66
3.1. Fyra teman	66
3.2 Fyra teman och dagens miljömål	70
3.3 Buller som illustration till svårigheter med att precisera miljömål.....	73
3.4 Reflektioner kring miljö kvalitetsmålet	75
Referenser	78
Bilagor	82
En informerad framtidsspaning.....	82

Introduktion

Den svenska fjällvärlden har en lång historia som rekreationslandskap, men på senare tid har nya aktiviteter och förändrade beteenden blivit allt mer påtagliga. Sådana förändringar kommer i stor utsträckning att påverka möjligheterna för ett framtida hållbart nyttjande av fjällen. Mot den bakgrunden genomfördes under perioden 2013-2015 projektet *Den nya fjällupplevelsen - Friluftstrender och hållbar utveckling för en storslagen fjällmiljö*. Det huvudsakliga syftet med detta projekt har varit att analysera trender inom fjällturism med fokus på aktiviteter, upplevelser, motiv och nytta samt att se hur detta förändras över tid. Förutom att analysera trender inom traditionella aktiviteter har projektet även betonat samtida fritidsfenomen som kan vara av särskild betydelse för den framtida utvecklingen: Sportifiering, friluftsfestivaler/events, friluftaktiviteter som flyttar inomhus och sociala medier.

Begreppsmässigt innebär det här att vi ser "rekreation" som det övergripande fritidsbaserade samhällsfenomenet och där friluftsliv är sådan rekreation som fokuserar vistelser i naturpräglade landskap¹ som när de förläggs utanför vardagsmiljön kan kategoriseras som naturturism. Så även om denna rapportens huvudrubrik både innehåller orden "miljömål" och "framtid" så är det viktigt att notera att projektet inte har sett som någon huvuduppgift att analysera miljömålet i sig eller dess förutsättningar. Projektet har heller inte haft ambitionen att genomföra någon egentlig framtidsstudie. Däremot har vårt intresse för att iaktta aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer (enligt rapportens underrubrik) motiverats av att vi tror att detta i hög grad kan påverka de framtida förutsättningarna för fjällens miljömål. Utifrån detta för vi också i denna rapportens sista kapitel ett resonemang om relationen mellan de trender som vi funnit och förutsättningarna för en hållbar utveckling i linje av miljökvalitetsmålet "En storslagen fjällmiljö" – vilket motiverar orden miljömål och framtid i rapportens rubrik.

Med reservation för de begränsningar projektet haft i tid och kompetens att mer ambitiöst tackla frågor om miljökvalitetsmål och framtidsstudier, så bör det redan här noteras den kritiska granskningen av nuvarande miljökvalitetsmål i rapportens sista kapitel. Det handlar om det nuvarande miljömålets kopplingar till specifika och på många sätt begränsade landskapsideal, och denna kritiska granskning inkluderar inte minst vår bedömning att nuvarande miljökvalitetsmål bara i begränsad utsträckning är relevant för studier av förutsättningarna för framtidens friluftsliv och naturturism i fjällen. Detta på grund av dess nuvarande betoning av bevarande (inte utveckling) och av ekologiska indikationer på hållbarhet (inte sociala och ekonomiska).

Projektet har huvudsakligen använt sig av metoder där kvantitativa data utgör underlag för en mer kvalitativ analys för att bättre förstå konflikter kring friluftsliv och dess konsekvenser. Vi har sett som viktigt att uppmärksamma olika metoder för studier av besökare som underlag för skötsel och förvaltning, samt att i förlängningen bidra till den sociala och ekonomiska utvecklingen i fjällregionen.

¹ Vi ansluter här till den officiella definitionen av friluftsliv som "vistelse utomhus i natur- eller kulturlandskapet för välbefinnande och naturupplevelser utan krav på tävling" (SFS, 2003).

Projektets fem forskningsfrågor har varit;

- a) Hur ser trenderna ut inom fjällturismen avseende aktiviteter, upplevelser, motiv, nytta samt mönster i tid och rum?
- b) Hur kan ett ökat deltagande i event, sportarrangemang och inomhusfaciliteter påverka framtida utveckling i fjällregionen?
- c) Hur kommer användning av ny teknik och sociala medier påverka bilden av fjällen och framtida rekreationsmönster?
- d) Hur kommer trender inom friluftslivet (a-c) påverka en hållbar utveckling av fjällregionen generellt och miljö kvalitetsmålet "Storslagen fjällmiljö" i synnerhet (avseende upplevelser, konflikthantering, säkerhet, regional utveckling, etc.)?
- e) Hur representativa och effektiva är olika mätmetoder (monitoring) avseende olika besöksgrupper i fjällregionen?

Den empiri som använts i projektet kommer huvudsakligen från: en nationell enkätundersökning av svenskarnas resor till fjällen; besöksstudier – egna och andras – i Södra Jämtlandsfjällen, Fulufjället och Norrbottensfjällen; studier av trender och tjänsteinnovation i Åre; e-postenkäter till nyckelpersoner avseende event, sport och inomhusaktiviteter; samt analyser från användning av Internet och sociala medier med fokus på fjällen. Det är viktigt att här påminna om att detta forskningsprojekt och denna rapport naturligtvis inte kan ge någon helhetsbild av framtidens friluftsliv och naturturism i fjällen. För att teckna en sådan bild krävs bland annat analys av en mängd bakgrundsinformation som till exempel befolkningsförändringar, ekonomiska konjunkturer, glesbygdspolitik och infrastruktur. Samtidigt bör de teman som det här projektet och rapporten belyser ändå ses som viktiga element i en sådan bredare bild.

Rapporten ger inledningsvis en bakgrund till fjällupplevelser och en genomgång av de metoder som använts i projektet. Därefter följer en beskrivning av de förändringar vi anser oss kunna se i de olika datamaterial som samlats in, följt av en diskussion av dagens miljö kvalitetsmål i förhållande till framtidens fjällupplevelser. En förteckning över de mer utförliga rapporter och artiklar som gjorts – och som denna rapport sammanfattar och syntetiserar – är markerade med fetstil i referenslistan.

1. Bakgrund

1.1. Fjällupplevelser i en storslagen fjällmiljö

Ett miljö kvalitetsmål som "Storslagen fjällmiljö" pekar på mänskliga upplevelser som en utgångspunkt. Samtidigt leder lätt ett begrepp som "fjällupplevelser" till en mängd komplexa frågor som "var ligger fjällen?" och "vad är en upplevelse?". Låt oss först konstatera att fjällen givetvis alltid har varit upplevda av de som levt och verkat där, i princip sedan inlandsisen försvann, men då vi i denna rapport har fjällupplevelser som en viktig utgångspunkt så är det i en nutida fritidsrelaterad bemärkelse. Detta hänger naturligtvis ihop med att föreliggande forskningsprojekt har som huvudsakligt syfte att analysera trender inom fjällturism med fokus på aktiviteter, upplevelser, motiv och nytta, samt att se hur detta förändras över tid. Det innebär att de upplevelser av fjällen som vi här diskuterar är direkt knutna till det moderna industrialiserade och urbaniserade samhället som delar in tiden i sådant som arbetstid och fritid, liksom delar in rummet i till exempel arbetsplatser och områden för fritid (Abrahamsson, 1993; Sandell & Sörlin, 2008).

Fjällvärlden har sedan slutet på 1800-talet och under hela industrisamhällets framväxt varit ett helt centralt område för fritid för utifrån kommande besökare. Med stödjepunkter i organisationer som Svenska Turistföreningen och infrastruktur som järnvägarna mot Norge i Norrbotten och Jämtland, liksom i romantikens estetiska blick, tillsammans med kropps- och hälsoideal, har fjällen under 1900-talet starkt knutits till en bild av fritid, turism – och "upplevelser". Många av de aktiviteter och motiv som etablerades för hundra år sedan är också fortfarande giltiga. En fjällvandrare med ryggsäck eller en skidåkare med pulka på lite avstånd kan se rätt lika ut idag som vid fritidsupplevelsernas insteg i fjällen för 100-150 år sedan – och motiven hos utövarna skulle nog också kunna ha en hel del likheter. Om vi kom lite närmare vår fjällvandrare eller skidåkare så skulle vi dock direkt uppfatta en mängd skillnader mellan dåtid och nutid, till exempel hur ny utrustning öppnat för lättare packning, snabbare färd, mindre strapatser och mindre behov av stöd från lokalbefolkningen. Skulle vi så se snöskoter, skidlift och GPS-orientering så blir det mycket tydligt att fjällupplevelsernas inramning på många sätt dramatiskt har förändrats under dess historia.²

En central aspekt av de nutida och framtida fjällupplevelserna är statens politik, exempelvis i form av att nationalparker etableras, vilket förändrar förutsättningarna för annan verksamhet i området (till exempel hindrar gruvor eller skogsbruk och attraherar ytterligare turister). Glesbygdspolitik, rennäringens förutsättningar och olika utvecklingsprojekt är andra exempel på faktorer som åtminstone i stor utsträckning styrs av staten och på olika sätt påverkar fjällupplevelserna, till

² Några exempel på bredare litteratur relevant för ett begrepp som "fjällupplevelser" är: Sörlin (1988) och hans beskrivning av statens syn på Norrland i samband med Sveriges industrialisering; Sandell & Sörlin (2008) om friluftslivets och naturturismens framväxt; Nilsson (1999) som ett exempel på just fjällturismens historia; Wall-Reinius (2009) om friluftsliv, järnvägar och naturskydd; se också t.ex. Svenska Fjällklubbens årsböcker och Sehlin (1998) om STF; samt Hellström-Boström (1997) om de första klättrarna. Det finns också en hel del forskning gjord som rapporterar om t.ex. besöksmönster för olika områden i fjällen, reservatsfrågor och relationerna mellan turism och andra verksamheter i området som t.ex. rennäringen (se t.ex. sammanfattningen från forskningsprogrammet FjällMistra, Price & Willebrand, 2006; och förteckningen i rapportens slut över avrapporteringar från föreliggande forskningsprojekt).

exempel hur mycket fjällvärlden är bebodd året runt. Viktigt är även det miljö kvalitetsmål "Storslagen fjällmiljö" som riksdagen har fastlagt. Det uttyds som att:

"Fjällen ska ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällen ska bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar."
(Naturvårdsverket, 2007)

Denna formulering är ett av 16 miljö kvalitetsmål och i miljö kvalitetsmålet "Storslagen fjällmiljö" finns åtta preciseringar som indikerar vilka miljöproblem som avses. Dessa är:

- **Fjällens miljö tillstånd**
Fjällens värden för rennäringen är bevarade och fjällens karaktär av betespräglad, storslaget landskap med vidsträckta sammanhängande områden är bibehållen.
- **Ekosystemtjänster**
Fjällmiljöernas viktiga ekosystemtjänster är vidmakthållna.
- **Gynnsam bevarandestatus och genetisk variation**
Naturtyper och naturligt förekommande arter knutna till fjällandskapet har gynnsam bevarandestatus och tillräcklig genetisk variation inom och mellan populationer.
- **Hotade arter och återställda livsmiljöer**
Hotade arter har återhämtat sig och livsmiljöer har återställts i värdefulla fjällmiljöer.
- **Främmande arter och genotyper**
Främmande arter och genotyper hotar inte den biologiska mångfalden.
- **Genetiskt modifierade organismer**
Genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden är inte introducerade.
- **Bevarade natur- och kulturmiljö värden**
Fjällmiljöer med höga natur- och kulturmiljö värden är bevarade och förutsättningar finns för fortsatt bevarande och utveckling av värdena.
- **Friluftsliv och buller**
Fjällmiljöers värden för friluftsliv är värnade och bibehållna och påverkan från buller är minimerad.

För att uppskatta målets uppfyllande används en rad indikatorer. Det handlar till exempel om antal järvar, renar, fjällrävar och häckande fåglar i fjällområdet. Andra indikatorer är exploateringsgrad och förekomst av buller, samt antal terrängkotrar som uppfyller bullerkrav. Ytterligare andra indikatorer handlar om nedfall av kväve och svavel, liksom arealen fjällmark som skyddas genom naturreservat eller nationalparker.

I juni 2014 (Naturvårdsverket, 2014) redovisade Naturvårdsverket regeringsuppdraget att ta fram en strategi med förslag på etappmål och relaterade åtgärder för miljö kvalitetsmålet. De föreslagna etappmålen rör kartläggning och prioritering av olika intressens behov och anspråk på mark i fjällen, skapa förutsättningar för ett betespräglad fjällandskap och verka för en terrängkörning som är anpassad till kraven kring minskad bullerstörning och vegetationsskador.

Som komplement till dessa etappmål föreslogs åtgärder för att bevara särskilt värdefull natur i fjällområdet samt att värna och synliggöra fjällområdets kulturmiljövärden. Ledsystemen ska även förbättras "för att stärka fjällområdets förutsättningar för biologisk mångfald, bevara upplevelsevärden och varsamt nyttja naturresurser, så att fjällens ekosystemtjänster bevaras eller stärks. För människor som vistas i fjällområdet innebär förslagen att den svenska fjällvärlden även fortsättningsvis kan upplevas som storslagen och förhållandevis fri från störningar." (s. 9)

Frågan som avhandlas i denna rapport gäller trender inom fjällturismen som vi särskilt studerat (aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer) och i viss mån dessa trenders relation till miljö kvalitetsmålet. Det bör också återigen påminnas om det kritiska resonemang om nuvarande miljö kvalitetsmål som något ytterligare berörs i denna rapport sista kapitel.

1.2. Studera framtiden?

Detta projekt har inte gjort någon framtidsstudie men utifrån vårt intresse att försöka fånga förändringar när det gäller rekreationens aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer, så ligger det nära till hands att inspireras av angreppssätt som använts inom framtidsstudier.

Framtiden skapas hela tiden genom olika individers och grupper beslut, eller icke-beslut, i samspel med miljön. Detta sker exempelvis genom att idag understödja, motverka eller ignorera att olika aktiviteter eller motiv ökar eller minskar. På så sätt skapas framtidens friluftsliv och naturturism i fjällen av turister, lokalbefolkning, intressegrupper, företag, politiker och myndigheter. Men det går inte att beforska framtiden i sig självt. Det som skall studeras (åsikter, aktiviteter etc.) finns ju inte ännu. Så här står det i förordet till en bok om framtidsstudier av Alm, Palme & Westholm (2012:7):

"Det finns ingen verklighet att undersöka och väldigt lite kan sägas säkert om framtiden. Det kan vi hantera genom att använda vår kunskap om historien och samtiden till en diskussion som också rymmer våra värderingar. Grundtanken är att vi kan bli bättre på att forma vår framtid så som vi vill ha den om vi gör det på en upplyst grund".

En viktig slutsats för detta forskningsprojekt och denna rapport är att det, trots framtidsfrågornas ogripbarhet och att detta projekt inte haft några ambitioner att vara en framtidsstudie i sig, är viktigt att samla information om olika förutsättningar för framtiden. Det kan vara i termer av olika grupper förväntningar och önskemål liksom iakttagelser av trender över tiden, för att, i enlighet med citatet ovan, bidra till att "upplysa" den grund där framtidens skapas. Andersson och Westholm (2012) lyfter särskilt fram framtidsstudiers roll som demokratiskt hjälpmedel, att hjälpa oss att välja framtid – inte förutsäga framtiden. Särskilt pekar de på betydelsen av att tydliggöra vilka konsekvenser vi troligen får se i framtiden av de beslut vi fattar idag. Utifrån detta och projektets syfte att analysera trender inom fjällturism, se hur dessa förändras över tid och betona samtida fritidsfenomen som kan vara av betydelse för den framtida utvecklingen, har vårt forskningsprojekt alltså haft anledning att också relatera sig till framtidsstudier.

Men innan vi kort presenterar de framtidsstudietekniker som vi inspirerats av i våra arbeten är det viktigt att påminna om det som Torbjörn Lundqvist (2012) kallar "megatrender". Det är ju så att andra och mer storskaliga förändringar än de som går att identifiera i studier av friluftsliv och naturturism

med all sannolikhet har mycket större betydelse för fjällens framtida friluftsliv och naturturism. Megatrender kan vara sådant som;

- Klimatförändringar (till exempel krav på mindre resande och effekterna av ett förändrat fjällandskap)
- Demografiska förändringar (till exempel en åldrande befolkning i Sverige, många nya svenskar med delvis andra vanor och preferenser när det gäller fritid och semester, och stora grupper välbärgade i Asien som skulle kunna upptäcka de svenska fjällen som turistmål)
- Storskalig teknikutveckling (till exempel om/när riktigt verklighetstrogna cyberspacemiljöer blir brett tillgängliga och med alla sinnen inkopplade som gör det möjligt till mycket verklighetsnära upplevelser av storslagna fjällmiljöer – fast inomhus i en tätort)
- Konjunkturberoende förändringar (till exempel den svenska valutans förhållande till omvärldens valutor som kan avgöra om en svensk spenderar sin semester i Sverige eller utomlands liksom hur attraktivt Sverige är för utländsk turism, eller det totalt sett minskade intresset för att spendera pengar på fritid och turism vid en ekonomisk lågkonjunktur)
- Fortsatt urbanisering (till exempel ytterligare förtätning av storstäderna vilket kan tänkas driva fram ytterligare behov av att under fritid söka upp naturpräglade landskap, eller kanske att man vänjer sig vid att helt tillbringa sin tid i urbaniserade landskap)
- Akuta ekonomiska, politiska eller ekologiska kriser, m.m.

Vi kan också nämna sådana tänkbara förändringar över tiden som ligger närmare våra undersökningar av friluftsliv och naturturism i svenska fjällen men som ändå ligger på en mer övergripande nivå, till exempel:

- Sveriges glesbygdspolitik och särskilt hur den påverkar den svenska fjällregionen (till exempel hur mycket som överförs från rikare till fattigare kommuner)
- Sveriges politik i förhållande till samer och annan lokalbefolkning i fjällen, liksom synen på renskötselns betydelse för fjällandskapets framtid
- Avskaffandet av allmän värnplikt som rimligen leder till minskade baskunskaper men kanske också till färre som associerar friluftsliv till vad som kan ha varit negativa upplevelser
- Sjunkande svarsfrekvenser för enkätundersökningar, fler besökare i låga och höga åldrar (vilka inte fångas upp av traditionella enkätundersökningar) liksom förändrade enkätmetoder (till exempel från post via telefon till webbpaneler) som utmanar undersökningsmetodernas tillförlitlighet för jämförelser över tiden
- Vidareutvecklad utrustning där till exempel en pannlampa idag lyser mer och väger mindre och där kläder, skor, tält med mera hela tiden utvecklas när det gäller lägre vikt och bättre prestanda
- Ökad tillgång till och användande av Internet.

Med dessa förbehåll följer här några exempel på framtidstudietekniker som vi inspirerats av i detta forskningsprojekt och för denna rapport – och som kanske kan inspirera en del läsare till egna framtidsstudier inom sina områden:

– Trendframskrivning; innebär att man tittar på hur något har förändrats över tiden. För att göra detta behöver man uppgifter vid olika tidpunkter bakåt i historien och kan således i viss utsträckning tänka sig att det kommer att fortsätta förändras på samma sätt. Exempelvis om utförsåkning på skidor har

ökat successivt under ett par decennier, så kanske man kan räkna med att det kommer att fortsätta öka i ungefär samma takt framöver. En mer seriös variant av detta kallas ibland för "trendanalys" (Lundqvist, 2012) och då handlar det om att förstå trenden på djupet och dess drivkrafter, mottrender och så vidare. En nackdel med trendframskrivningar är dock att det kan vara svårt att mäta en aktivitet eller en attityd över tiden. Det är exempelvis inte självklart att allmänheten tänker på samma sak när de säger att de ägnar sig åt "utförsåkning på skidor" eller "vandrar" idag jämfört med för flera decennier sedan. Forskningsmetoderna tenderar också att förändras över tid, till exempel från postenkät med god svarsfrekvens till sämre svarsfrekvens och kanske vidare till telefonintervjuer och Internetpaneler – vilken vikt kan man då lägga vid att till exempel en viss aktivitet gått upp eller ner några procent över tid? Det kan också finnas viktiga bakgrundsfaktorer som förändrar själva förutsättningarna (till exempel klimatförändringar som gör att utförsåkning minskar eller att en svagare kronkurs gör att fler semesterar i Sverige och till exempel vandrar i fjällen). Detta med trender över tiden är en strategi som vi anknyter till i avsnitt 2.2 om "Övergripande aktivitetsmönster" liksom i avsnitt 2.5 om "Lokala fallstudier".

– Expertpanel: innebär att man plockar ut en grupp personer som man tror har bättre "utsikt" än andra i vad som händer och sker när det gäller det man är intresserad av. Det kallas också för Delfi-metoden efter oraklet i Delfi som under den grekiska antiken tillfrågades om olika framtidsfrågor. Exempelvis kan man be olika experter att svara på frågor om vad de tror om till exempel skidåkningens framtid i svenska fjällen. Det kan till exempel vara marknadsförare (som har som jobb att känna av marknaden), teknikutvecklare (som alltid söker underlag om vilken teknik man bör utveckla) och planerare (som tidigt stöter på exempelvis nya konflikter eller förfrågningar). Helst bör sedan panelen av experter tillfrågas i en dialog där de får ta ställning till sammanvägningar av deras tidigare svar. Exempel på nackdelar med den här metoden är att det alltid finns en risk för "hemmablindhet", där experterna tycker sig se det man är van att titta efter, eller att vissa rådande dogmer/personer får stort inflytande. Sammansättningen av expertpanelen blir naturligtvis också en kritisk fråga. Om vi igen ser till exemplet med skidåkning i de svenska fjällen så kan man till exempel fråga sig om personer verksamma vid utländska skidorter är viktiga, eller kanske de som arbetar med allmänhetens resmönster, eller kanske de som gör podcastprogram om idrottstrender och så vidare. Vilka man frågar avgör förstås i stor utsträckning vad man får för svar. Strategin med expertpanel har vi anknytit till i avsnitt 2.3 om "Förändrade landskapsrelationer" och i avsnitt 2.7 om "Aktiviteter man tror kommer att öka respektive minska".

– Kohortstudier: handlar om att man kan tänka sig att en viss åldersgrupp, åtminstone om de vuxit upp under likartade förutsättningar, i viss utsträckning tillägnar sig vissa aktivitetsmönster och vissa attityder – och att dessa mönster och aktiviteter sedan kan ha en tendens att finnas kvar när gruppen blir äldre. Inte minst har detta angreppssätt försökt fånga vad som kännetecknar olika ungdomsgenerationer utifrån tanken att dessa kännetecken sedan kommer att prägla dem framledes – och därigenom det samhälle där de lever. Samtidigt vet vi att aktiviteter och attityder också har en tendens att förändras med stigande ålder – man gör och tycker delvis annorlunda när man bildar familj eller pensionerar sig till exempel. Det handlar här om relationen mellan "kohorteffekten" (en viss åldersgrupp) eller "livsfaseffekten" (Alm, 2012:175).

När det gäller möjligheten till framtidsstudier genom att studera ungdomar så säger Susanne Alm (ibid: 167) att "... ungdomars framtidsbilder säger mer om det förflutna och nutiden än om framtiden, och mer om enskilda individer än om samhället" (Alm, 2012:167). På samma gång är det till exempel

självlklart att antalet i den årskull som snart går ut grundskolan säger något viktigt om tänkbart söktryck på högskoleutbildningar om en handfull år och att till exempel det radikala samhällsklimatet runt 1968 sannolikt påverkat de som då blev vuxna i USA och Västeuropa. Samtidigt är det viktigt att se att en "kohort" inte behöver vara ungdomar. I en befolkning som får allt längre mellan pensionering och inaktivitet är det kanske viktigare att studera vad de som idag är mellan 45 och 55 år har för ideal och önsknings om man vill veta något om framtida viktiga kundgruppers preferenser för vistelser i fjällen. Vi har anknutit till kohortstrategin i avsnitt 2.4 "Känner ungdomarna framtiden" och då i den vanligaste tappningen nämligen för att söka efter utmärkande drag hos de yngre – för att på så sätt ge en beredskap för att de kanske tar dessa drag med sig upp i åldrarna.

– Backcasting; handlar om att man utgår ifrån en tänkt situation i framtiden – ofta en eftersträvt situation utifrån den grupp som initierar arbetet – och försöker identifiera hinder och möjligheter för att från dagens situation kunna nå den tänkta situationen i framtiden. Eller med Höjer, Svenfelt & Wangels (2012:213) ord "... en framtidsstudiemetod som kan användas för att undersöka och illustrera hur ett svåruppnåeligt mål kan nås, analysera konsekvenser av dessa tillstånd samt utforska vilka förändringar som skulle behövas för att uppnå dem". Den diskussion som vi för i kapitel 3 om relationen mellan våra fynd i förhållande till miljömålet är inspirerad av detta och vi försöker här anknyta till det som Andersson & Westholm (2012) lyfter fram som framtidsstudiernas roll som underlag till handling, att det handlar om ansvarsfrågor och att vara medskapande i framtiden. Samtidigt påminner detta medskapande oss om ytterligare en av framtidsstudiernas principiella svårigheter genom vad Skovdahl (2012) kallar för "påverkansparadoxen" – att en förutsägelse om framtiden kan vara en del i det som gör att den framtiden inte blir förverkligad. Westholm (2012:93) skriver "Framtiden har också en maktaspekt: den aktör vars framtidsbild får legitimitet får också stort inflytande i nutid". Då det ofta i den här rapporten pekas på spänningsfält mellan olika grupper och olika ideal när det gäller fjällens friluftsliv och naturturism så har det då stor betydelse vilkas framtidsbilder som ges legitimitet.

– Omvärldsanalys och framtid är nära förknippad med varandra. Omvärldsanalys är ett sätt att placera en möjlig framtid under bevakning genom att spana efter olika förändringar i samhället, dess hot samt möjligheter, som sedan kan användas som beslutsstöd. Omvärldens förändringar påverkar utvecklingen av ett fenomen eller en plats/destination och genom att analysera och tolka dess förändringar på ett grundläggande och strukturerat sätt kan till exempel en organisation till viss del vara förberedd på en möjlig framtid. I en omvärldsanalys med syfte att tolka och analysera en möjlig framtid så inkluderas att spåra förändringar och beskriva dem samt dess effekter och konsekvenser. En trend som spåras i omvärlden är någon form av förändring som det finns anledning att tro kommer att fortleva och förändra omvärlden och därför också eventuellt påverka till exempel en organisation. En trend är påtaglig och synlig och har en viss riktning varåt den ökar eller minskar, trenden verkar också inom ett visst område. Efter att ha tydliggjort syfte och mål görs omvärldsanalysen och trendspaningen genom insamling av information från en mängd olika typer av källor (såsom vetenskapliga publikationer, rapporter, media). Denna metod har varit viktig i studien av trender och tjänsteinnovation i Åre (avsnitt 2.5.4).

1.3 Metoder

Då projektet syftar till att analysera trender inom fjällturismen ur flera perspektiv har olika metoder använts för olika syften. Exempelvis gjordes en nationell internetbaserad panelundersökning inledningsvis för att skapa en gemensam empirisk plattform för projektets olika delar avseende de övergripande mönstren i fjällturismen. Tre av fallstudierna (Fulufjället, Jämtlandsfjällen och Norrbottensfjällen) har alla använt sig av vedertagen on-site metodik avseende besökarundersökningar i naturområden. Mer tematiska analyser, avseende bland annat bruk av internet och sociala medier samt deltagande i event och sportevenemang, har i sin tur inhämtat empiri med en mer kvalitativ utgångspunkt. På så vis har projektet också samlat på sig värdefulla erfarenheter från olika mätmetoders användbarhet när det gäller att studera olika besöksgrupper på regional och lokal nivå. I följande avsnitt redogör vi därför kortfattat för de metoder som använts i de olika delstudierna, jämte några resonemang kring de för- och nackdelar olika metoder har ur ett tillämpat perspektiv. Mer detaljerade metodbeskrivningar återfinns genom källhänvisningarna i respektive avsnitt. För en mer ingående analys av olika metoder att försöka förstå förutsättningarna för framtida deltagande i friluftaktiviteter hänvisas till den särskilda vetenskapliga artikel projektet tagit fram i detta avseende (Fredman et al., Manuskript).

Nationell panelundersökning³

Undersökningen genomfördes i form av en nationell webbenkät till ett urval av Sveriges befolkning i åldersintervallet 15-70 år. Studien var utformad som en tvärsnittsstudie avseende år 2013 där året delades upp i tre perioder (en enkät per period) för att öka precisionen och fånga upp olikheter i utövande av fritidsaktiviteter under olika årstider (januari till april, maj till augusti och september till december). Vid varje tillfälle har 1 000 slumpmässigt utvalda personer intervjuats vilket alltså innebär 3 000 webbenkäter för hela 2013. Undersökningen utfördes av företaget Norstat (www.norstat.se) på uppdrag av Mittuniversitetet. Urvalet gjordes ur en panel om ca 100 000 personer baserad på Sveriges befolkning och vid varje undersökningsomgång har ca 4 500 personer kontaktats för att uppnå målsättningen om 1 000 ifyllda enkäter. Urvalet var stratifierat så att det svarade mot den nationella åldersstrukturen och fördelningen mellan könen.

Metodens styrkor: Flexibel (möjlighet till gaffling med mera), möjlighet till stratifierade urval och kostnadseffektiv.

Metodens svagheter: Ny och delvis obeprövad, svårigheter att jämföra med tidigare studier, panelens representativitet i förhållande till befolkningen är inte självklar utan till exempel beroende av hur urvalet och rekryteringen gått till för respektive webbpanel.

³ Följande rapport ligger till grund för avsnittet: Fredman, P., Wall Reinius, S., Sandell, K. Lundberg C., Lexhagen, M., Bodén, B & Dahlberg, A. (2014). *Besök och besökare i fjällen - Resultat från en undersökning avseende svenskarnas fritidsaktiviteter i fjällen, besök i olika fjällområden, landskapsrelationer, fjällen i sociala medier, upplevelser av vindkraft och attityder till skyddad natur*. Mid-Sweden University, ETOUR, Report 2014:3.

Nationell postenkät⁴

I syfte att jämföra med två tidigare undersökningar som kartlade svenskarnas besök i fjällen genomfördes en traditionell postenkät som distribuerades till 1 000 slumpmässigt utvalda svenskar i åldersintervallet 15-70 år (från nationellt adressregister som administreras av företaget Bisnode). Enkäten innehöll sammanlagt 21 frågor varav tre var formulerade exakt lika som vid de två tidigare undersökningarna åren 1985 respektive 2000. Frågorna avsåg boendeformer, besök i olika fjällområden (per län) samt vilka aktiviteter man ägnat sig åt. Utöver detta innehöll enkäten även frågor om antal besök i fjällområdet som helhet, motiv för att ägna sig åt olika aktiviteter, fjälledernas betydelse samt bakgrundsvariabler. Efter två påminnelser erhöles en svarsfrekvens om 35,5 %. I sammanhanget kan noteras att andelen kvinnor som svarade var cirka sju procentenheter högre än riket som helhet. Andelen svarande över 50 år var också högre än för riket som helhet samtidigt som andelen svarande under 30 år var lägre än riket som helhet.

Metodens styrkor: Jämförbar med tidigare studier.

Metodens svagheter: Låg svarsfrekvens, hög kostnad, arbetsintensiv och skevhet i ålder och kön.

Analys av sociala medier och webb⁵

En netnografisk studie har genomförts för att samla in information om upplevelser i fjällen. Det innebär en etnografisk studie på internet och är en metod som lämpar sig väl för att studera beteenden utan inflytande av den som undersöker. Informationen som samlas in är publikt tillgänglig och metoden lämpar sig väl för att studera kulturer och grupper som utvecklas genom kommunikation och internetanvändning. Metoden syftar inte till att nå generaliserbara resultat utan är istället ett sätt att komplettera andra metoder med en fördjupad och utforskande datainsamling. Data har samlats in från 108 olika källor på internet samt från Instagram, kopplat till upplevelser i svenska fjällen. Dessa källor har identifierats dels genom information från svarande i projektets gemensamma panelundersökning och dels genom information från deltagare på Fjällforskningskonferensen 2014 samt från kommunikationen i forskningsansatsningen Storslagen fjällmiljö. Källorna representerar olika kategorier av aktörer på Internet; 1) Facebooksidor för STF fjällstationer, nationalparker, destinationsorganisationer, aktiviteter/tävlingar, varumärken kopplat till friluftsliv, samt andra aktörer såsom Fjällsäkerhetsrådet och Friluftsrådet, 2) Twitterhashtags och Twitterkonton, 3) Bloggar, 4) Andra Facebookgrupper kopplat till fjällen, 5) Forum och diskussionsgrupper med koppling till fjällen. Av totalt 12 217 insamlade foton från Instagram från hashtagen #fjäll samt 22 452 foton från hashtagen #fjällen har 300 stycken foton slumpmässigt valts ut för analys.

⁴ Följande rapport ligger till grund för avsnittet: Fredman, P., Chekalina, T. & Heberlein, T. (Manuskript). *Changing Recreation Patterns in the Swedish Mountain Region 1980 – 2013*.

⁵ Mer om netnografiska studier går att läsa i exempelvis Kozinets, R. V. (2010). *Netnography, The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*. 1-8. John Wiley & Sons Inc och Mkono, M. & Markwell, K. (2014). The application of netnography in tourism studies, *Annals of tourism research*, 48, 289-291.

Metodens styrkor: Diskret och icke-påträngande metod samt genererar en datamängd opåverkad av forskaren.

Metodens svagheter: Ger inga generaliserbara resultat, kräver analytisk förmåga och insikt i undersökningsfältet, genererar stora volymer data och är tidskrävande.

E-post enkäter till nyckelpersoner⁶

För att komplettera det kvantitativa enkätmaterial om event, sport och uteaktiviteter inomhus med mer kvalitativa perspektiv så har två datainsamlingar används; ett antal frågor till nyckelpersoner med särskilt insikt i de aktuella frågorna och området, samt ett antal frågor till svenska bergsguider. Till nyckelpersonerna sändes ett e-postbrev med tre öppna frågor. Brevet skickades till 20 personer vilket resulterade i svar från 18 stycken. Dessa 18 personer hade inriktning mot friluftsliv/naturturism och/eller de svenska fjällen och de fördelade sig på följande verksamheter: Turismentreprenör, Nationell turistorganisation, Anläggningsturism, Nationella-, Regionala- och Lokala- myndigheter, Samisk organisation, Media med inriktning mot friluftsliv och naturturism, Lokal natur- och kulturvård, Friluftsentreprenör, samt Friluftsvägledare. De två som inte svarade var från en friluftorganisation respektive en friluftsentreprenör. Genom ett samarbete med Johan Arnegård vid Gymnastik och Idrottshögskolan i Stockholm har vi även fått tillgång till svar från svenska bergsguider med frågor om trender när det gäller friluftsliv och naturturism i fjällen. Båda dessa datainsamlingar presenteras utförligare i Sandell (Kommande 2016).

Metodens styrkor: En fördel med att på detta sätt komplettera det kvantitativa materialet från allmänheten är dels att få "utbudssidans" ord och perspektiv på dessa fenomen och dels att svaren är kvalitativa, alltså uttryckta med informanternas egna ord.

Metodens svagheter: Det kan alltid finnas invändningar mot urvalet, dels i termer av vilka kategorier som frågorna har ställts till och dels vilka personer som valts inom dessa kategorier. Ett sätt att något kompensera för dessa oundvikliga svagheter är att, som i detta fall, få med många kategorier. Om svaren då är relativt samstämmiga (som i detta fall) finns det anledning att tro att materialet i stort blivit detsamma även om andra kategorier hade valts, eller om andra personer valts inom kategorierna.

Expertpaneler⁷

I framtidsstudier använder man ibland metoden att fråga en särskilt utvald grupp personer som man tror har bättre "utsikt" än andra (se "Expertpanel" under avsnitt 1.2 ovan). När det gäller framtiden för friluftsliv och naturturism i fjällen så ligger det nära till hands att fråga personer på olika myndigheter som arbetar med planering, tillståndsgivning etcetera för fjällen, liksom personer som i fjällen arbetar

⁶ Följande text ligger till grund för avsnittet: Sandell, Klas Kommande 2016. Naturturism och friluftsliv i fjällen: landskapsrelationer i förändring? ETOUR rapport, Östersund.

⁷ Följande text ligger till grund för avsnittet: Fredman, Peter & Sandell, Klas Manuskript. Who are Ruling the Future? Prospects of Outdoor Activities in the Swedish Mountain Area. Scientific Article. Expertpanelen från 2003 presenteras också i FjällFokus (2003).

med turism som entreprenörer eller som anställda i större turistföretag. En tredje kategori som känns särskilt relevant är lokala och regionala politiker som ofta har anledning att fundera på och lyssna efter vilka förändringar som är på gång. En fjärde kategori är fjällforskare som även om de inte i första hand sysslar med turism och friluftsliv i sin forskning kan ha anledning att vara uppmärksamma på till exempel framtida konflikter eller andra förändringar. Vi har haft möjlighet att använda denna metod och även upprepa den vid två tillfällen med tio års mellanrum - åren 2003 och 2013.

Metodens styrkor: Det är en stor fördel att på detta sätt kunna få kvalificerade enskilda utlåtanden om trender och förändringar, samtidigt som man har möjlighet att väga samman dessa och till exempel se i vilken mån experter på det aktuella fältet (men med olika positioner och erfarenheter) gör likartade bedömningar.

Metodens svagheter: Det finns alltid en risk för att man tycker sig se det man är van att titta efter och sammansättningen av expertpanelen är naturligtvis också en kritisk fråga.

Besökarstudier i Jämtlandsfjällen⁸

Under sommaren 2013 genomfördes en besökarstudie i södra Jämtlandsfjällen i två steg. I steg ett ombads besökaren att stanna vid en av de nio självregistreringsboxarna och fylla i kontaktuppgifter för att vid senare tillfälle svara på enkätfrågor som skickades till den e-postadress som de angivit på kontaktkortet. Registreringsboxarna var placerade vid entréer, parkeringsplatser och i början av markerade leder. I steg två fick alla besökare med korrekt e-postadress information om undersökningen och en länk till enkäten. Respondenterna kunde välja att besvara enkäten på svenska, engelska eller tyska. Enkäten skickades till 885 personer och svar erhöles från 578, vilket innebär en svarsfrekvens på 65,3%. Resultaten från de svenska besökarna har jämförts med en tidigare undersökning i samma geografiska område från år 1999. Tillvägagångssättet är detsamma som vid den tidigare besökarstudien med undantag för att en webbenkät används i den senare (som tidigare var en postenkät) och att färre antal självregistreringsboxar använts.

Metodens styrkor: Jämförbar med tidigare studie, möjlighet att samla in ett stort antal kontaktuppgifter och relativt kostnadseffektivt.

Metodens svagheter: Osäkerhet kring hur stor undersökningspopulationen är och vilken svarsfrekvens som finns vid boxarna (krävs bortfallstudier vid boxarna för att säkerställa svarsfrekvens) och relativt arbetsintensivt.

⁸ 2013-års studie finns presenterad i rapporten Wall-Reinius, S., Olausson, F., Ankre, R., Dahlberg, A., Lexhagen, M., Lundberg, C., Sandell, K., & Bodén, B. 2015. *Undersökning bland besökarna i södra Jämtlandsfjällen sommaren 2013*. Etour R 2015:2. Jämförelsen över tid 1999 och 2013 presenterades på den vetenskapliga konferensen The 24th Nordic Symposium in tourism and hospitality research, October, 2015, Reykjavik, Iceland. Wall-Reinius, S & Chekalina, T. 2015. *Inter-year comparisons of visitor characteristics and preferences: the case of Swedish summer visitors in the Jämtland Mountains*.

Snöskoter- och turskidåkare i Jämtlandsfjällen⁹

Studien riktade sig till turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen. Genom självregistreringskort, medlemsregister samt hemsidor och sociala medier samlades kontaktuppgifter (e-postadresser) in till dessa två användargrupper. Självregistreringskortet var utplacerade på flera fjällstationer och hotell samt delades ut av projektassistenter i området under mars-april 2014 och 2015. Nästa steg var att skicka ut en webbenkät med frågor om eventuella upplevelser av intressemötsättningar, buller och tystnad. För att öka antalet svarande kontaktades även medlemsorganisationer (STF och skoterklubbar) för att distribuera webbenkäten som länk via medlemsregister och sociala medier. Även två snöskotertidningar förmedlade länken till webbenkäten via hemsida och sociala medier. Webbenkäten pågick under april-maj 2015 med två påminnelser till de som hade fyllt i självregistreringskortet (STF skickade inte ut någon påminnelse till sina medlemmar). Frågeformuläret erbjöds på svenska. Totalt erhöles svar från sammanlagt 1360 användare, varav 498 turskidåkare och 862 snöskoteråkare.

Metodens styrkor: Stor spridning i olika grupper samt kostnadseffektiv.

Metodens svagheter: Beroende av samarbete med organisationer och deras engagemang, låg svarsfrekvens gällande självregistreringskortet, svårt att kontrollera bortfall när medlemsregister, hemsidor och sociala medier används och det faktum att webbenkäten inte fullföljdes av alla.

Trendstudier av året-runt destinationen Åre¹⁰

I denna studie ingick en metodansats för trender och omvärldsanalys, TAIDA™, från Kairos Future. Litteratur, rapporter och medierapportering med relevans för utveckling av året-runt turism på destinationen Åre samlades in, bearbetades och strukturerades med hjälp av EPISTEL+M-metoden (ekonomi och marknad, politik, institutioner, socialt och livsstilar, teknik och vetenskap, ekologi, miljö och hälsa, lagar och regler, samt media). Detta material analyserades sedan vid två workshops med representanter för Åre Destination AB där utgångspunkten var att diskutera förändringar och effekter i samhället i syfte att identifiera och beskriva trender. Trenderna beskrevs utifrån dess drivkrafter, huvudsakliga egenskaper, räckvidd, konsekvenser, samt effekter, hot och möjligheter. I studien ingick även andra metoder, vars resultat inte redovisas i denna rapport (se Lexhagen & Olausson, 2015), såsom fokusgrupper, intervjuer, enkätundersökningar och en internationell benchmarkingstudie.

Metodens styrkor: Flera kompletterande metoder ger möjlighet till fördjupad analys, flera perspektiv samt omfattande och detaljerad information. Metoden ger också möjlighet till framåt- och bakåtblickande samt in- och utblickande reflektioner samt tydlighet kring hur resultaten kan påverka en viss aktör.

Metodens svagheter: Tidskrävande, resurskrävande och kan vara svårt att syntetisera resultaten.

⁹ Följande text ligger till grund för avsnittet: Ankre, R. & Kronenberg, K. (2015). *Buller och tystnad i Jämtlandsfjällen. Upplevelser av intressemötsättningar bland turskidåkare och snöskoteråkare*. Mittuniversitetet, ETOUR rapport nr. 2015:6.

¹⁰ Följande text ligger till grund för avsnittet: Lexhagen, M. och Olausson, F. (2015). *Vintersportorten året runt Del II: Produkt och marknadsföring – nuläge, trender och benchmark*. Etour, rapport 2015:4.

Besökarstudie i Fulufjällets nationalpark¹¹

Information om besökarna i Fulufjällets nationalpark inhämtades i två steg – insamling av kontaktuppgifter i området genom självregistrering samt en efterföljande webbenkät.

Kontaktuppgifter i form av e-postadresser samlades in med hjälp av registreringsboxar som var utplacerade på åtta strategiskt valda platser (de huvudsakliga stigarna in i området). Cirka 1-4 veckor efter besöket erhöll de som fyllt i ett registreringskort en e-post med länk till en webbenkät med frågor om besöket. Frågeformuläret erbjöds på svenska, engelska eller tyska baserat på de uppgifter en svarande lämnat på registreringskortet. Totalt erhölls 1425 svar från sammanlagt 2605 utskick (54,7 % svarsfrekvens). För att uppskatta antalet besök i nationalparken användes fyra folkräknare som mäter antalet passager på den stig de är placerade. Även besöksdata från entrén till naturum i Fulufjället har använts i redovisningen. Registreringsboxarna och folkräknarna var aktiva under perioden 4 juni – 22 september. Metoden är densamma som vid tidigare besökarstudier i området (2001 och 2003) med undantag för webbenkäten som tidigare var en postenkät.

Metodens styrkor: Jämförbar med tidigare studier, beprövad och datainsamling aktiv dygnet runt i området.

Metodens svagheter: Låg svarsfrekvens vid boxarna (enligt tidigare bortfallsstudie), vissa grupper av besökare underrepresenterade och relativt arbetsintensiv.

Besökarstudie i Norrbottensfjällen¹²

Sommarundersökningen i nordvästra Norrbotten bestod av två steg. I det första steget fanns kontaktkort tillgängliga i tolv stycken fjällstugor och fjällstationer och det var stugvärdarna (personalen) som bad besökarna att fylla i kontaktuppgifter för att senare svara på enkätfrågor som skickades till den e-postadress som de angivit på kortet. I det andra steget skickades e-post till alla besökare med information om undersökningen och en länk till enkäten. Enkäten fanns tillgänglig på svenska, engelska och tyska. Enkäten skickades till 922 personer och 547 svarade på enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 59 %. Resultaten kan jämföras med tidigare besökarundersökningar i samma geografiska område från 1980 och 2003. Tillvägagångssättet har varit detsamma för år 2003 och 2015, dock var det år 1980 en pappersenkät till besökarna. I de jämförande analyserna har endast svar från den svenska enkäten används.

Metodens styrkor: Möjligheter till jämförelser över tid, möjlighet att samla in ett stort antal kontaktuppgifter och kostnadseffektivt.

Metodens svagheter: Beroende av samarbetspartners och många personer involveras i genomförandet och insamlingen av kontaktkort samt osäkerhet kring hur korten delas ut och samlas in.

¹¹ Följande rapport ligger till grund för avsnittet: Fredman, P. & Wikström, D. 2015. *Besök och besökare i Fulufjällets nationalpark sommaren 2014 (med jämförelser åren 2001 och 2003)*. Mid-Sweden University, ETOUR, rapport 2015:5.

¹² Wall-Reinius, S. & Kronenberg, K. (Manuskript). *Longitudinal data from on-site visitor surveys in recreational and protected areas: a case from northern Sweden*.

Att kombinera olika metoder ¹³

För att på ett effektivt sätt studera mer komplexa företeelser, som exempelvis friluftsliv och upplevelser i ett specifikt område, är det ofta fördelaktigt att kombinera olika metoder. I flera av de ovan beskrivna besökarstudierna har exempelvis besöksräkning och insamling av kontaktuppgifter i området följts av en e-postenkät som skickats en tid efter besöket. På så sätt erhålls en god representativitet i undersökningen avseende populationen av besökare i området, samtidigt som man kan svara på undersökningens frågor i lugn och ro efter att besöket har avslutats. Det är också möjligt att komplettera kvantitativa data med kvalitativa data i form av exempelvis intervjuer, e-postenkäter med öppna frågor till nyckelpersoner, fokusgrupper eller textanalyser. På så sätt ökar möjligheten att förstå de bakomliggande faktorer som inte alla gånger framgår av de kvantitativa materialen. Men det som dessa "on-site" undersökningar förlorar är det värde som ligger i kunskaper om de besökare som inte (ännu?) har kommit dit, det är ju dessa potentiella besökare som ofta är av största intresse för turismnäringen. Till detta kommer också att dessa bredare grupper, både lokalt och nationellt, som inte är besökare i traditionell mening, ändå kan ha många anledningar att ha synpunkter på exempelvis naturvård och regional utveckling. Därför är det viktigt att kunna kombinera on-site med off-site som vi gör med vår panelundersökning till ett representativt urval av hela den svenska vuxna allmänheten oberoende av om de varit i fjällen eller inte. När man som i detta forskningsprojekt också är intresserad av att beröra framtidsfrågor blir det än viktigare att ha en bred repertoar av metoder som på olika sätt kan vägas samman och jämföras med varandra.

¹³ En särskild vetenskaplig artikel håller på att färdigställas som fokuserar hur friluftsliv och naturturism kan och bör studeras och följas. Arbetsrubrik är *Foresight Outdoor Recreation: A discussion paper based on monitoring experiences in the Nordic context* (Fredman et al., Manuskript) och den författas i samarbete med nordiska kollegor för att kunna ta ett övergripande och långsiktigt grepp på frågorna.

2. Förändringsmönster i fjällen

2.1. Ett område, flera mönster

I följande avsnitt redovisas översiktligt resultaten från de olika studier projektet omfattat. Då svenska fjällen utgör ett stort och i flera avseenden heterogent område, inte minst ur ett turistiskt perspektiv (tillgänglighet, service, attraktioner, väder med mera varierar), presenterar vi här inte bara ett utan flera olika förändringsmönster. Något som i sin tur innebär att resultaten, i termer av trender och förändringar, emellanåt kan peka åt olika håll. Detta är på intet sätt förvånande då själva objektet för våra studier, människors förehavanden i termer av friluftsliv och naturturism i fjällen, präglas av en allt högre grad av diversifiering och förändring (Fredman et al., 2014). De ovan redovisade metoderna fångar också våra studieobjekt i olika omfattning (åldersgrupper, nationaliteter ect) och med olika precision, vilket ytterligare bidrar till resultatens spridning.

Avsnittet inleds med en genomgång av mer övergripande aktivitetsmönster där vi både ser på fjällen som helhet men också bryter ner analysen till olika regioner (län), aktiviteter och boendeformer.

Därefter beskriver vi förändrade landskapsrelationer i termer av sportifiering, events och inomhusaktiviteter. Vi har också valt att särskilt redovisa resultat avseende ungdomar i fjällen (15-25 år) eftersom den gruppen är särskilt intressant ur ett framtidsperspektiv. Resultat från fallstudierna i Fulufjället, södra Jämtlandsfjällen, Åre och Norrbottensfjällen ger en mer detaljerad bild över fjällturismen på lokal nivå. Därefter redovisas i vilken utsträckning fjällens besökare använder sig av internet och sociala medier. Avsnittet avslutas med en presentation av de aktiviteter som en expertgrupp respektive allmänheten tror kommer att öka i fjällen.

2.2. Övergripande aktivitetsmönster

Med hjälp av data från den nationella panelundersökningen (beskriven ovan) kan vi teckna en översiktlig bild över svenskarnas besök och aktiviteter i fjällen (se även Fredman et al., 2014). Fjällen har för detta ändamål definierats som *"kalfjäll, dalarna mellan kalfjällen eller trakter där man har kalfjäll inom synhåll. Större tätorter räknas ej till fjällen"*. Tabell 2.2.1 visar att flest besökare kommer under vintersäsongen (perioden januari – april), följt av sommaren (maj – augusti) och hösten (september – december). Omräknat till antalet besök så motsvarar det drygt två miljoner under vintern och drygt en miljon under sommaren. Värdena är ungefärliga uppskattningar baserat på det genomsnittliga antalet besök i fjällen som de svarande uppger i enkätundersökningen. Ungefär hälften av de som besökt fjällen har gjort det mer än en gång under den aktuella perioden och då många personer gör mer än ett besök summerar tabellen till sammanlagt knappt fyra miljoner besök under 2013.

Tabell 2.2.1. Besök och besökare i svenska fjällen

	Jan-apr 2013	Maj-aug 2013	Sep-dec 2013	Totalt 2013
Minst en gång	14,7%	9,7%	6,1%	
Antal besökare*	1 004 530	662 853	416 846	
Genomsnittligt antal besök**	2,03	1,70	1,89	1,90
Antal besök totalt***	2 039 197	1 126 851	787 839	3 953 887

* Antal personer (15-70 år) som besökt fjällen minst en gång under aktuell period

** Beräknat för de som besökt fjällen minst en gång under aktuell period

*** Beräknat för Sveriges befolkning i åldersintervallet 15-70 år (6833541 individer)

Om vi ser till de mest populära fritidsaktiviteter svenskarna ägnar sig åt i svenska fjällen så visar tabellerna 2.2.2 och 2.2.3 på ganska tydliga mönster. Vintertid är det utförsåkning och längd- eller turskidor som gäller, medan att ströva i skog och mark samt picknick är populärt på sommaren och hösten. Snöskoter och bär/svamplockning är två andra aktiviteter som många ägnar sig åt. Liknande mönster framträder för de viktigaste aktiviteterna, även om det här dyker upp ytterligare aktiviteter som snowboard och fritidsfiske. Medan tabellerna 2.2.2 och 2.2.3 omfattar de mest populära aktiviteterna i fjällen så innehåller en tidigare rapport från projektet (Fredman et al., 2014) mer detaljerad statistik över betydligt fler aktiviteter (40 stycken).

Tabell 2.2.2. Ungefär hur många dagar har du ägnat dig åt följande fritidsaktiviteter i svenska fjällen perioden... (minst en gång)

	Jan-apr 2013	Maj-aug 2013	Sep-dec 2013
1 Åkt utför på skidor		Strövat i skog och mark	Strövat i skog och mark
2 Åkt längd/turskidor		Picknick, grillat i naturen	Åkt utför på skidor
3 Picknick, grillat i naturen		Vandrat (utanför leder)	Picknick, grillat i naturen
4 Åkt kälke/pulka		Plockat bär/svamp	Åkt längdskidor/turskidor
5 Kört/åkt snöskoter		Badat utomhus	Plockat bär/svamp

Tabell 2.2.3. Vilken av aktiviteterna är viktigast för dig att kunna utöva i svenska fjällen?

	Jan-apr 2013	Maj-aug 2013	Sep-dec 2013
1 Utförsåkning		Ströva i skog och mark	Utförsåkning
2 Längdskidor		Vandring	Längdskidor
3 Ströva i skog och mark		Fritidsfiske	Plocka bär/svamp
4 Snowboard		Plocka bär/svamp	Snöskoter
5 Snöskoter		Picknick	Ströva i skog och mark

De bakomliggande anledningarna för att besöka fjällen kan naturligtvis vara flera och i tabell 2.2.4 har vi sammanfattat de vanligaste motiven för den aktivitet besökarna anser är viktigast. Här kan vi se att uppleva avkoppling, umgås med vänner och familj, vara nära naturen, komma bort från arbetet och att utöva fysisk aktivitet är högt prioriterade motiv – minst 25 procent uppger en eller flera av dessa. Det är uppenbart att både "pull" (attraktioner på plats) och "push" (önskan att lämna något) har betydelse i fjällturismen. Likaså kan vi se att de viktigaste motiven utgör en blandning av miljömässiga, sociala och personliga dimensioner. Motiven kan också variera med säsong, vilket redovisas närmare i Fredman et al. (2014). Här framkommer exempelvis att sociala motiv och fysisk aktiviteter är av större betydelse på vintern, medan närhet till naturen är ett viktigare motiv på sommaren.

Tabell 2.2.4. Motiv för att besöka svenska fjällen (Varför är denna aktivitet viktigast för dig?). Andel som svarat 5 på en femgradig skala från 1 (Inte alls) till 5 (I hög grad).

	Jan-apr	Maj-aug	Sep-dec
Uppleva avkoppling	33%	34%	34%
Umgås med vänner eller familj	35%	30%	39%
Vara nära naturen	27%	38%	31%
Komma bort från arbetet	23%	25%	26%
Utöva fysisk aktivitet	26%	17%	21%
Uppleva äventyr och utmaningar	12%	9%	16%
Komma bort från hemmet	13%	14%	10%
Uppleva ensamhet	5%	7%	8%
Möta nya människor	3%	3%	8%
Uppleva en andlig dimension	2%	1%	5%

Ur ett bredare samhällsekonomiskt perspektiv är det förstås viktigt hur stora utgifter fjällturisterna har, och för den regionala betydelsen blir det sedan avgörande hur mycket av dessa utgifter som läggs ut i fjällen. I tabell 2.2.5 kan vi se att vårvinterturisterna är de som "slantar av sig" bäst och där utgör boendet knappt en tredjedel följt av liftkort och liknande – båda utgifter som läggs ut lokalt. Även utgifter för livsmedel och restaurang är högre under vårvintern jämfört med övriga årstider. Under sommarmånaderna däremot är utgifterna för drivmedel som högst.

Tabell 2.2.5. Ekonomiska utgifter i svenska fjällen (Tänk nu på dina vistelser i svenska fjällen under perioden januari – april 2013 och de fritidsaktiviteter du har utövat där. Ungefär hur stora ekonomiska utgifter har du haft för detta?)*

Genomsnitt (kronor)	Jan-apr 2013 (n=147)	Maj-aug 2013 (n=97)	Sep-dec 2013 (n=61)
Transporter	602	584	562
Drivmedel	1031	1315	969
Boende	2749	2401	1574
Livsmedel	1067	944	860
Restaurang	760	402	532
Utrustning	966	846**	572
Kläder	509	333	386
Liftkort, entrébiljetter, guidning, deltagaravgifter	1530	264	818
Övriga utgifter	1128	715	225
Summa utgifter	10342	9331	6498

* För utgifter du delat med andra personer (t.ex. boende, transporter) ange din andel av utgiften.

** Exkluderar en utgiftspost om 150000 kr för utrustning perioden maj-aug. Om detta värde tas med ökar den genomsnittliga utgiften till 2373 kr.

Förändringsmönster

Besök i olika fjällområden, deltagande i ett begränsat antal aktiviteter samt nyttjande av olika boendeformer har tidigare studerats av Naturvårdsverket (1985) samt Fredman och Heberlein (2003). Den ovan refererade panelundersökningen gav möjligheter att upprepa samma frågeställningar för att på så sätt erhålla en tidsserie med tre mätperioder: 1980-1984, 1995-1999 samt 2009-2013. Metoderna för datainsamling har varierat någon mellan de tre studierna (se tabell 2.2.6). Naturvårdsverket (1985) använde sig enbart av postenkät medan ETOUR (2000) använde sig av en inledande telefonintervju följt av en postenkät riktad till de svarande som uppgett att man besökt fjällen den aktuella perioden. I den senaste studien, ETOUR (2013), gjordes både en postenkät och en internetbaserad panelundersökning (se metodavsnittet) som två fristående studier. Här har vi valt att kombinera data från de två studierna för att använda så mycket som möjligt av den information som är insamlad. Data för denna studie har också viktats för ålder och kön så att det bättre speglar den aktuella befolkningen, detta bland annat mot bakgrund av den låga svarsfrekvensen. Värt att notera i sammanhanget är också den sjunkande svarsfrekvensen mellan de tre undersökningstillfällena – något som självfallet får betydelse för analysens reliabilitet. Denna problematik är emellertid inte unik för vår undersökning, utan har på senare tid även uppmärksammats för Sveriges officiella statistik (till exempel i DN, 2015-01-18, "Sveriges officiella statistik hotar att bli missvisande"; Fokus 16-02-05 "Mäthatt").

Tabell 2.2.6. Metoder vid undersökningar av svenskarna fjällvanor perioderna 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013

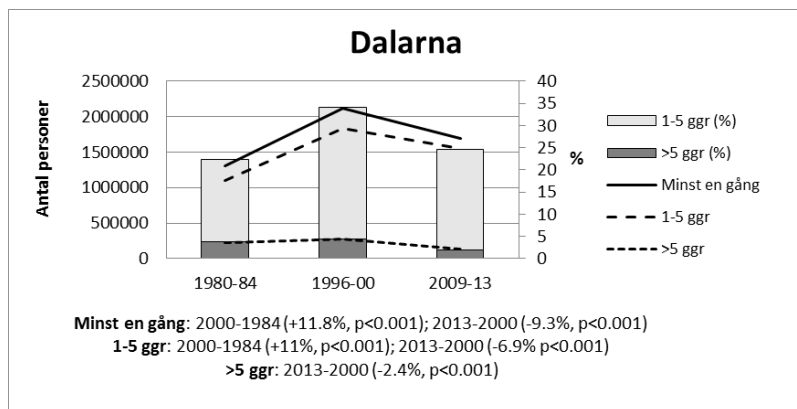
Studie	Mätperiod	Metod	Antal svar (svarsfrekvens postenkät)
Naturvårdsverket 1984	1980-1984	Postenkät	1886 (75%)
ETOUR 2000	1995-1999	Telefonintervju följt av postenkät	1384 (64%)
ETOUR 2013	2009-2013	Panelundersökning + postenkät	1000+355 (35%)*

* Svarsfrekvens för postenkäten

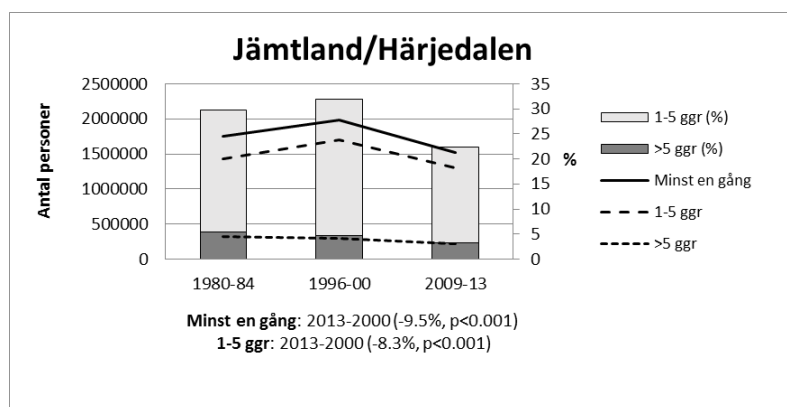
Jämförelser mellan perioderna 1980-1984 och 1995-1999 har tidigare redovisats av Fredman och Heberlein (2003), och på följande sidor presenteras de förändringar som kan identifieras för perioden 2009-2013 i jämförelse med de två tidigare perioderna. Resultaten redovisas dels som *andelar* (procent) av befolkningen i Sverige i åldersintervallet 15-70 år (*staplarna* i respektive diagram), dels som *antalet personer* vilka besökt det aktuella fjällområdet, deltagit i respektive aktivitet samt nyttjat olika boendeformer (*linjerna* i respektive diagram). Då antalet personer i det studerade åldersintervallet har ökat (från 5,9 till 6,8 miljoner) från år 1984 till år 2013 innebär det större ökning i besökare, deltagare etcetera i absoluta termer (antal) jämfört med relativa mått (procent). På motsvarande sätt kan en liten minskning i relativa tal i praktiken innebära en ökning i absoluta tal. Resultaten är också uppdelade för svarande som angett att man besökt det aktuella fjällområdet, deltagit i respektive aktivitet samt nyttjat olika boendeformer *1-5 gånger*, respektive *mer än fem gånger*, under den aktuella femårsperioden. Annorlunda uttryckt innebär det *mindre än en gång per år* i genomsnitt respektive *mer än en gång per år* i genomsnitt. Statistiskt signifikanta förändringar ($p < 0,05$) är redovisade i text under respektive stapeldiagram och är beräknade baserat på relativa värden (stapelvärdena).

Besök i olika fjällområden 1980-2013

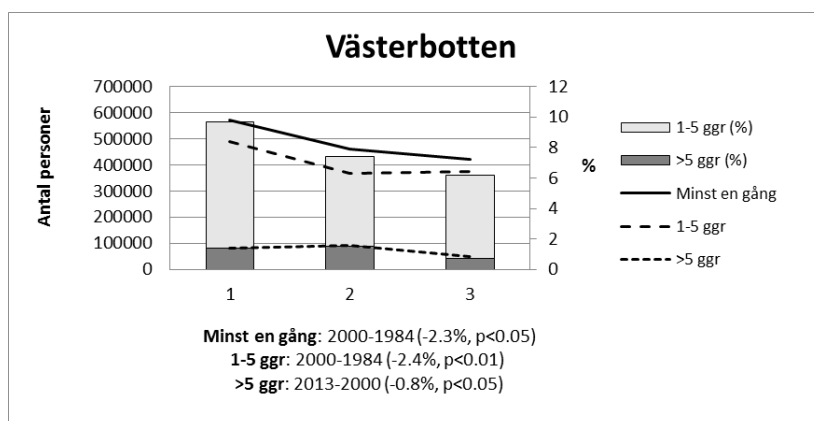
Resultaten visar att den kraftiga ökning Dalafjällen hade i antal besökare från 1980 fram till 2000 har vänt ner och fram till 2013 har det istället varit med minskning (både hos de som besöker området mer än en gång om året i genomsnitt och de som är där mer sällan). Även för Jämtlands- och Härjedalsfjällen ser vi minskande besökstal perioden från år 2000 fram till 2013, men här tycks det framför allt gälla personer som besöker området relativt sällan (i genomsnitt mindre än en gång per år). Däremot har den negativa utvecklingen i Västerbottensfjällen för den tidigare perioden (1980-2000) brutits och för den senare perioden fram till år 2013 ser vi nu bara en minskning för den grupp som besöker området ofta. Antalet personer som besöker Västerbottensfjällen 1-5 gånger har i absoluta tal ökat mellan 2000 och 2013, men förändringen är inte statistiskt säkerställd. För Norrbottensfjällen ser vi en minskning i besöksantalen sedan år 2000, och då särskilt den grupp som besöker området relativt sällan (mindre än en gång per år i genomsnitt).

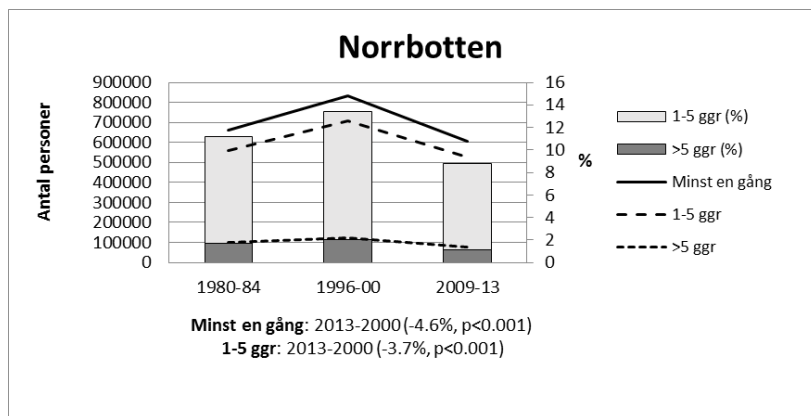
Figur 2.2.1. Besök i Dalafjällen 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.2. Besök i Jämtlands- och Härjedalsfjällen 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.3. Besök i Västerbottensfjällen 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

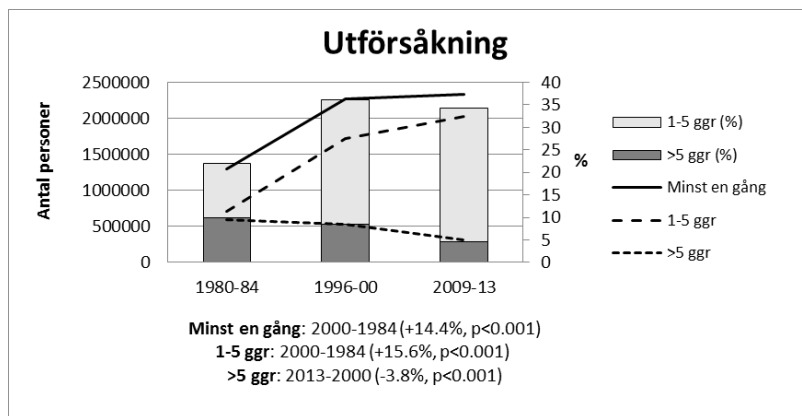

Figur 2.2.4. Besök i Norrbottensfjällen 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

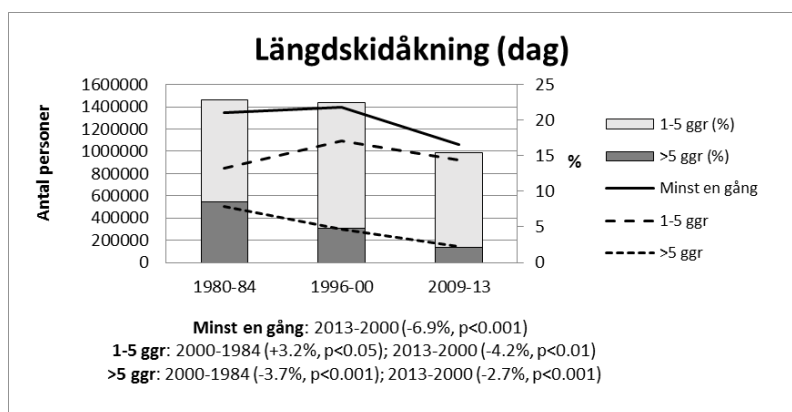
Aktiviteter i fjällen 1980-2013

Om vi vänder blicken mot några av de fritidsaktiviteter besökare i fjällen brukar ägna sig åt så bekräftar resultaten utförsåkningens stora dominans i termer av utövande. Vi ser emellertid att den tidigare kraftiga ökningen (perioden 1984-2000) på senare tid tycks ha mattats av hos den studerade gruppen. Andelen svenskar som åker utför minskar något från år 2000 till 2013, medan antalet utförsåkare ökar svagt. Den enda statistiskt säkerställda förändringen fram till år 2013 är emellertid en minskning av de som ägnar sig åt utförsåkning i fjällen i genomsnitt mer än en gång per år. Deltagandet i längdskidåkning (dagsturer) visar på en minskande trend från år 2000 fram till 2013, medan någon motsvarande minskning i längdskidåkning (övernatt) inte går att observera. Här är snarare trenden den motsatta, men det låga antalet observationer innebär att förändringen inte är statistiskt säkerställd.

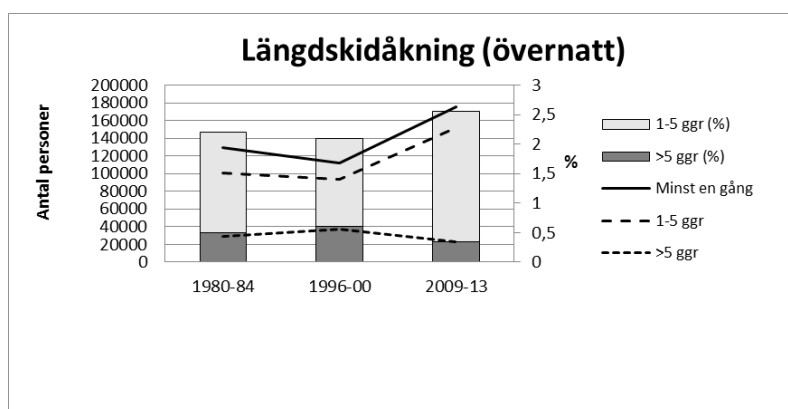
Ser vi till vandring (dagsturer) så har ett tidigare relativt konstant deltagande perioden 1984 - 2000 förbytts till en minskning perioden 2000 - 2013, både för de som vandrar dagsturer i fjällen ofta (mer än en gång per år i genomsnitt) och de som vandrar mindre ofta (mindre än en gång per år i genomsnitt). Ser vi istället på de som gör vandringar med övernattnings i svenska fjällen så indikerar resultaten att en tidigare ökning på senare tid har mattats av, men här är resultaten inte statistiskt säkerställda. På motsvarande sätt antyder resultaten en ökning i vandringar utanför leder (övernatt) under perioden 2000 - 2013, men även här saknas statistiskt stöd för en sådan slutsats. Avslutningsvis så visar resultaten att den tidigare så kraftiga ökningen i snöskoteråkning fram till år 2000 har mattats av. Förändringar på senare tid indikerar en ökning bland de som åker snöskoter sällan och en minskning bland de som gör det ofta (men än en gång per år i genomsnitt), men det saknas stöd i den statistiska analysen för att säkert dra den slutsatsen.

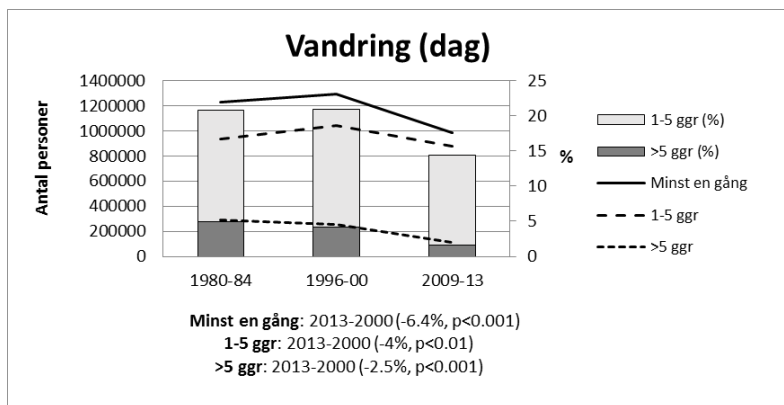
Figur 2.2.5. Deltagande i utförsäkning 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

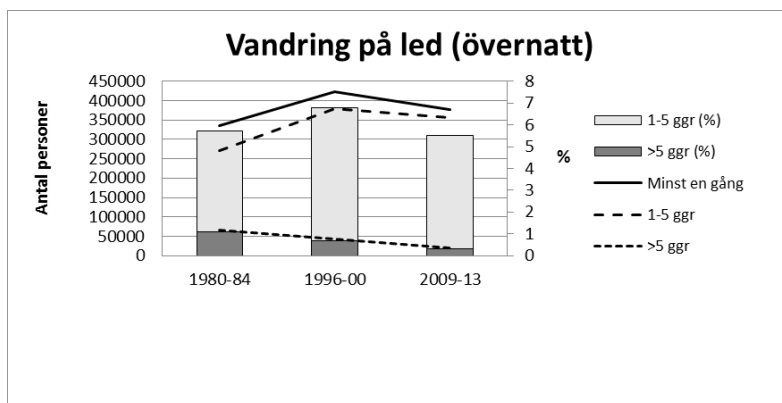
Figur 2.2.6. Deltagande i längdskidåkning (dag) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

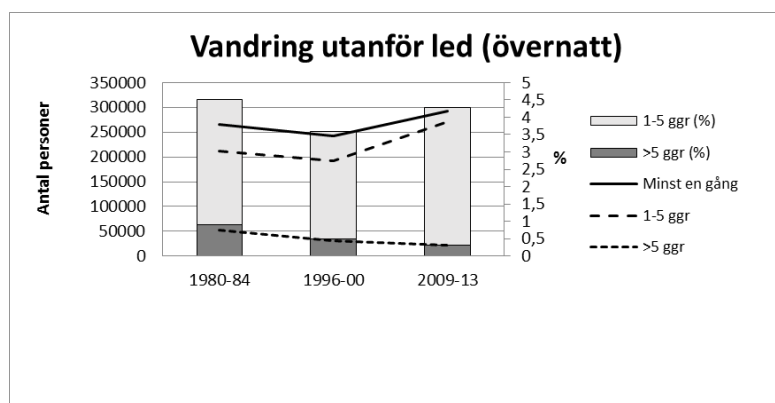
Figur 2.2.7. Deltagande i längdskidåkning (övernatt) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

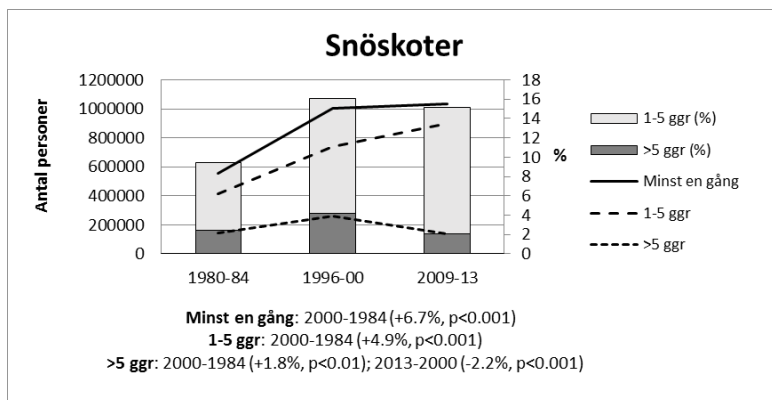
Figur 2.2.8. Deltagande i vandring (dagsturer) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.9. Deltagande i vandring (övernatt) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

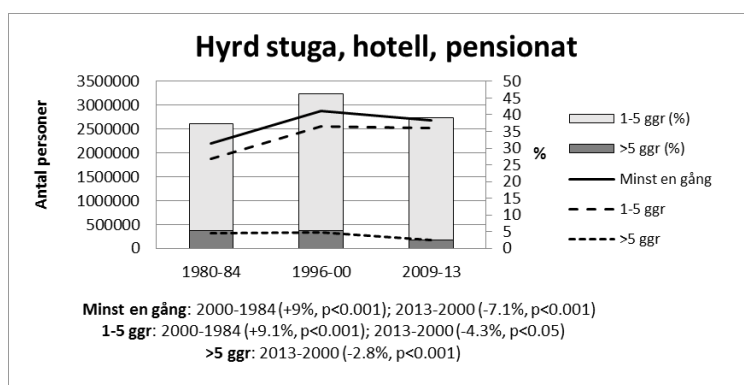
Figur 2.2.10. Deltagande i vandring utanför led (övernatt) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

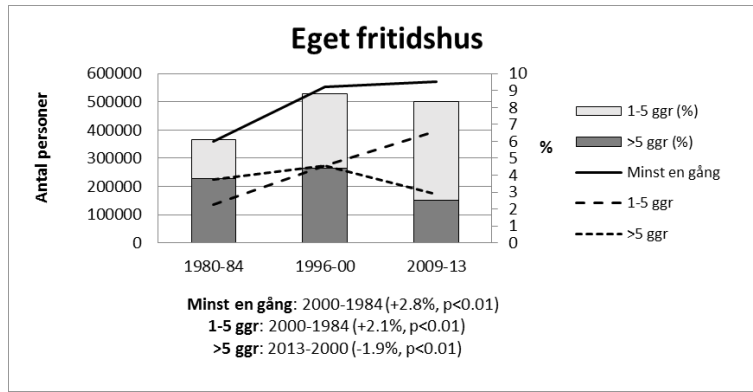
Figur 2.2.11. Deltagande i snöskoteråkning 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Boende i fjällen 1980-2013

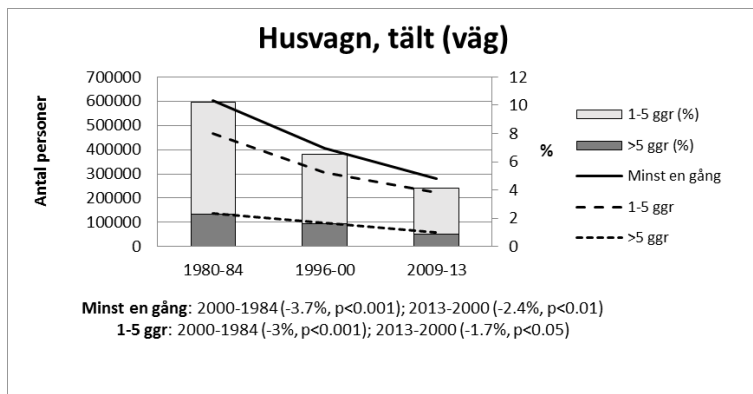
Ser vi istället på olika boendeformer som används vid svenskarnas besök i fjällen så är kategorin hyrd stuga, hotell och pensionat mest vanligt. Här kan vi också iaktta hur tidigare ökning på senare tid (perioden 2000-2013) mattats av, eller övergått i en minskning (bland de som nyttjar denna boendeform ofta). Ett liknande mönster ser vi för boende i eget fritidshus, även om graferna för perioden 2000-2013 spretar åt lite olika håll här. Boende i husvagn eller tält vid väg tycks fortsatt vara en minskande boendeform, även om minskningen perioden 2000-2013 inte har stöd i den statistiska analysen. Boende i stuga vid led tycks vara förhållandevis konstant och några statistiskt säkerställda slutsatser går inte att dra för någon av de studerade perioderna, även om graferna indikerar en minskning under den senare perioden. Däremot när det kommer till tältande ute i terrängen (inte vid väg) så visar resultaten att en tidigare minskning under perioden 1984-2000 tycks ha planat ut under den senare perioden fram till 2013 där inga statistiskt säkerställda förändringar kan observeras.

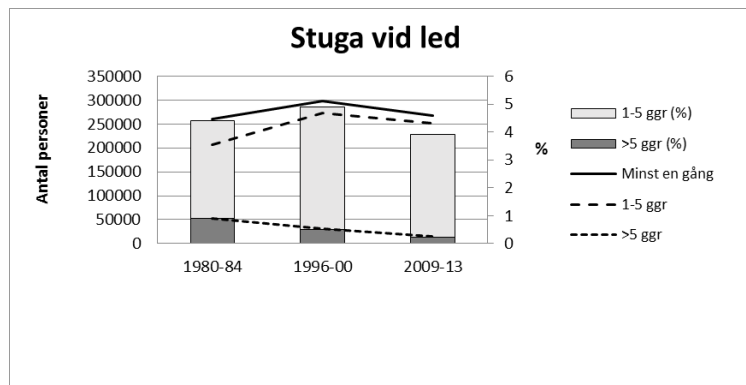
Figur 2.2.12. Boende i hyrd stuga, hotell eller pensionat 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

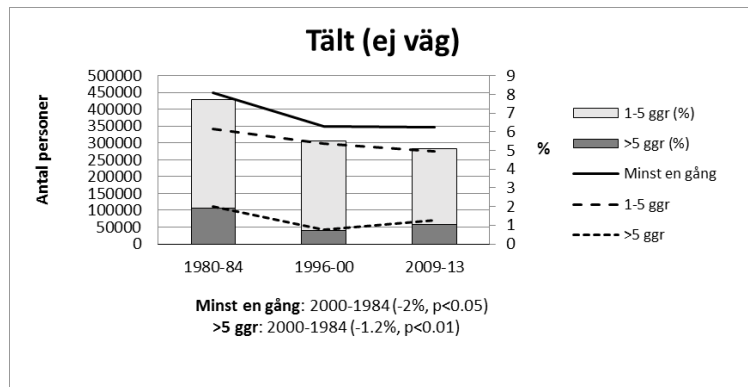
Figur 2.2.13. Boende i eget fritidshus 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.14. Boende i husvagn eller tält (vid väg) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.15. Boende i stuga vid led 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

Figur 2.2.16. Boende i tält (ej vid väg) 1980-1984, 1995-1999 och 2009-2013.

2.3. Förändrade landskapsrelationer

Håller det på att hända något viktigt?

Det är svårt att verkligen belägga en förändring om man står mitt i den. Det finns alltid en risk att man överdriver tecknen på förändring och inte ser till exempel att den trend man tror är viktig kanske bara är ett nytt uttryck för sådant som funnits länge men under annat namn, eller att det bara är ett tillfälligt marginalfenomen som snart blir glömt. Samtidigt finns det en risk att man underskattar förändringar därför att de kommer gradvis och att det först blir i historiens backspegel och efter grundliga jämförelser som man börjar se hur stora skillnader det faktiskt blivit. Med dessa förbehåll var det två förändringstendenser när det gäller naturturism och friluftsliv i de svenska fjällen som vi bland annat mot bakgrund av tidigare forskning (Sandell et al., 2011) tidigt identifierade som särskilt intressanta att uppmärksamma - nämligen "sportifiering" och "uteaktiviteter går inomhus".¹⁴

Sportifiering handlar om att sportideal – som att tävla och kunna jämföra prestationer – också börjar göra sig alltmer märkbara även inom aktiviteter som att vandra, paddla och simma i naturpräglade landskap. Multisporttävlingar och lopp som Keb Classic, Vikingarännnet på skridskor eller Swimrun i skärgården är exempel på detta. En viktig poäng med denna beskrivning är "märkbara" och att till exempel olika lopp är aktiviteter där detta "märkbara" är särskilt aktuellt. Detta innebär att en person som till exempel springer med lätt utrustning i fjällen kan ha en helt annan landskapsrelation och andra ideal, än en annan person som också springer i fjällen med likadan utrustning. Frågan om sportifiering handlar om i vilken grad som sportideal som att tävla och kunna jämföra prestationer, har en roll i aktiviteten. Johan Arnegård skriver (2006:24-25) om begreppet sportifiering att en "...verksamhet förändras framför allt genom att regelrätta tävlingsmoment införs efter mönster från den etablerade tävlingsidrotten. /.../ Därmed utförs också aktiviteterna under organiserade och kontrollerade former för att trygga jämförbarheten." Det är också den definition på sportifiering som används i denna rapport.

Uteaktiviteter går inomhus, eller med det svåröversatta ordet "indoorisation", kan delvis vara kopplat till sportifieringen. Det handlar om att aktiviteter som tidigare alltid utfördes ute i naturpräglade landskap alltmer också (eller i stället!) kan utföras i särskilt uppbyggda aktivitetsmiljöer inomhus,

¹⁴ En mer omfattande rapport (Sandell, Manuskript) finns om det som detta avsnitt sammanfattar.

som till exempel äventyrsbad och klättrväggar. Gemensamt för båda dessa två fenomen – sportifiering och uteaktiviteter som går inomhus – är att de åtminstone delvis innebär en friställning från landskapet. Det är inte längre en huvudsak att inordna sig i och möta ett visst landskap med sitt väder, sin topografi, sin årstid, växter, djur och människor, utan det är aktiviteten i sig som är huvudsak. Nästa gång utför man sannolikt aktiviteten någon annanstans, kanske utomlands, kanske inomhus...

Det är här viktigt att också se de två fenomenens gemensamma koppling till sport och idrott under 1900-talet där det idag är självklart att de flesta idrotter kan utövas året runt om man är i en större stad och att prestationerna kan jämföras över tid och rum ("sverigerekord...", "världsbästa..."). Men återigen, det är viktigt att här ha definitionen av sportifiering ovan i åtanke så att man inte bara klassar till exempel ett fjällevant eller ett fjällmaraton som ett uttryck för sportifiering. För en del deltagare kan det sannolikt vara ett uttryck för detta och dess friställning från landskapet där de svenska fjällen bara råkar vara platsen just denna gång. För andra deltagare är det sannolikt just det aktuella landskapet som lockar till deltagande och upplevelsen av detta är en huvudsak för att delta. I vad mån och i vilka proportioner som dessa perspektiv verkligen är företrädda hos deltagarna i olika lopp är en fråga för framtida forskning.

Sammanfattningsvis kan sägas att vi under det moderna industrialiserade och urbaniserade samhällets framväxt haft två traditioner när det gäller att röra på kroppen på fritiden: dels den tävlingsinriktade kroppsrörelsen (sport) som söker kontrollerad miljö (arenor, ofta inomhus), och dels naturmöten och andra upplevelser (friluftsliv och naturturism) som söker okontrollerad miljö (naturpräglade landskap). De här traditionerna har utvecklats parallellt och haft många överlappningar men inte sällan varit i konflikt med varandra. Naturupplevelsens roll, kontrollambitioner och synen på tävling och risk har då varit återkommande gränslinjer. Idag syns dock många tecken på att dessa gränstrakter på ett dramatiskt sätt "omförhandlas" och vi får nya breda gråzoner med nya innehåll av aktiviteter, motiv, utrustning och så vidare som är påverkade av båda traditionerna. I sammanhanget bör det noteras att båda fenomenen - sportifiering och uteaktiviteter som går inomhus - kan påverka både hur aktiviteterna kan *förändras i fjällregionen* men också hur det kan handla om en *framtida geografisk förflyttning av aktivitetslandskapen* mot de urbana miljöerna, till exempel året-runt-skidåkning på konstsnö inomhus i storstäder istället för (eller också?) i fjällen på natursnö på vintern. I den här rapporten är dock fokus lagt på förändringar – och förväntningar om förändringar – när det gäller aktiviteter på plats i fjällen; inte aktiviteternas tendenser till geografisk urbanisering, även om det är ett nog så viktigt område att studera vidare.

Allmänhetens syn på sportifiering, event och aktivitetsmiljöer

Utifrån de tendenser till sportifiering och uteaktiviteter som går inomhus som pekades på ovan, så ställdes frågor om detta till dels allmänhet och dels nyckelpersoner. Då vidgades också perspektivet något till det överlappande fenomenet "event" som i fjällfestivaler och liknande (jfr. Getz, 2008). Som en del av den nationella webbenkäten som gick till ett urval av Sveriges befolkning i åldersintervallet 15-70 år (Fredman et al., 2014) ingick därför frågor om detta. Vi skall dock komma ihåg att ungefär hälften av allmänheten i Sverige inte varit i fjällen under de senaste fem åren (Fredman et al., 2014). När vi, som nedan, frågar om i vilken utsträckning man kommit kontakt med eller prövat på olika saker i de svenska fjällen är det därför ungefär hälften som inte haft möjligheten eftersom de inte varit där. Samtidigt, när det gäller bilden av fjällen och intresset för fjällen hos den svenska allmänheten är

det mycket relevant att utgå från hela allmänheten, både de som varit där och de som inte varit där, för att ge en bild av hur fjällen uppfattas och vilken ställning olika fjällrelaterade fenomen totalt sett har hos allmänheten. Då vi frågar om man önskar se mer av olika saker i fjällen är de svarande som inte varit där minst lika viktiga; det kanske är på grund av det de saknat som de inte varit där.

Men innan vi tittar närmare på hur den svenska allmänheten ser på sport och inomhusaktiviteter i de svenska fjällen så ska en mer principiell fråga tas upp och som bara de som verkligen varit i fjällen under de senaste fem åren svarat på. Frågan gäller i vilken grad man prioriterar fjällen som plats eller om huvudsaken är att utöva den aktivitet man är intresserad av, oberoende av om det är i de svenska fjällen eller inte. Många av de aktiviteter som är aktuella vid ett besök i fjällen kan ju också utföras på andra platser. Ur turismnäringens perspektiv är det därför intressant i vad mån besökarna tycker att det är viktigt att ägna sig åt en aktivitet just i de svenska fjällen, eller om man lika gärna kan göra det närmare hemmet eller kanske utomlands. I tabell 2.3.1 kan vi notera att för så mycket som knappt en tredjedel av vårvinterbesökarna (där utförsäkning och längd/turskidåkning var viktigast) så spelar det ingen större roll var man utövar aktiviteten. Höstbesökarna är de som framstår som mest platsberoende då bara en dryg tiondel tycker att det inte spelar så stor roll var man utövar sin aktivitet (som också för denna grupp är skidåkning, men där också många andra aktiviteter kan vara viktigast). Samtidigt är det förstas viktigt att se att det är en grupp på mellan drygt 40 procent (för sommarperioden) och upp till över 60 procent (för höstperioden) som värderar det högt eller mycket högt att få utföra sin aktivitet i just de svenska fjällen.

Tabell 2.3.1. I vilken utsträckning man prioriterar plats eller aktivitet. (Källa: Nationella enkäten).

	Jan-apr (n=147)	Maj- aug (n=97)	Sep- dec (n=61)	Utförs- åkning	Längd eller tur- skidor	Ströva i skog och mark	Fiske	Snö- skoter
Att utöva aktiviteten i just svenska fjällen är mycket viktigt för mig	21,1%	15,5%	32,8%	27,1%	21,7%	5,3%	9%	46,7%
Att utöva aktiviteten i just svenska fjällen är viktigt för mig, men ibland utövar jag den i andra områden	23,8%	26,8%	31,1%	18,8%	28,3%	35,1%	3%	26,7%
Att utöva aktiviteten i just svenska fjällen har viss betydelse för mig, men jag uppskattar att utöva den i andra områden	25,9%	36,1%	24,6%	24,7%	30,4%	36,8%	9%	20,0%
För mig spelar det ingen större roll var jag utövar aktiviteten, det är aktiviteten i sig som är viktigast	29,3%	21,6%	11,5%	29,4%	19,6%	22,8%	0%	6,7%

Utifrån vårt intresse för "sportifiering" ställdes frågor om detta i enkätundersökningen och då till alla, både de som varit i fjällen och de som inte varit det under de senaste fem åren. Frågan introducerades så här:

Friluftsliv och naturturism handlar ofta om naturupplevelser på egen hand eller i små grupper. Men det kan också handla om sport, tävling och event; som i multisporttävlingar och fjällfestivaler.

I tabell 2.3.2 kan vi se att det inte är mer än 10-15 procent av den svenska allmänheten som anser att de kommit i någon kontakt med sport, tävling och event i de svenska fjällen och det är bara några enstaka procent som själva deltagit. Det finns dock ett visst intresse att få se mer av detta hos ett tiotal procent av de svarande, men över hälften ser inte alls fram emot det.

Tabell 2.3.2. Friluftsliv och naturturism handlar ofta om naturupplevelser på egen hand eller i små grupper. Men det kan också handla om sport, tävling och event; som i multisporttävlingar och fjällfestivaler. Svara på nedanstående frågor genom att ange en siffra mellan 1-5, där 1=Nej, inte alls och 5=Ja, i hög grad. (Källa: nationell enkäten.)

	Nej, inte alls					Ja, i hög grad
	1	2	3	4	5	
Har du kommit i kontakt med sport, tävling och event (som i multisporttävlingar och fjällfestivaler) i de svenska fjällen?	75,9%	9,5%	8,6%	3,4%	2,6%	
Har du själv deltagit i sport, tävling och event (som i multisporttävlingar och fjällfestivaler) i svenska fjällen?	91,6%	2,8%	3,3%	1,3%	1,0%	
Hoppas du få se mer av sport, tävling och event (som i multisporttävlingar och fjällfestivaler) i svenska fjällen?	49,1%	18,0%	20,3%	7,7%	4,9%	

Det andra fenomenet som inledningsvis pekades ut som intressant att studera var tendenserna till att utomhusaktiviteter går inomhus och en fråga om detta introducerades så här i enkätundersökningen:

Aktiviteter för turister i de svenska fjällen handlar ofta om att vara ute i naturpräglade landskap som på kalvfjäll, i skogar och på sjöar. Men det kan också handla om inomhusaktiviteter som äventyrsbad, klätterväggar och lekland.

Tabell 2.3.3 visar att det är ungefär lika många som anser att de kommit i någon kontakt med detta som när det gällde sport (10-20 % svarat 3, 4 eller 5, jfr tabell 2.3.2). Däremot är det fler som själva provat på detta med uteaktiviteter inomhus jämfört med sportaktiviteterna, då närmare två av tio i

någon mån har deltagit (svarat 2-5 i tabell 2.3.3). Däremot är svarsmönstret något mer negativt jämfört med sport när det gäller om man vill se mer av inomhusaktiviteter.

Tabell 2.3.3. Aktiviteter för turister i de svenska fjällen handlar ofta om att vara ute i naturpräglade landskap som på kalffjäll, i skogar och på sjöar. Men det kan också handla om inomhusaktiviteter som äventyrsbad, klättrväggar och lekland. Svara på nedanstående frågor genom att ange en siffra mellan 1-5, där 1=Nej, inte alls och 5=Ja, i hög grad. (Källa: nationella enkäten.)

	Nej, inte alls				Ja, i hög grad
	1	2	3	4	5
Har du kommit i kontakt med inomhusaktiviteter som äventyrsbad, klättrväggar och lekland i de svenska fjällen?	72,8%	8,3%	9,5%	5,2%	4,2%
Har du själv deltagit i inomhusaktiviteter som äventyrsbad, klättrväggar och lekland i svenska fjällen?	79,6%	5,5%	7,5%	3,4%	4,0%
Hoppas du få se mer av inomhusaktiviteter som äventyrsbad, klättrväggar och lekland i svenska fjällen?	56,6%	16,8%	17,1%	5,5%	4,0%

Nyckelpersoners syn på sportifiering, event och aktivitetsmiljöer

För att komplettera det kvantitativa enkätmaterial med mer kvalitativa "inifrånperspektiv" skickades en e-postenkät med frågor fokuserade på sportifiering, event, och utomhusaktiviteter inomhus, till 20 nyckelpersoner. Detta resulterade i svar från 18 personer med inriktning mot friluftsliv/naturturism och/eller de svenska fjällen och verksamma inom bland annat turism och friluftsliv eller vid lokala, regionala eller nationella myndigheter (även här, se vidare i den mer omfattande rapporten Sandell, Kommande 2016). Genom ett mycket positivt samarbete med Johan Arnegård vid Gymnastik och Idrottshögskolan i Stockholm och tillika bergsguide har vi också fått tillgång till ett enkätmaterial från 16 svenska bergsguider med frågor om vad denna grupp ser för trender och vad som är viktigt att studera vidare när det gäller friluftsliv och naturturism i fjällen.

När det gäller nyckelpersonernas intryck och reflektioner om sportifiering så kan vi sammanfattningsvis konstatera att det är ett välkänt fenomen, man anser att det ökar och en del av dem talar om en exponentiell utveckling. I svaren ges också en mängd exempel både på tidiga och senare tillkomna arrangemang. Samtidigt finns det en tydlig tudelning mellan att bejaka fenomenet och att undvika det och vara kritisk till dess framväxt. Klivenheten inför fenomenet är tydlig inte bara mellan olika nyckelpersoner utan även ibland hos en och samma person. Man sätter då inte sällan sportifieringen i en motsatsställning till naturkontakt och eftertänksamhet – att det finns upplevelsevärden i fjällen som kan hotas om sportifieringen blir för utbredd och särskilt om det inte

genomförs på ett bra sätt. Positiva aspekter på sportifieringen som lyfts fram är till exempel att det kan locka nya grupper till fjällen, att säsongerna kan förlängas, och att det kan ge kommersiella underlag för anläggningar. Men man pekar också på betydelsen av god planering, hänsyn till andra verksamheter inte minst rennärigen, samt behovet av god infrastruktur.

När det gäller utomhusaktiviteter som går inomhus kan vi konstatera att det är något som dessa nyckelpersoner har haft klart mindre kontakt med än sportaktiviteterna. Man ser dessa aktiviteter – återkommande illustrerat med klätterväggen i Storulvåns fjällstation och äventyrsbad på skidsportorter – som ett kommersiellt komplement. Man pekar på aktiviteternas betydelse för att kompensera för dåligt väder, att de kan minska slitaget på naturmiljön och att de kan bredda kundgruppen genom att till exempel vara mer attraktiva för barn. Samtidigt ställs de i viss kontrast till vad man "egentligen" skall göra i fjällen och där att vara inomhus i princip bara bör fylla rollen av att underlätta för uteaktiviteterna (genom vila, mat etc.). Att aktiviteter som tidigare bara gjordes utomhus nu också får sina egna aktivitetslandskap inomhus verkar öka men, enligt dessa nyckelpersoner är förändringen inte alls lika dramatisk som sportifieringen.

När det gäller svaren från bergsguiderna om vad de anser är särskilt viktigt att studera när det gäller framtidens friluftsliv och naturturism i fjällen ser vi ett mycket brett panorama av frågor, problem och möjligheter. Den internationella referensramen är tydlig och det är kanske en av de viktigaste principiella reflektionerna när det gäller framtida forskningsbehov – att tydligt väga in det globala perspektivet på utbud, efterfrågan, målgrupper och motiv. Att det finns unika kvaliteter i den svenska fjällvärlden ur ett besökarperspektiv lyfts också fram vilket förstås blir särskilt noterbart när det görs av en så tydligt internationellt erfaren grupp. Ett antal konflikter nämns, bland annat mellan turism och rennärigen, och ett behov av gränsdragningar och regleringar återkommer. När det gäller frågan om förändrade landskapsrelationer kan vi notera att en del fått intrycket att skidanläggningar försöker förbjuda andra företag att guida på "deras" berg då de anser att ett berg med en lift inte längre är ett berg utan juridiskt ska ses som en idrottsarena. Bergsguidernas reflektioner kring trender inom fjällturismen ger en påtagligt splittrad bild. Här finns både signaler om det "icke-extrema" med fokusering på naturupplevelser men också det "extrema" med heli-skiing och tävlingslopp. Konsekvenser av klimatförändringarna, betydelsen av bekvämlighet och tidsbrist, liksom medialiserade förebilder som genomför extrema strapatser är andra teman som lyfts fram. Den breda och splittrade bilden av synliga trender bör nog i sig ses som en viktig signal om pågående förändringar.

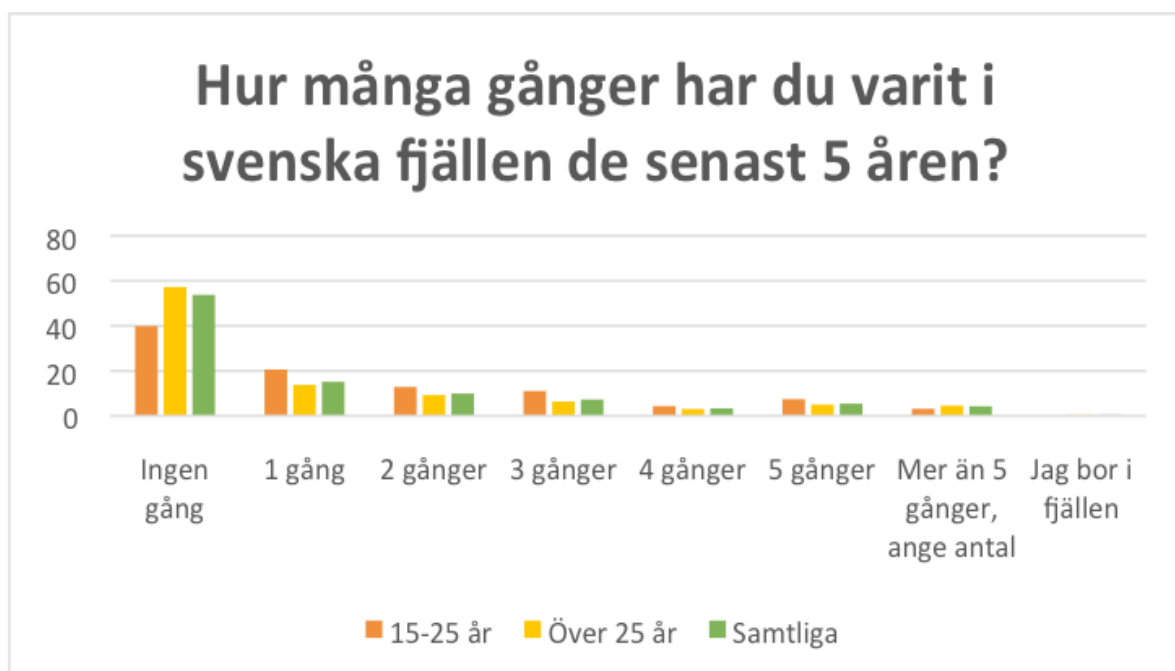
2.4. Känner ungdomarna framtiden?¹⁵

Som nämndes ovan om framtidsstudier kan en strategi vara att försöka identifiera vad som kännetecknar en viss åldersgrupp och utifrån det tänka sig att personerna i åldersgruppen kommer att

¹⁵ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i: Fredman, P., Wall Reinius, S., Sandell, K. Lundberg C., Lexhagen, M., Bodén, B & Dahlberg, A. 2014. *Besök och besökare i fjällen - Resultat från en undersökning avseende svenskarnas fritidsaktiviteter i fjällen, besök i olika fjällområden, landskapsrelationer, fjällen i sociala medier, upplevelser av vindkraft och attityder till skyddad natur*. Mid-Sweden University, ETOUR, rapport 2014:3.

behålla en del av dessa kännetecken även när de blir äldre. En huvudsaklig invändning mot den här typen av "kohortstudier" är att preferenser och attityder istället varierar över människors livscykel. När en person blir äldre (till exempel gifter sig, får barn eller blir pensionär) ändras ofta dessa kännetecken, vilket leder till att andra beteenden utvecklas. Men samtidigt kan det diskuteras om en viss åldersgrupp står under fortsatt påverkan av de preferenser och aktiviteter som man tillägnade sig i livets tidigare faser. Samtidigt är det viktigt att inte göra förhastade slutsatser om i vilken grad olika åldersgrupper är homogena. Utifrån hypotesen att attityder och beteenden åtminstone delvis följer en åldersgrupp genom livets olika faser delade vi upp våra svarande i webbenkäten (Fredman et al., 2014) i två grupper, de som var 15 - 25 år och de som var över 25 år. Därefter jämfördes dessa två grupper med varandra med avseende bland annat på deltagande i friluftaktiviteter. Det visade sig då att de två grupperna skiljde sig åt på ett flertal punkter och en intressant fråga blir då i vilken utsträckning de synsätt och aktivitetsmönster som kännetecknar den yngre gruppen kommer att präglade framtiden i de svenska fjällen, jämfört med situationen idag.

Vi fann bland annat att den yngre åldersgruppen är signifikant mer frekventa besökare i fjällregionen jämfört med personer över 25 år (figur 2.4.1). 60 procent av gruppen 15-25 år har besökt fjällen minst en gång under en femårsperiod vilket kan jämföras med drygt 40 procent av gruppen över 25 år. Däremot tycks den senare gruppen vara något mer representerade när det kommer till mer än fem besök, det vill säga i genomsnitt mer än ett besök per år.

Figur 2.4.1. Personer i åldersgruppen 15-25 år besöker fjällen i högre utsträckning än personer över 25 år.

Ser vi till enskilda aktiviteter så fanns det även här skillnader mellan grupperna. Således fann vi att den yngre gruppen (15-25 år) i högre utsträckning ägnade sig åt jogging, terränglöpning, terrängcykling, snöskoter och tältövernattning i fjällen jämfört med gruppen över 25 år (Tabell 2.4.1). Däremot fann vi inga statistiskt signifikanta skillnader

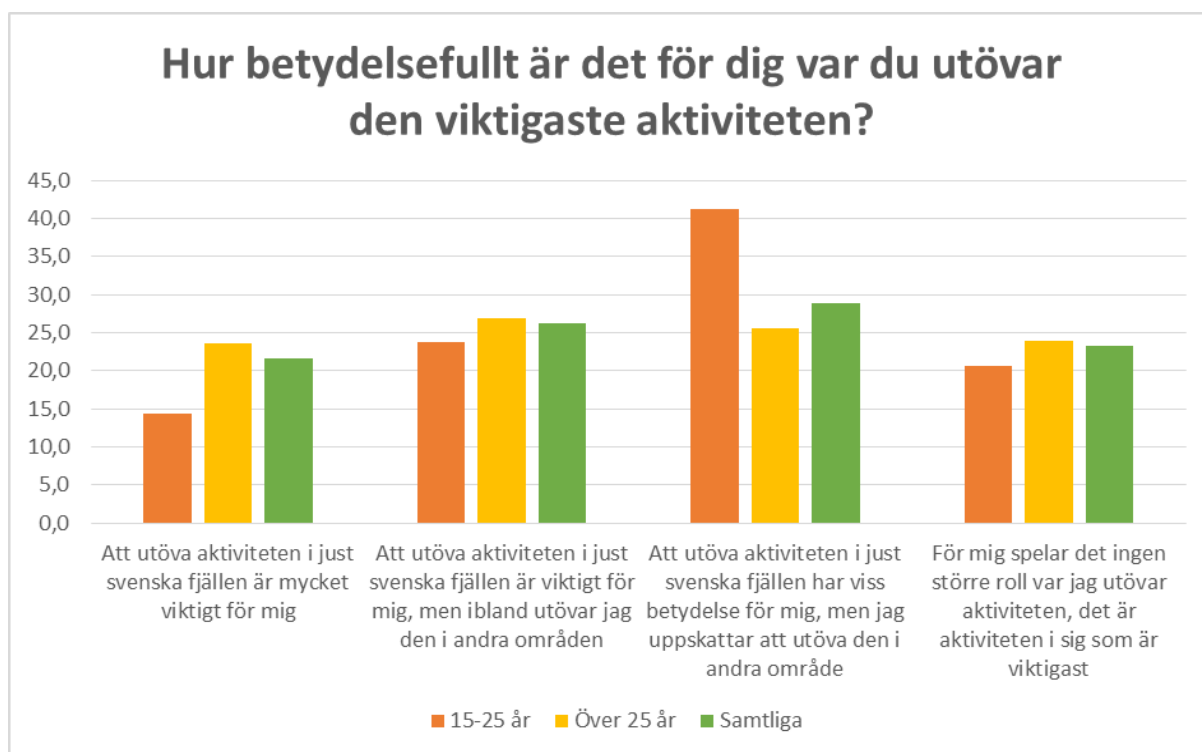
för ströva i skog och mark, fritidsfiske, längd- eller turskidor, utförsåkning, picknick, naturstudier eller fågelskådning.

Tabell 2.4.1. Deltagande i ett urval av aktiviteter i svenska fjällen (minst en gång under 2013) för personer i åldersgruppen 15-25 år samt personer över 25 år.

	15-25 år		Över 25 år	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Strövat i skog och mark	35	55,6%	105	43,4%
Joggat, terrängsprungit*	15	23,8%	26	10,7%
Terrängcyklat*	9	14,3%	13	5,4%
Fritidsfiskat	14	22,2%	53	21,9%
Längd- eller turskidor	23	36,5%	63	26,0%
Utförsåkning	34	54,0%	111	45,9%
Snöskoter*	18	28,6%	39	16,1%
Tältat i naturen*	14	22,2%	27	11,2%
Picknick	33	52,4%	95	39,3%
Naturstudier, fågelskådning mm	7	11,1%	31	12,8%

* indikerar att det är signifikanta skillnader (Pearson Chi sq) mellan grupperna '15-25 år' och 'Över 25 år' ($p \leq 0,05$)

Vi fann vidare att gruppen 15-25 år i mindre utsträckning än de över 25 år ansåg att det är mycket viktigt att utöva sin aktivitet i just de svenska fjällen (Fig. 2.4.2). I stället var de yngre överrepresenterade i det svarsalternativ som sade "att utöva aktiviteten i just svenska fjällen har viss betydelse för mig, men jag uppskattar att utöva den i andra områden". Med andra ord prioriterade de yngre i större utsträckning aktivitet före plats jämfört med den äldre gruppen. Det här beteendet kan sannolikt få stor betydelse för turismen i regionen på sikt eftersom den yngre åldersgruppen framstår som mindre lojal till just fjällen – man är mer intresserad av en viss aktivitet och söker upp den eller de platser där det passar bäst att utöva den. Det leder sannolikt till att konkurrensen mellan olika destinationer ökar. På liknande sätt har vi funnit att de yngre i större utsträckning än de över 25 år har deltagit i sport, tävling och event, och de hoppades få se mer av sport, tävling och event i svenska fjällen i framtiden.

Figur 2.4.2. Ett exempel som visar att de som är 15-25 år signifikant skiljer sig från de som är över 25 år – vilket i detta fall innebär att de yngre i större utsträckning prioriterar aktivitet före plats jämfört med den äldre gruppen.

2.5. Lokala fallstudier

Jämtlandsfjällen 1999-2013¹⁶

Besökarundersökningen som genomförts under senare delen av juni till början av oktober 2013 i södra Jämtlandsfjällen baseras på 1 301 självregistreringskort och uppföljande enkätsvar från 578 svenska och utländska besökare. Resultaten finns publicerade i rapporten *Undersökning bland besökare i södra Jämtlandsfjällen sommaren 2013* (Wall-Reinius et al, 2015). Studien visar att 80 procent av de svarande är från Sverige, 11 procent från Tyskland, 4 procent från Norge och 5 procent från övriga europeiska länder. Den största andelen av de svenska svarande är hemmahörande i Stockholms län följt av Jämtlands län. De viktigaste avgörande faktorerna för att besöka området är att uppleva natur,

¹⁶ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i:

Vuorio, T. (2003). *Information on recreation and tourism in spatial planning in the Swedish mountains – methods and need for knowledge*. Licentiate Dissertation, Series No 2003:3. Dept of Spatial Planning, Blekinge Institute of Technology and Etour scientific book series V 2003:12.

Vuorio, T, Emmelin, L, Göransson, S & Gudmundsson, A (2000), *Besöksmönstret i Södra Jämtlandsfjällen sommaren 1999*. Etour WP, 2000: 7, Östersund.

Vuorio, T., Göransson, S. & Emmelin, L. (2000), *Vandrare i södra Jämtlandsfjällen – underlag för översiktlig planering*. Etour WP 2000:11, Östersund. Wall-Reinius, S. et al, (2015), *Undersökning bland besökare i södra Jämtlandsfjällen sommaren 2013*, Etour R 2015:2, Östersund.

vildmark, tystnad samt lugn och ro. Det är också viktigt att kunna ägna sig åt en specifik aktivitet och där är vandring med övernattnings den vanligaste aktiviteten. Undersökningen visar att färre än 10 procent utför aktiviteter utanför markerade leder. Dagsturer, tältning, naturfotografering och toppturer framträder också som viktiga aktiviteter. Tre av fyra har varit i området tidigare och en stor andel har besökt området mer än tio gånger. Resultaten visar även att många känner starkt för området och en majoritet planerar att återkomma, vilket kan tolkas som att besökarna är nöjda och lojala.

Förändringar 2013 jämfört med 1999

År 1999 genomfördes en besökarstudie i samma geografiska område och med samma tillvägagångssätt (se Vuorio, Emmelin, Göransson & Gudmundsson, 2000; Vuorio, Göransson & Emmelin, 2000; Vuorio, 2003). För att se likheter och skillnader över åren har ett flertal enkätfrågor jämförts och resultaten visar att flera förändringar har skett både när det gäller vem besökaren är och vilka attityder som besökaren har, se tabell 2.5.1. Jämförelsen över tid inkluderar endast svenska respondenter.

Analysen visar att det har skett en ökning av respondenterna i åldern över 65 år (från 11 procent till 19 procent) och likaså finns en signifikant ökning av personer i åldern 35-44 år. Det är också en högre andel som har universitetsutbildning. Resultaten visar att allt fler besöker fjällen ensamma, år 1999 var det 5 procent och år 2013 var det drygt 12 procent. Det finns även flera likheter mellan åren och jämförelsen visar att det är en fortsatt hög andel återkommande besökare (75 procent av alla har varit i området tidigare). I enkäterna tillfrågades besökarna om deltagande i olika aktiviteter och hur viktiga dessa var. Jämförelsen över åren visar att vandring fortsatt är den viktigaste aktiviteten. På en skala 1-5 (inte alls viktig-mycket viktig) fick vandring med övernattnings 4,7 i medelvärde vid båda undersökningstillfällena, följt av dagsvandring (4,6) och tältning (4,1).

Jämförelsen visar att besökarna blivit mer nöjda med kvaliteten på boende i området, särskilt är det förstagångsbesökarna som är nöjda. Studiens resultat visar också att besök på fjällstationer och stugor ökat samtidigt som besök till specifika platser såsom toppar, dalgångar och vattendrag minskat. Den jämförande analysen visar att respondenterna över tiden blivit mer positiva till fjällstationer, service, faciliteter och markerade leder i svenska fjällen generellt; medelvärdet har ökat från 4 till 4,6 på en femgradig skala. Signifikanta skillnader mellan åren finns också när det gäller hur positiva de är till att kunna köra bil in till attraktiva platser för att göra dagsturer (från 2,7 i medelvärde till 3). Samtidigt har besökarna blivit mer positiva till möjligheten att röra sig i områden utan hus och vägar (från 3,8 i medelvärde år 1999 till 4,4 år 2013). De har också blivit mer positiva till att endast se ett fåtal andra besökare i fjällen (från 3,5 i medelvärde till 3,9).

När det gäller besökarnas upplevelser av naturens kvalitet och ledernas underhåll minskar medelvärdet mellan undersökningsåren vilket betyder att de svarande blivit alltmer kritiska. År 1999 var medelvärdet på en femgradig skala 4,5 beträffande påståendet om naturen anses vara välbehållen och år 2013 var medelvärdet 4,1. Medelvärdet sjönk från 4,6 till 4 när det gäller ledernas kvalitet. I studien fick de svarande ta ställning till om de anser att det kan komma fler besökare till området utan att störa upplevelsen. Även här har de blivit mer kritiska och medelvärdet minskade från 3,8 till 3,2.

Tabell 2.5.1. Sammanfattning av resultat som visar skillnader och likheter mellan undersökningarna år 1999 och 2013.

Vad har förändrats över åren?	Vad har inte förändrats över åren?
<p>Äldre besökare</p> <p>Högre utbildningsnivå</p> <p>Andelen som besöker området ensamma har ökat</p> <p>Andelen som åker tåg har ökat, bil har minskat</p> <p>Mer nöjda med kvalitet på boende och skyltning samt informationsmaterial (särskilt förstagångsbesökarna i jämförelse med återkommande besökare)</p> <p>Mer oeniga till påståendena:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Naturen är välbehållen - Vandringslederna är välbehållna - Det skulle kunna komma fler besökare utan att det skulle störa upplevelsen - Djurlivet blir mycket stort av friluftslivet - Det är positivt att se renar - Det finns mycket spår efter terrängfordon <p>Fler identifierar sig med området/att området känns som en del av personen (sig själv)</p> <p>Naturstudier, fiske/sportfiske och kanot/forsränning anses vara mindre viktigt</p> <p>Mer positiva till faciliteter, service (boende, lägerplatser med toalett och soptunnor), tillgänglighet och markerade leder generellt i svenska fjällen</p> <p>Mer attraktivt att se få andra besökare och att se få hus, vägar mm generellt i svenska fjällen</p>	<p>Civil status och barn i hushållet</p> <p>Hög andel återkommande besökare</p> <p>Antalet dagar i området (vanligast mellan 3-7 dagar, i snitt 5 dagar)</p> <p>Vandring med övernattnig, dagsvandring, tältning och naturfotografering är fortfarande de viktigaste aktiviteterna</p> <p>Ingen förändring till påståendena:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Det är positivt att se spår av renskötsel i området (skiljningshagar mm) - Södra Jämtlandsfjällen bör bli nationalpark - Artrikedomen är stor - Det är för mycket folk i området - Kraftledning är störande

Förändringarnas betydelse och konsekvenser

Utifrån resultaten kan vi konstatera att vandring fortsatt är den mest populära aktiviteten. Aktiviteten ställer krav på förvaltning/skötsel och planering av området samtidigt som den kan ses som en av de mer "traditionella" turistiska fjällaktiviteter och sannolikt också den aktivitet som ligger i linje med önskemål i miljö kvalitetsmålet. Resultaten visar att besökarna är mer nöjda med kvalitet på boende, skyltning och informationsmaterial än tidigare och att de blivit mer positiva till att tillrättalagda miljöer (särskilt till fjällstationer, stugor och att markerade leder finns i fjällen). Denna kunskap ger viktiga bidrag till områdets planering och förvaltning och några av de framtida utmaningarna rör koncentration av besökare och ökat tryck på vissa leder och kring fjällstationer och fjällstugor, samt underhåll av leder och mark. Ökad koncentration av besökare kan innebära negativa upplevelser av

trängsel och därmed minskad nöjdhet bland besökare. Ökad efterfrågan av markerade leder, boende och service innebär behov av underhåll och investeringar. Ökad användning och koncentration av besökare på leder innebär också markslitage. Trots ökad efterfrågan på tillrättalagda miljöer visar studien på vikten av lugn och ro, upplevelser av orörd natur och möjlighet till att se få andra besökare i fjällen. Andra frågor att beakta när det gäller områdets användning är intressekonflikter mellan besökare med olika motiv och mellan olika aktiviteter samt påverkan på renskötsel i området. Förutom konsekvenser inom förvaltning av området får resultaten konsekvenser för aktörer inom fjällturism. Det är en hög andel återkommande besökare och den ökande andelen äldre innebär ett behov av att nya grupper kommer. Nya grupper (förstagångsbesökare) och yngre besökare kan ha andra beteendemönster och motiv, vilket skulle påverka efterfrågan.

Snöskoter- och turskidåkare i Jämtlandsfjällen 2001-2015¹⁷

Enkätundersökningen riktad till turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen år 2015 kan delvis jämföras med resultat från en liknande undersökning år 2001, vilket ger en bild av möjliga förändringar i vinterturismen i området¹⁸. Det är fortfarande skillnader i ålder, kön, hemort och utbildningsnivå mellan de som åker turskidor och snöskoter, men turskidåkarna har blivit äldre och fler har en högre utbildning. I undersökningen 2015, är majoriteten av de som körde snöskoter män med en medelålder på 40 år boendes i en by eller mindre ort på landsbygden med framförallt gymnasieutbildning. Turskidåkarna har en medelålder på 50 år, är jämnt fördelade mellan män och kvinnor där flertalet bor i städer och har en universitetsutbildning. Majoriteten av turskidåkarna ägnar 1-10 dagar per år åt sin aktivitet medan snöskoteråkarna är den grupp som ägnar mest tid åt sin aktivitet (66 procent åker snöskoter 21-31 dagar eller mer per år 2015, jämfört med 45 procent år 2001).

Bland de som kör snöskoter har det skett en stor förändring gällande syftet med aktiviteten. Andelen som gör det ganska ofta och mycket ofta för att kunna utöva olika fritidsaktiviteter (exempelvis fiske) har halverats i undersökningen 2015, istället har antalet som åker snöskoter mycket ofta för nöjets skull ökat med 20 procent. Den övervägande delen av snöskoteråkarna gör fortfarande dagsturer. Bland skidåkarna däremot antyder de båda undersökningarna att de skett en förskjutning mot fler dagsturer och en lägre andel som gör flerdagsturer med övernattnings 2015 jämfört med 2001.

Utifrån undersökningarna kan vissa förändringar urskiljas gällande vad som är viktigt när man väljer område för aktiviteten. Att det är snösäkert har ökat hos snöskoteråkarna, men minskat något hos turskidåkarna. Betydelsen av att det finns stugor och fjällstationer har minskat i undersökningen 2015 jämfört med 2001, något som sannolikt hänger samman med den ökande andelen skidåkare som gör dagsturer. Vacker natur fortsätter att vara en stark faktor hos majoriteten hos turskidåkare, men har minskat bland snöskoteråkarna. Kommunikationer (flyg, tåg etc.) fortsätter däremot att ha större betydelse för turskidåkarna än snöskoteråkarna.

¹⁷ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i Lindberg et al., (2001) *Skiers and snowmobilers in södra Jämtlandsfjällen: Are there recreation conflicts?* och Ankre & Kronenber (2015) *Upplevelser av intressekonflikter, buller och tystnad bland turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen*.

¹⁸ Observera att både undersökningspopulationen och metoden inte är identisk mellan de två studierna, vilket gör jämförelsen ungefärlig.

Andelen turskidåkare i Jämtlandsfjällen som ganska ofta eller mycket ofta har sett eller hört snöskoter har ökat i undersökningen 2015. De upplever också att de blir mer störda av snöskoteråkare och deras beteende (år 2001 angav 6 procent att de blivit mycket störda jämfört med 14 procent 2015). Det är också en viss ökning bland turskidåkarna som säger sig välja att nästa gång besöka ett annat område än Jämtlandsfjällen på grund av störningen.

Snöskoteråkarna är mer negativa till förbud mot större besöksgrupper (74 procent år 2015 jämfört med 55 procent år 2001) samt mot att styra besökare till markerade leder (47 procent år 2015 jämfört med 12 procent år 2001). Även de snöskoteråkare som var positiva eller mycket positiva för fler gemensamma leder (för att minska störningar på djurliv och natur), har halverats till en fjärdedel.

Enligt undersökningens resultat, blir turskidåkare mer störda av snöskoteråkarna och deras beteende än tvärtom, vilket också var fallet år 2001. Som snöskoteråkare har man över tid blivit mer negativ mot förbud, kontroll och styrning där eventuellt det ökade intresset för friåkning kan spela in. Utifrån den utveckling som skett gällande gruppernas behov, upplevelser och attityder, så är olika sträckningar av leder, förbud och exempelvis zoner fortfarande komplexa frågor att hantera inom planeringen och förvaltningen av Jämtlandsfjällen.

Upplevelser av buller¹⁹

Hur upplever besökare buller i Jämtlandsfjällen? Detta har undersökts i både sommarundersökningen 2013 och vinterundersökningen 2014. Bland sommarens besökare anser ungefär hälften av besökarna att buller inte är ett problem. Av sommarbesökarna anser en femtedel (av svenska besökare) och en tiondel (av internationella besökare) att buller är ett problem. I de fall då man upplevt buller har det främst varit från helikopter. Vintertid uttrycker varken turskidåkare eller snöskoteråkare att de har upplevt buller i någon hög utsträckning från militärflyg, vägtrafik, vindkraft, flyg, helikopter eller högljudda människor i Jämtlandsfjällen. Emellertid finns en stor skillnad mellan grupperna gällande upplevelsen av buller från snöskoter; 90 procent av snöskoteråkarna anser inte att buller är ett problem, medan ungefär hälften av turskidåkarna anser att buller existerar något eller mycket i Jämtlandsfjällen. Buller är enligt turskidåkarna den mest upplevda intressemotståndningen när de besöker Jämtlandsfjällen. Vad gäller hanteringen av buller anser snöskoteråkarna att information och förbud mot bullrande fordon är av störst vikt för att minska buller från snöskoter i Jämtlandsfjällen. Turskidåkarna däremot anser att bullerfria zoner är av störst vikt, samt begränsning att nyttja området för vissa motoriserade aktiviteter.

¹⁹ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i Wall-Reinius et al. (2015). *Undersökning bland besökare i södra Jämtlandsfjällen* och i Ankre & Kronenberg (2015) *Upplevelser av intressemotståndningar, buller och tystnad bland turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen*.

Trender i året-runt destinationen Åre²⁰

Vid sidan av de besökarorienterade studierna som presenterats ovan gjordes en studie i Åre med syfte att skapa en grund för destinationens strategiska arbete till att bli en framgångsrik året-runt destination. Med utgångspunkt i större samhällsförändringar – globalisering, klimatförändringar, ekonomiska förändringar och teknologisk utveckling – identifierade aktörer i Åre fem trender som förväntas påverka utvecklingen för destinationen och kräver särskild uppmärksamhet i omställningsarbetet. Dessa fem trender är:

Mobile life online

Trenden handlar om människors förändrade beteende gällande informationsinhämtning och informationsspridning. Teknikutvecklingen har skapat möjligheter för, men också förväntningar på, människor att vara uppkopplade mot internet. I ett turismperspektiv innebär detta att besökaren i allt högre utsträckning använder sina smarta mobiltelefoner för att ta reda på och sprida turismrelaterad information.

Emotionell entusiasm

Trenden syftar på människors syn på miljöförändringar och beteendeambitioner i riktning mot en hållbar hantering av jordens resurser. I allt högre utsträckning anser besökare att dessa utmaningar bör hanteras på ett lokalt plan, vilket bland annat tar sig uttryck i önskemål om medveten och lokal produktion av mat, upplevelser och tjänster.

Goosebumps 360

Trenden kopplar till besökarnas önskan och vilja att uppleva det spektakulära. Det handlar om upplevelser som berör människors alla sinnen och som på ett eller annat sätt uppfyller de varierade och ofta kombinerade motiv individer har när de reser. I och med att information numera lätt kan kommuniceras via internet ökar förväntningarna på upplevelser som på olika sätt verkligen berör.

Reserebellen

Trenden knyter an till de kombinationer av motiv som människor i allt högre utsträckning har när de reser. Olika önskemål, relaterade till parallella intressen, tar sig uttryck i ett breddat resmönster. Samma individ gör gärna helt olika resor från gång till gång, och inom samma resa kan personer söka en kombination av upplevelser, exempelvis avkoppling *och* spänning, möten med andra *och* egen tid etc. För destinationen är det viktigt att arbeta med ett brett utbud och se till att nya aktiviteter ständigt tillkommer.

Because I'm worth it

Trenden grundar sig på en ökad individualisering i samhället, vilket bland annat gör att människor är benägna att konsumera bortom de ramar som traditionellt satts av ålder, inkomst och utbildning. Energi, självförtroende, intellektualism, vilja att prova nya saker, uppfinningsrikedom, impulsivitet, ledarskap och fåfänga spelar i högre utsträckning en avgörande roll. Personer sätter sig själva i centrum och resandet kopplas till en önskan om personliga utmaningar och utveckling

²⁰ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i: Lexhagen, M. och Olausson, F. (2015).

Vintersportorten året runt Del II: Produkt och marknadsföring – nuläge, trender och benchmark. Etour Report 2015:4

Fulufjället 2001-2003-2014²¹

I samband med etableringen av Fulufjällets nationalpark 2002 genomförde turismforskningsinstitutet ETOUR vid Mittuniversitetet besöksstudier åren före och efter inrättandet av nationalparken. Dels i syfte att ge underlag till skötselplanens utformning, dels för att analysera de kortsiktiga effekterna av nationalparksetableringen (Fredman et al., 2005). Sommaren 2014 återkom forskarna till nationalparken och gjorde en ny studie med samma metoder som i de tidigare studierna (Fredman & Wikström, 2015). Syftet denna gång var att se till de mer långsiktiga effekterna då flera av de frågor som analyserades i samband med nationalparksbildandet nu, tio år senare, kunde följas upp. Det bildades även en nationalpark i den norska delen av Fulufjället år 2012, som också omfattas av den nu aktuella studien. Information om besökarna i nationalparken hämtades in i två steg – en insamling av kontaktpuppgifter i området genom självregistrering samt en efterföljande webbenkät. För att uppskatta antalet besök i nationalparken användes folkräknare som mäter antalet passager på den stig eller led de är placerade. Även besöksdata från naturum i Fulufjället har använts i redovisningen.

Resultaten från undersökningen visar bland annat att Fulufjällets nationalpark hade mellan 38 – 40 000 besök sommaren 2014. Andelen utländska besökare var 35 procent, varav cirka hälften kom från Tyskland. Endast 3 procent av besökarna var från Norge. I stort sett alla, hela 97 procent, besökte Fulufjällets nationalpark under en privat resa som i genomsnitt varade i nästa tio dygn (varav 34 timmar spenderades i nationalparken). Vandring av olika slag, naturfotografering och naturstudier var de vanligaste aktiviteterna och hela 84 procent av alla besökare har varit vid Njupeskärs vattenfall (Sveriges högsta). Kännedom om platsen från tidigare besök, information från bekanta och internet var de viktigaste informationskällorna inför besöket i nationalparken.

Viktiga motiv för att besöka Fulufjällets nationalpark var att uppleva naturens storslagenhet, att uppleva vackra vyer, uppleva en ren och oförorenad miljö, att utforska naturmiljön eller att se dramatiska landskap. Över 70 procent ansåg att man helt eller delvis erhållit ett ökat psykiskt välbefinnande genom besöket i Fulufjällets nationalpark. De allra flesta besökare var också mycket nöjda och 90 procent ansåg att besöket i Fulufjällets nationalpark var "mycket bra" eller "helt perfekt". Det finns emellertid saker som kan bli bättre. Många besökare ville se mer soptunnor, skyltar och vägvisare längs leder samt bänkar och bord. Knappt 20 procent av besökarna uppgav att slitaget utgör ett problem i någon grad och drygt 10 procent ansåg att nedskräpning var ett problem.

Drygt 71 procent av besökarna hade utgifter under vistelsen i Fulufjällets nationalpark, främst för boende, mat/restaurang samt transporter. Det var betydligt fler som var positiva till att utveckla turismen i området runt nationalparken jämfört med att utveckla den inom parken. Bättre information

²¹ Resultaten som presenteras i denna del finns publicerade i:

Fredman, P., Hörnsten Friberg, L. & Emmelin, L. 2005. *Friluftsliv och turism i Fulufjället. Före - efter nationalparksbildningen*. Naturvårdsverket, rapport 5467. Dokumentation av de svenska nationalparkerna, nr 18.

Fredman, P. & Wikström, D. 2015. *Besök och besökare i Fulufjällets nationalpark sommaren 2014 (med jämförelser åren 2001 och 2003)*. Mid-Sweden University, ETOUR, rapport 2015:5.

Wallsten, P. 2013. *Så vände vinden. Bildandet av Fulufjällets nationalpark*. Dokumentation av de svenska nationalparkerna. Nr. 29. Naturvårdsverket, Stockholm.

om Fulufjället var mest efterfrågat, följt av bättre kommunikationer, större utbud av guidade turer och aktiviteter.

Förändringar 2014 jämfört med 2001 och 2003

När resultaten från undersökningen sommaren 2014 jämförs med motsvarande undersökningar åren 2001 och 2003 (Tabell 2.5.2) finner vi bland annat att antalet besök i nationalparken har minskat sedan 2003 till en nivå som ligger något över nivån år 2001 (året före nationalparksetableringen).

Medelåldern hos besökarna 2014 (48,1 år) är lägre jämfört med både 2001 och 2003. Besökarna 2014 är också mer välutbildade jämfört med besökarna i de två tidigare studierna.

Ser vi till aktiviteter så har andelen som gör kortare vandringar minskat samtidigt som andelen besökare som gör längre vandringar ökat sedan 2001 och 2003. Andelen som har besökt zon 1 (vildmarkszonen) har ökat från drygt 5 procent år 2003 till drygt 11 procent år 2014. Samtidigt är det färre som enbart besöker zon 4 (den mest tillrättalagda delen av nationalparken). Andelen besökare som anser att det finns för få markerade leder har nästa fördubblats år 2014 jämfört med 2001 respektive 2003. Samma sak ser vi när det gäller soptunnor – här har andelen som tycker att det finns för få soptunnor i Fulufjället ökat med 15 procentenheter sedan 2003. Det är också fler som upplever nedskräpning år 2014 jämfört med 2003.

Tabell 2.5.2. Förändringar i besök och besökare i Fulufjällets nationalpark år 2014 jämfört med åren 2001 och 2003

	2001	2003	2014
Antal besök	38,000	53,000	37,000 – 40,000
Andel besökare från Tyskland	27.6%	18.5%*	21.3%*
Medelålder (år)	54.7	54.1	48.1*°
Andel kvinnor	46.9%	52.6%*	52.7%*
Andel med högsta utbildning universitet/högskola	46.4%	48.0%	62.5%*°
Kortare vandring	75.1%	75.9%	64.2%*°
Vandring endagstur	24.3%	22.9%	30.2%*°
Vandring flerdagarstur	4.9%	4.5%	12.3%*°
Fiske	5.0%	1.6%*	2.0%*
Bär- eller svampplockning	12.7%	4.5%*	13.5%°
Naturfotografering	35.1%	32.7%	41.7%*°
Fågelskådning/naturstudier	12.2%	17.4%*	15.3%
Andel som enbart besökt zon 4	77.5%	80.3%	64.6%*°
Andel som besökt zon 1 (vildmarkszonen)	7.1%	5.1%*	11.2%*°
Medeldistans (km)	12.3	10.1*	14.1°
Andel som upplevt någon grad av slitage	19.0%	15.2%*	17.3%
Andel som upplevt någon grad av nedskräpning	11.8%	7.8%*	13.0%°
Andel som upplevt någon grad av buller	5.7%	2.7%*	3.8%*

*Signifikant skillnad jämfört med 2001 (P-värde<0.05)

°Signifikant skillnad mellan 2003 och 2014 (P-värde<0.05)

Det är fler som känner till att Fulufjället är en nationalpark år 2014 än 2003, samtidigt är det färre som menar att förekomsten av en nationalpark påverkar beslutet att besöka Fulufjället. Besökarna stannar i genomsnitt längre i nationalparken år 2014 jämfört med år 2003 och storleken på utgifterna inom nationalparken har ökat mellan 2003 och 2014 för boende, mat, shopping och transporter. Attityderna till turismutveckling i området runt nationalparken (omlandet) är mer positiva 2014 jämfört med 2003 och det är främst större utbud av aktiviteter som efterfrågas.

Förändringarnas betydelse och konsekvenser

Av de resultat som här presenteras kan vi konstatera att flertalet besökare är mycket nöjda med sitt besök i Fulufjällets nationalpark, samtidigt som området som besöksmål har förändrats. Vissa av förändringarna som vi kan observera bland besökarna i Fulufjället, exempelvis ökad utbildning och allt större bostadsort, speglar i väsentliga delar sannolikt bara den samhällsförändring vi står mitt uppe i. Andra förändringar är betydligt mer plats specifika och har en direkt förvaltningsrelevans. Här är till exempel den upplevda soptunnebristen intressant eftersom antalet soptunnor i området inte nämnvärt har förändrats under studietiden. Kan detta resultat istället spegla en förändring i besökarnas attityder till behov av soptunnor ute i naturen eller är det skötseln av soptunnorna som brister?

Från att ha blivit mer tillrättalagt och "urbanistiskt" i termer av fler och kortare besök med fokus på främst Njupeskar året efter nationalparksinvigningen har området nu i högre grad kommit att attrahera andra grupper av besökare. Det är färre som besöker de mer tillrättalagda delarna av parken (även om de fortsatt är den klart största gruppen) och fler som söker sig ut på långvandring. Det innebär också att medelåldern har minskat och att man stannar längre tid i nationalparken. Det verkar också som att nationalparkstatusen har minskat i betydelse för beslutet att besöka området. Att andelen tyska besökare har minskat kan sannolikt förklaras till viss del med konkursen i Pan Parks-anläggningen, men kanske har också effekten av en nyinrättad nationalpark större betydelse för tyska besökare jämfört med svenska?

Vi ser också att andelen som åkt på en organiserad gruppresa har minskat sedan 2001 då området inte var nationalpark, något som reser frågor om hur den organiserade turistnäringen i regionen och på andra håll ser på Fulufjället som besöksmål. Det är en ökad andel besökare som har utgifter i nationalparken och storleken på utgifterna tycks även de öka. Däremot ser vi inte samma positiva utveckling när det gäller utgifter i Fulufjällets omland. Här ökar visserligen andelen besökare med utgifter, men storleken minskar i flera fall. Detta är anmärkningsvärt med tanke på de satsningar som gjordes på turism i omlandet i samband med nationalparkens bildande. Vi ser emellertid att allt fler besökare är positiva till turismutveckling, och det är främst fler aktiviteter man önskar sig.

En viktig slutsats från studien är att förvaltningen kan bli bättre, särskilt när det gäller antalet markerade leder och hantering av nedskräpning och sopor. Trots detta är det något fler som år 2014 tycker besöket var "helt perfekt" jämfört med år 2003 vilket naturligtvis är ett gott omdöme från besökarna. Generellt var besökarna mer nöjda året efter nationalparksbildningen jämfört med året före, och det omdömet verkar alltså hålla i sig elva år senare. Att antalet besökare har minskat från år 2003 till nivåer som ligger något över året före nationalparksbildningen var däremot förväntat och ligger i linje med liknande studier i Nordamerika.

Fulufjället är den första nationalparken i Sverige där planering och genomförande på ett så påtagligt sätt inkluderat friluftsliv och turism – något som ligger väl i linje med aktuell naturvårds- och friluftspolitik. Mycket talar för att modellen med zoner och en mer besökartillvänd förvaltning har fungerat väl, samtidigt som satsningar på turismutveckling runt nationalparken varit mindre framgångsrika. Konsekvenserna av detta bör vara ett ökat fokus på Fulufjällets omland och hur lokalsamhällena runt omkring nationalparken kan bli mer delaktiga i det fortsatta arbetet med nationalparken. Med tanke på den relativt nya delen av nationalparken i Norge, jämte stora satsningar på turism på angränsande skiddestinationer (Trysil, Sälen, Idre), finns också anledning att se Fulufjället som en attraktion i ett vidare turismgeografiskt perspektiv.

Besökarstudier i Norrbottensfjällen 1980-2003-2015²²

Besökarundersökningen i Norrbottensfjällen genomfördes från juli till mitten av september 2015. Ungefär två tredjedelar av respondenterna är från Sverige och resultaten nedan baseras på dessa (413 enkätsvar). År 1980 och år 2003 genomfördes besökarstudier i samma geografiska område (Wall-Reinius & Bäck, 2011) och för att se förändringar över åren har ett flertal enkätfrågor jämförts med studien 2015.

Resultat av besökarundersökningen sommaren 2015 visar vid en jämförelse med tidigare undersökningar (1980 och 2003) att besökarnas medelålder stiger. År 1980 var medelåldern 35 år och 2015 var den drygt 47 år. Tabell 2.5.3. illustrerar flera intressanta skillnader mellan åren, till exempel att det sker en minskning i den lägsta åldersgruppen, medan det sker en ökning av andelen över 60 år. År 2015 var 28 procent av de som svarade på enkäten över 60 år och detta kan jämföras med 20 procent år 2003 och 6 procent år 1980. Andelen som är äldre ökar (se tabell 2.5.3), ett resultat som även kan ses i södra Jämtlandsfjällen (se avsnittet ovan). En annan likhet mellan de områdena är att andelen som besöker området ensamma ökar. I Norrbottensfjällen uppgav 14 procent att de besökt området utan sällskap år 2015 och det är statistiskt säkerställda skillnader mellan undersökningsåren (se tabell 2.5.3.).

När det gäller den tid som besökaren vistas i området finns också signifikanta skillnader mellan undersökningsåren. Jämförelsen visar att vistelsetiden nu ökar, från att ha minskat i början av 2000-talet. Detta är ett trendbrott. Medelvärdet på vistelsetiden är drygt 10 dagar år 2015, medan det år 2003 var drygt 7 dagar och år 1980 drygt 9 dagar.

I Norrbottensfjällen är besökarna lojala och återkommer. År 2003 var andelen återkommande besökare bland svenska respondenter 75 procent, medan 25 procent var förstagsbesökare. Andelen som varit i området tidigare ökar. År 2015-års studie visar att 83 procent varit i området tidigare, medan 17 procent var förstagsbesökare.

²² Jämförelsen mellan 1980 och 2003 finns publicerad i Wall-Reinius, S, & Bäck, L. (2011). Changes in visitor demand: inter-year comparisons of Swedish hikers' characteristics, preferences and experiences. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11:sup1, 38-53. I en kommande publikation jämförs 1980-2003-2015 (Wall-Reinius & Kronenberg, Manuskript)

Tabell 2.5.3. Besökare och besök i Norrbottensfjällen 1980*, 2003* och 2015 (antal svaranden i parentes)

	<i>Ålder</i>							<i>Medel</i>
	<i>< 20</i>	<i>20-29</i>	<i>30-39</i>	<i>40-49</i>	<i>50-59</i>	<i>60-69</i>	<i>> 69</i>	
1980	8% (34)	28% (127)	29% (129)	15% (68)	14% (61)	6% (26)	0.4% (2)	35.0
2003	3% (32)	17% (209)	18% (222)	14% (169)	29% (348)	17% (201)	3% (34)	46.0
2015	0.7% (3)	17% (68)	17% (68)	18% (74)	20% (83)	21% (86)	7% (28)	47.6

	<i>Kön</i>	
	<i>Män</i>	<i>Kvinnor</i>
1980	56% (251)	44% (196)
2003	50% (619)	50% (614)
2015	49% (200)	51% (206)

	<i>I sällskap</i>	<i>Inget sällskap (ensam)</i>
	1980	94% (422)
2003	90% (1089)	10% (124)
2015	86% (377)	14% (64)

	<i>Vistelsetid</i>				<i>Medel</i>
	<i>1-3 dagar</i>	<i>4-7 dagar</i>	<i>8-11 dagar</i>	<i>>12 dagar</i>	
1980	2% (9)	43% (192)	37% (163)	18% (81)	9.3
2003	7% (75)	51% (574)	35% (392)	8% (93)	7.6
2015	2% (8)	42% (184)	33% (145)	24% (104)	10.5

*resultat för undersökningarna 1980 och 2003 finns presenterade i Wall-Reinius & Bäck (2011).

I undersökningarna frågade vi om betydelsen av olika faktorer vid beslutet att besöka området (möjligheter till strapatser och äventyr; tillgången på markerade vandringsleder; tillgången på boende och service; samt betydelsen av att träffa få vandrare i området). Analyserna visar att tre av de fyra faktorerna minskat i betydelse när 2015-års studie jämförs med 2003-års studie (dock är det en ökning i betydelsen om vi jämför med 1980). Mellan åren 2003 och 2015 är tendensen att betydelsen av äventyr/strapatser och tillgången på markerade leder minskat något. Trots minskningen, angav nästan två tredjedelar av respondenterna (2015) att markerade leder har stor betydelse. I 2015-års studie har markerade leder stor betydelse för alla ålderskategorier och markerade leder är viktigare för besökare som stannar kortare tid i området. Lederna minskar i betydelse bland de som stannar längre tid i området. I 2015-års studie har äventyr/strapatser störst betydelse för besökare under 50 år och bland de som stannar kortare tid i området.

Betydelsen av boende/service minskar mycket mellan undersökningsåren 2003 och 2015. År 2003 menade 60 procent att boende/service var av stor betydelse i beslutet att besöka området, medan det var 41 procent år 2015. År 1980 angav 26 procent att boende/service var viktigt i beslutet, så sett över en längre tidsperiod ökar trots allt betydelsen av boende/service. År 2015 är betydelsen av boende och service särskilt viktig för besökare i ålderskategorin 40-69 år, medan boende/service inte är lika viktigt för besökare under än 40 år eller över 70 år. Resultaten visar också att ju kortare tid en besökare är i området desto viktigare är det med service och stugor.

Vid alla tre undersökningstillfällena i Norrbottensfjällen tillfrågades respondenterna om deras attityder kring att kunna bli transporterade med helikopter till en plats i svenska fjällen och om deras attityder kring att kunna köra bil i ett attraktivt fjällområde för att göra dagsturer. Respondenterna är

generellt mer positiva till helikoptertrafik än till bilkörning, till en plats i svenska fjällen. Sett över tid så blir respondenterna mer positiva både till helikopter- och biltransporter. Exempelvis visar resultaten att år 1980 var 55 procent negativa/mycket negativa och 13 procent positiva/mycket positiva till helikoptertransporter. Jämförelsevis var 28 procent negativa/mycket negativa och 35 procent positiva/mycket positiva år 2013, och år 2015 var 28 procent negativa/mycket negativa och 40 procent positiva/mycket positiva.

Förändringarnas betydelse och konsekvenser

Viktiga resultat för områdets planering och förvaltning är att markerade leder anses viktiga och sett över en längre tidsperiod är tillgång på boende och service av stor betydelse, men att resultaten kan tolkas som att faciliteter inte har lika stor betydelse idag som för besökarna i början av 2000-talet. En tydlig trend är mer positiva attityder till helikoptertransporter till platser i svenska fjällkedjan. Fler analyser av denna fråga och andra resultat kommer att genomföras. En slutsats som ändå kan dras är att en positiv inställning till helikoptertransporter innebär en ökad efterfrågan som påverkar miljön, djur och människor samt minskar möjligheten till upplevelser av tystnad. Den ökande medelåldern och ökning av återkommande besökare innebär bland annat att vi kan konstatera att de är nöjda och med största sannolikhet återkommer, men det innebär också att det finns ett behov bland turismens aktörer att se över hur yngre besökare kan attraheras till området. Intressant är att vistelsetiden ökat och det är ett tydligt trendbrott från tidigare slutsatser redovisade i Wall-Reinius & Bäck (2011).

2.6. Förändrade kommunikationsformer

Utveckling av informationsteknologi och inte minst internet innebär både utmaningar och möjligheter för friluftsliv och turistnäring då dessa är verksamheter som i stor utsträckning är beroende av information och kommunikation. Särskilt viktig är den ökade användningen av internet och sociala medier för informationssökning och informationsspridning, då denna typ av teknologi skapar, förstärker och förändrar kommunikation och kontakter mellan besökare och mellan besökare och aktörer inom friluftsliv och turism. Besökare får och delar information via Internet och deltar i olika virtuella forum genom användning av en lång rad olika sociala medier. Till exempel, wikis, bloggar, microbloggar, sociala nätverk, mediadelningssajter såsom Youtube och Flickr samt sajter för rating och kundomdömen. Det innebär att nya sätt att sprida och ta till sig information till exempel skapar elektronisk mun-till-mun marknadsföring som i sin tur kompletterar och påverkar den faktiska upplevelsen. Det kan till och med sägas att sociala medier för turism innebär en ny form av kollektivt värdeskapande. Denna typ av kommunikation ger turister information men också emotionella värden såsom njutning, underhållning, uppskattning och status. Sociala medier innebär även att det sker förändringar i maktförhållandet mellan traditionella aktörer och besökare då den information som finns tillgänglig i väldigt liten utsträckning kontrolleras av dessa aktörer.

Informationskällor i allmänhet om vistelser i de svenska fjällen

Den främsta källan till information i allmänhet om vistelser i de svenska fjällen är internet, som inkluderar webbsidor, bloggar, forum, sociala nätverk etcetera (Fig. 2.6.1). Det finns dock en skillnad i hur populärt internet är som informationskälla mellan det nationella och fallstudierelaterade materialet (Fredman et al., 2014 och Wall-Reinius et al., 2015). Nationellt hittar hela 7 av 10 fjällturister

merparten av informationen om deras vistelser i svenska fjällen på internet jämfört med en mindre andel i de övriga studierna. Detta på bekostnad av traditionella media och vänner och familj (eller andra personliga källor). Denna skillnad kan möjligen förklaras av den något högre genomsnittsåldern bland Fulufjällsbesökarna (49 år) och Jämtlandsfjällsbesökarna (47 år) och Norrbottenfjällsbesökarna (47 år) jämfört med den nationella undersökningen (43 år).

Tabell 2.6.1. Var hittar fjällturister merparten av informationen om deras vistelser i svenska fjällen i allmänhet? (I den nationella enkäten och i Jämtlandsfjällen kunde respondenterna endast välja ett svarsalternativ, vilket i viss utsträckning påverkar jämförelse mellan kolumnerna.)

	Nationellt %	Fulufjället %	Jämtlandsfjällen %	Norrbottenfjällen %
Internet (webbsidor, bloggar, forum, sociala nätverk, etc.)	70	67	57	64
Traditionella media (tidningar, TV, radio)	3	18	11	24
Vänner/familj (eller andra personliga källor)	27	55	32	40

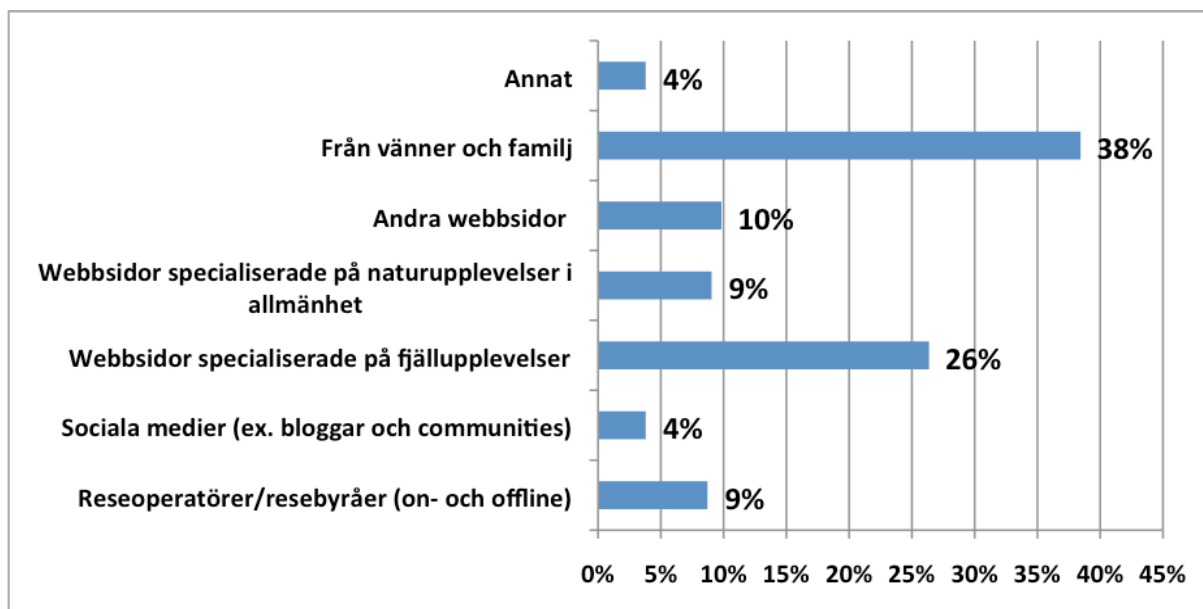
De vanligaste webbsidorna som används vid informationssökning är sökmotorn Google och specifika destinationssidor som Skistar (Åre), Idre fjäll, eller Fulufjället (Fig. 2.6.1). Intressesidor som Svenska Turistföreningen och olika intresseforum så som Flashback är också populära. Bland nationalparksbesökarna används även Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas hemsidor.

Figur 2.6.1. Mest besökta webbsidor bland fjällbesökare

Huvudsaklig informationskälla vid planering av vistelser i svenska fjällen

Den huvudsakliga informationskällan vid planering av vistelser i svenska fjällen är enligt besökarna i den nationella enkäten kanske inte helt otippad - vänner och familj samt webbsidor specialiserade på fjällupplevelser (Fig. 2.6.2). Men om man slår samman alla svarsalternativ kopplade till internet representerar denna del nästan hälften av alla besökare.

Figur 2.6.2. Primär informationskälla vid planering av vistelser i svenska fjällen.

Hur ofta besökarna använder Internet för att läsa om svenska fjällen

Fjällbesökarna använder inte internet särskilt ofta för att läsa om de svenska fjällen (Tabell 2.6.2). Detta visar både nationella såväl som fallstudierrelaterade uppgifter. En majoritet av besökarna använder internet färre än en gång i månaden och av de som svarat i den nationella studien och i Fulufjället använder mer än en tiondel aldrig internet för att läsa om de svenska fjällen.

Tabell 2.6.2. Användning av Internet för att läsa om de svenska fjällen (siffrorna i tabellen representerar resultat från svenska svarande i alla undersökningar).

	Nationellt %	Fulufjället %	Jämtlandsfjälle %	Norrbottensfjälle %
Varje dag	1	1	1	2
Några gånger/veckan eller oftare	2	3	4	6
En gång i veckan	2	2	2	3
Några gånger i månaden	8	10	15	18
En gång i månaden	4	7	10	13
Färre än en gång i månaden	23	27	35	36
Färre än en gång per halvår	47	37	28	18
Aldrig	13	13	5	4

Motiv till att söka information på Internet om vistelser i svenska fjällen

De högst rankade motiven till besökarnas (i den nationella enkäten) sökande efter information på nätet är att planera deltagande i fjällvistelser, att hitta allmän information om vistelser, följt av att boka deltagande i fjällvistelser (Fig. 2.6.3). Motiv som traditionellt är förknippade med sociala medier - som att dela med sig av sina egna och andras erfarenheter av fjällvistelser i form av berättelser, att dela sina egna och andras erfarenheter av fjällvistelser i form av foton samt att kommunicera med andra natur-/fjällentusiaster - rankas lågt. I detta avseende kan fjällbesökarna beskrivas som väldigt okonventionella användare av sociala media.

Figur 2.6.3. Högst respektive lägst rankade motiv till fjällbesökarnas sökande efter information på nätet (medelvärde på en sjugradig skala).

Fjällbesökarna och sociala medier

Förvånande få fjällbesökare använder sig av sociala media plattformar men de som gör det använder främst Facebook, Instagram, Twitter och Tripadvisor. Facebook är den mest vanliga plattformen följt av Instagram och Tripadvisor (Fig. 2.6.4). Den nationella mätningen visar att Facebook och Instagram toppar listan, medan regionsbaserade uppgifter visar att Facebook och Tripadvisor är populärast.

Figur 2.6.4. De vanligaste sociala media plattformarna bland fjällbesökarna

Användningen av sociala medier som anges är nyttjande av Facebook, Twitter etc, samt att information på sociala medier har använts vid planering av fjällupplevelsen (Fig. 2.6.5). Allra minst använder besökarna webbsidor där man kan bedöma och kommentera platser, resor och upplevelser såsom rankingssidor som Travel Blog, Lonely Planet, Trip Advisor samt egna bloggsidor.

Figur 2.6.5. Mest respektive minst förekommande social media användning bland fjällbesökarna (medelvärde på en sjugradig skala).

Bilden av fjällen i sociala medier

Eftersom en av de vanligaste sociala media plattformarna som fjällbesökarna använder är Instagram är det intressant att titta närmare på vilka bilder som delas genom detta medium (Fig. 2.6.6). En kategorisering av slumpmässigt utvalda foton delade av fjällbesökarna titulerade (#hashtagade) #fjäll eller #fjällen visade att de vanligaste foton som delas är av landskap eller natur. Det handlar exempelvis om foton med vy över fjälltoppar, leder/ledkors och fjällsjöar/vattendrag. Den näst vanligaste kategorin av foton är av den aktivitet som besökaren ägnar sig åt under vistelsen. De allra vanligaste aktiviteterna som delas via Instagram är skoteråkning, vandring, fiske, bär- och svamplockning, fjällbad och utförsåkning. Den tredje största grupperingen av foton fokuserar på sällskapet, det vill säga vänner, familj och hundar i fjällmiljö. Ofta fokuseras bilden på personer eller hundar som poserar i ett storslaget landskap eller utför en aktivitet. Nästa kategori i storleksordningen är så kallade selfies (när personen i fråga tar ett foto av sig själv) eller fotsies (foton på personens egna fötter mot bakgrund av ett fjälllandskap). Den minst förekommande kategorin av foton som delas av besökare på Instagram är med flora och fauna i fokus. Exempelvis delas foton på enskilda fjällträd, blommor och vilda djur och insekter.

Figur 2.6.6. Kategorier av foton delade av fjällbesökare på Instagram (foton uppladdade av @illustratoruffenygren, @svenjohansson, @emeliemardberg, @bjerssa och @ewabra).

2.7. Aktiviteter som kommer att öka enligt expertgrupp och allmänhet²³

Expertpaneler för framtidsstudier

Den så kallade "Delfi-metoden" för framtidsstudier som nämndes i ett tidigare kapitel (avsnitt 1.2) går ut på att man tillfrågar en grupp experter, som är särskilt relevanta för det område eller den fråga man är intresserad av, hur de ser på framtiden. Vi har haft möjlighet att upprepa denna metod vid två tillfällen med 10 års mellanrum. När det gäller framtiden för friluftsliv och naturturism i fjällen så ligger det nära till hands att fråga personer på olika myndigheter som arbetar med exempelvis

²³ Resultaten som presenteras i denna den finns publicerade i: Fredman, P. & Sandell, K. 2005. *Delrapport om svenskars fjällbesök samt inställning till allemansrätten och skyddade naturområden – särskilt fjällen*. FjällMistrarapport nr 15. Umeå, Sweden.

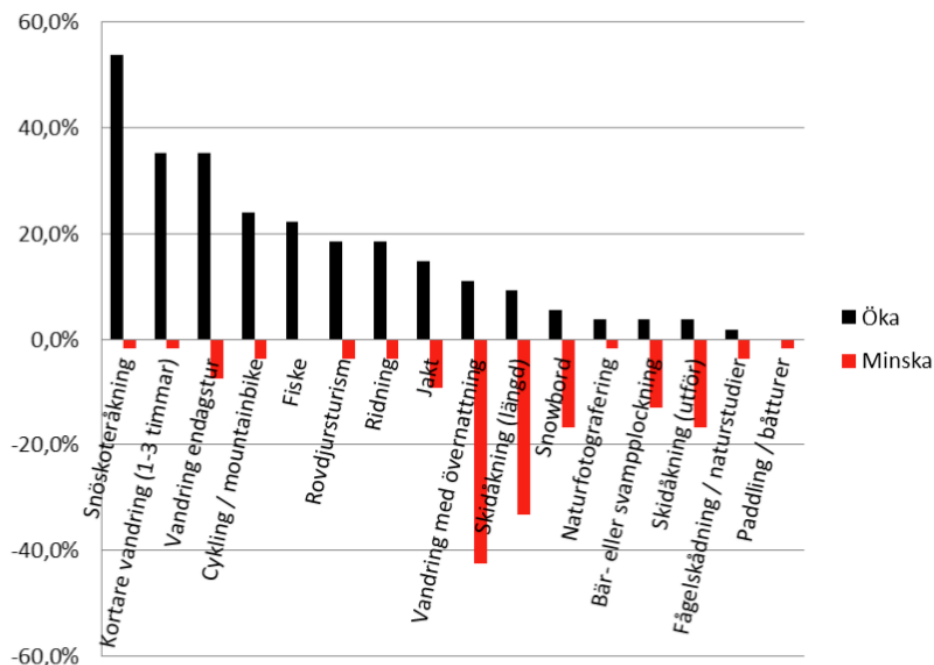
Fredman, P. & Sandell, K. (Manuskript). *Who are Ruling the Future? Prospects of Outdoor Activities in the Swedish Mountain Area*. Scientific Article.

Price, M. F. & Willebrand, T. (2006). Theme issue about the Mountain Mistra Research Programme. *The International Journal of Biodiversity Science and Management*, Vol. 2, No. 4, pp. 303-369

planering och tillståndsgivning för fjällen, liksom personer som själva arbetar med turism i egenskap av entreprenörer eller som anställda i större turistföretag. En tredje kategori som också är särskilt relevant är lokala och regionala politiker som ofta har anledning att fundera på och lyssna efter vilka förändringar som är på gång. En fjärde kategori är forskare som även om de inte i första hand sysslar med turism och friluftsliv i sin forskning om fjällen kan ha anledning att vara uppmärksamma på till exempel framtida konflikter eller andra skeenden. Utifrån denna strategi tillfrågades en panel med denna typ av experter år 2003 som en del av det då aktiva forskningsprogrammet "FjällMistra" (Price & Willebrand, 2006). De 54 experterna fick då frågor om vilka aktiviteter som man trodde skulle öka respektive minska mest i fjällen under de närmaste 10 åren och som underlag fick de en lista med 16 aktiviteter (se figur 2.7.1). På motsvarande sätt tillfrågades en likartad expertpanel med 65 personer år 2013 där de 16 aktiviteter som användes år 2003 upprepades (det fanns här också en möjlighet att svara kategorin "annat"). Men till dessa "traditionella" aktiviteter så adderade vi i enkäten 2013 en motsvarande fråga med 20 stycken "nya" aktiviteter (se figur 2.7.2; Fredman & Sandell, Manuskript).

I figur 2.7.1 kan vi se hur expertpanelen 2003 såg på frågan om vilka aktiviteter som man generellt trodde skulle öka respektive minska. Vi kan då notera att de enda aktiviteter där åsikterna skiljer sig markant inom gruppen är för vandring med övernattning och skidåkning längd, där visserligen en majoritet tror att de kommer att minska kraftigt men där det också finns en grupp på närmare 10 procent som tror att dessa aktiviteter kommer att öka.

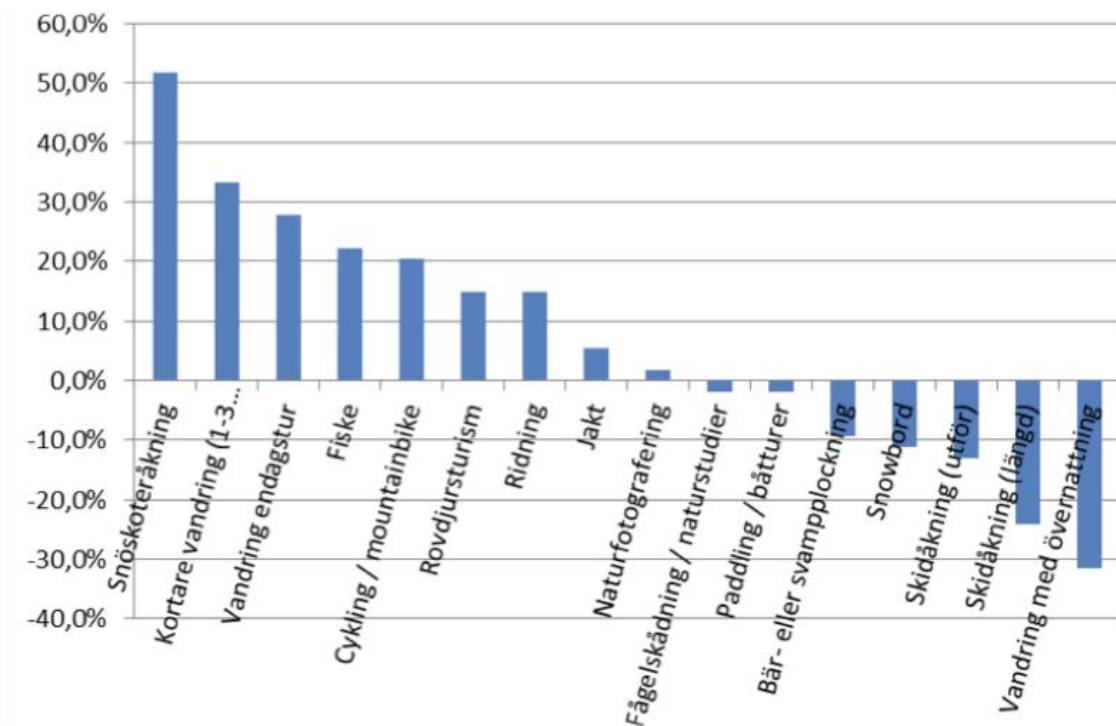
Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA respektive MINSKA mest i fjällen de närmaste 10 åren? Expertpanel 2003 (n=54)

Figur 2.7.1. Hur en expertpanel år 2003 såg på frågan om vilka aktiviteter som man generellt trodde skulle öka respektive minska de närmaste 10 åren.

Om vi i stället tittar på nettosiffrorna (ökning minus minskning) så ser vi följande sammantagna bild över hur expertpanelen år 2003 såg på framtida ökning och minskningar (Fig. 2.7.2). Det är här slående hur snöskoteråkning, samt kortare vandringar och endagsvandring ligger i topp, medan längdåkning och vandring med övernattnig, som vi nyss såg hade en lite splittrad bild, totalt sett bedöms minska kraftigt i framtiden.

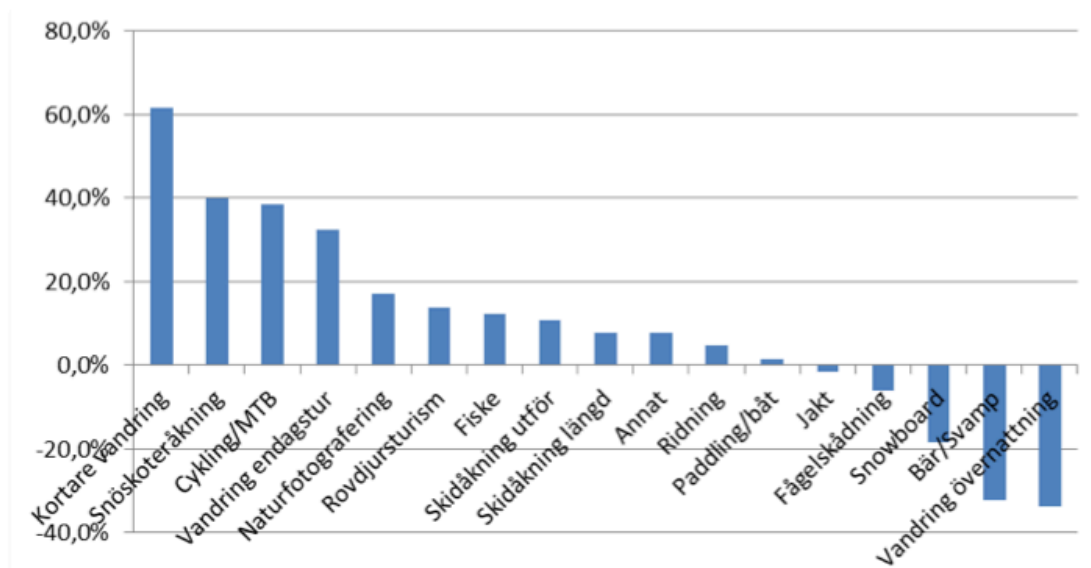
Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA respektive MINSKA mest i fjällen de närmaste 10 åren? **Netto** Expertpanel 2003 (n=54)

Figur 2.7.2. Nettosiffrorna (ökning minus minskning) när det gäller hur en expertpanel år 2003 såg på frågan om vilka aktiviteter som man generellt trodde skulle öka respektive minska de närmaste 10 åren.

Om vi jämför detta med vår expertpanel från 2013 (Fig. 2.7.3) så ser vi hur kortare vandring ligger i topp, följt (efter en viss lucka) av snöskoteråkning och cykling/MTB och därefter endagsvandring. Aktiviteterna bär/svampplockning liksom vandring med övernattnig bedöms totalt sett minska i framtiden, men också snowboard bedöms minska av nära 20 procent netto i 2013 års expertpanel.

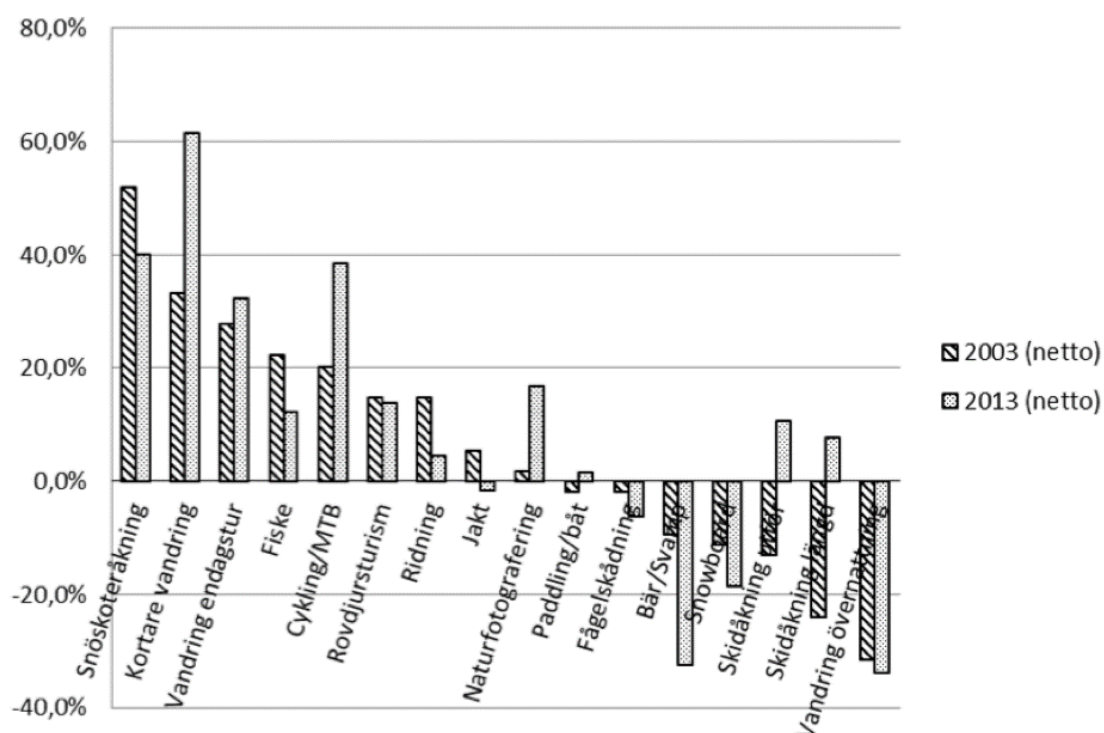
Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA respektive MINSKA mest i fjällen de närmaste 10 åren?
 Expertpanel 2013, n=65,
nettoförändringar traditionella aktiviteter

Figur 2.7.3. Nettosiffrorna (ökning minus minskning) när det gäller hur en expertpanel år 2013 såg på frågan om vilka aktiviteter som man trodde skulle öka respektive minska de närmaste 10 åren.

Hur har då expertpanelernas bedömningar ändrats över tiden? I figur 2.7.4 kan vi se att det ändå finns en rätt stor samstämmighet i expertpanelens framtidsbedömningar idag respektive för 10 år sedan. Vi kan till exempel notera hur snöskoteråkning ligger högt både då och nu, även om tilltron till en ökning dämpats. Vi ser också hur övernattningsvandringar både då och nu bedöms ha en kraftigt minskande tendens. Men i aktiviteter där man ändrat sin syn har till exempel kortare vandringar fått en kraftig uppgradering liksom cykling/MTB och naturfotografering. En aktivitet vars framtid bedöms betydligt mer negativt idag jämfört med för 10 år sedan är plockning av bär/svampplockning.

Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA respektive MINSKA mest i fjällen de närmaste 10 åren? **Netto**
Expertpanel 2003 vs. 2013

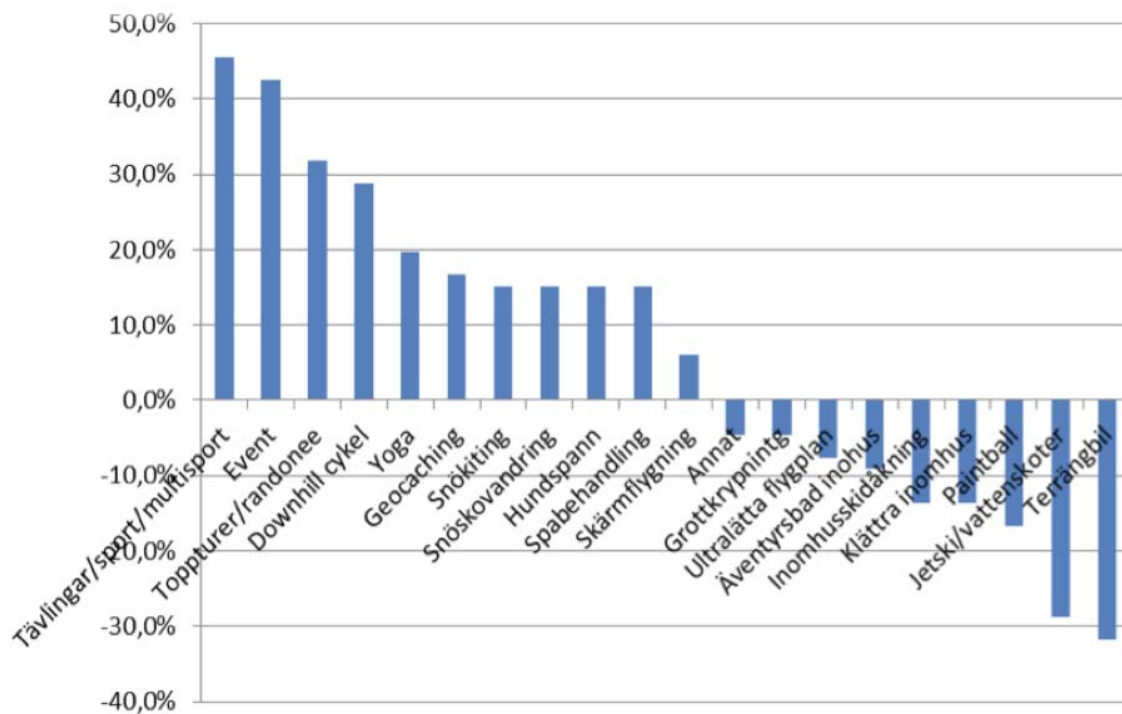

Figur 2.7.4. Expertpanelernas bedömningar år 2003 respektive 2013 (netto) om vilka aktiviteter man tror kommer att öka respektive minska under de närmaste 10 åren.

Det finns ju också en mängd smalare och nyare aktiviteter som förtjänar att uppmärksammas och därför kompletterade vi, som nämndes ovan, frågebatteriet till expertpanelen 2013 med en serie "nya" aktiviteter. I figur 2.7.5 kan vi se att "Tävlingar/sport/multisport" liksom "Event" toppar stort när det gäller vad man tror kommer att öka bland de nya aktiviteterna. Den starka tilltron till toppturer/randonee. Aktiviteterna: Downhill/cykel, snöskovandringar, hundspann, spa, yoga och geocaching är exempel på andra nya aktiviteter som bedöms ha stor potential. Vi kan även notera snökiting och skärmflygning som man tror kommer att öka till viss del. Som minskande – eller sannolikt som icke tillväxtområden – sticker de två motoraktiviteterna ut: "Terrängbil" och "jetski/vattenskoter".

Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA respektive MINSKA mest i fjällen de närmaste 10 åren?

Expertpanel 2013, n=66, **nettoförändringar "nya" aktiviteter**

Figur 2.7.5. Nettosiffrorna (ökning minus minskning) när det gäller hur en expertpanel år 2013 såg på frågan om vilka "nya" aktiviteter som man trodde skulle öka respektive minska de närmaste 10 åren.

Allmänhetens syn

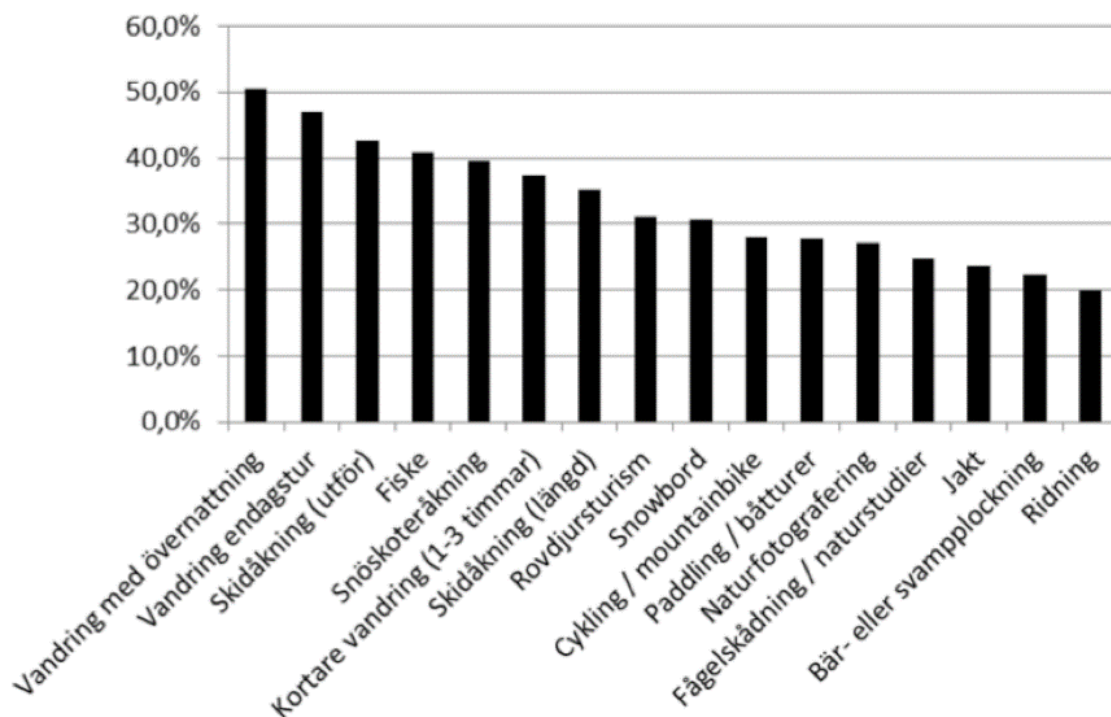
Att tillfråga allmänheten är förstås också ett sätt att få bättre underlag när man vill försöka bedöma vad som skall hända i framtiden. Om styrkan i en expertpanel är kompetens och erfarenhet så kan ju invändas att det faktiskt är allmänheten som ska utföra aktiviteterna och bör vara bra på att bedöma vad man är intresserad av inför framtiden. Samtidigt kan också sägas att en expertpanel lätt kan sitta fast i rådande tankebanor, liksom att allmänheten kanske inte vet så mycket om till exempel vad som händer internationellt och trender som är på väg till Sverige. I vilket fall så har vi skaffat oss möjligheten att jämföra experternas framtidsbilder med allmänhetens. Vi har även här haft möjlighet att upprepa denna jämförelse vid två tillfällen med 10 års mellanrum, åren 2003 och 2013.

I en postenkät till ett representativt urval av svenskar 16-65 år (Price & Willebrand, 2006) frågade vi år 2003 om vilka aktiviteter man tror kommer att öka de närmaste 10 åren och i webpanelundersökningen (Fredman et al., 2014) upprepade vi år 2013 samma fråga. Till skillnad från expertpanelerna frågade vi i dessa undersökningar hos allmänheten bara om ökning, inte minskningar. Det finns vissa skillnader i metodiken i hur allmänhetens syn infångats – postenkät 2003 vs. webpanel på internet 2013; 16-65 år 2003 vs. 15-70 år 2013 – men på en övergripande nivå bör det vara fullt möjligt att jämföra resultaten både mellan 2003 och 2013 liksom mellan expertutlåtandena

och allmänheten. I figur 2.7.6 ser vi hur allmänheten år 2003 såg på vilka aktiviteter man trodde skulle öka i framtiden. Vi kan se hur aktiviteten vandring med övernattnig ligger i topp, följt av vandring över dagen, utförsåkning fiske och så vidare i en ganska väl samlad bild. Även aktiviteten "ridning", som minst antal personer trodde skulle öka för egen del ändå har 20 procent som tror på ökning.

Allmänheten 2003

Vilka av följande aktiviteter tror du kommer öka mest i fjällen de närmaste 10 åren?

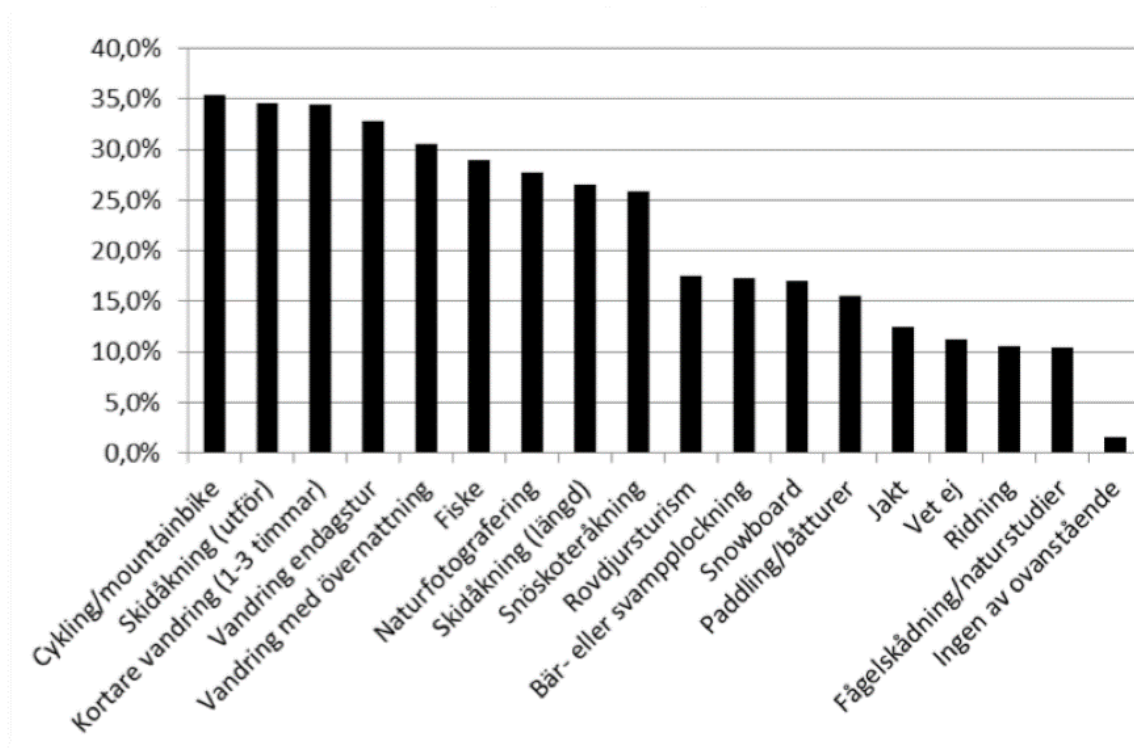

Figur 2.7.6. Hur allmänheten år 2003 såg på vilka aktiviteter man trodde skulle öka mest i fjällen de närmaste 10 åren.

Motsvarande bild för allmänhetens syn år 2013 när det gäller aktiviteter i framtiden kan vi se i figur 2.7.7. Vi kan här notera att även om vandring med övernattnig fortfarande är mycket högt rankad så har nu aktiviteterna cykling/mountainbike, skidåkning (utför), kortare vandring och vandring endagstur, graderats högre.

Allmänheten 2013

Vilka av följande aktiviteter tror du kommer öka mest i fjällen de närmaste 10 åren?

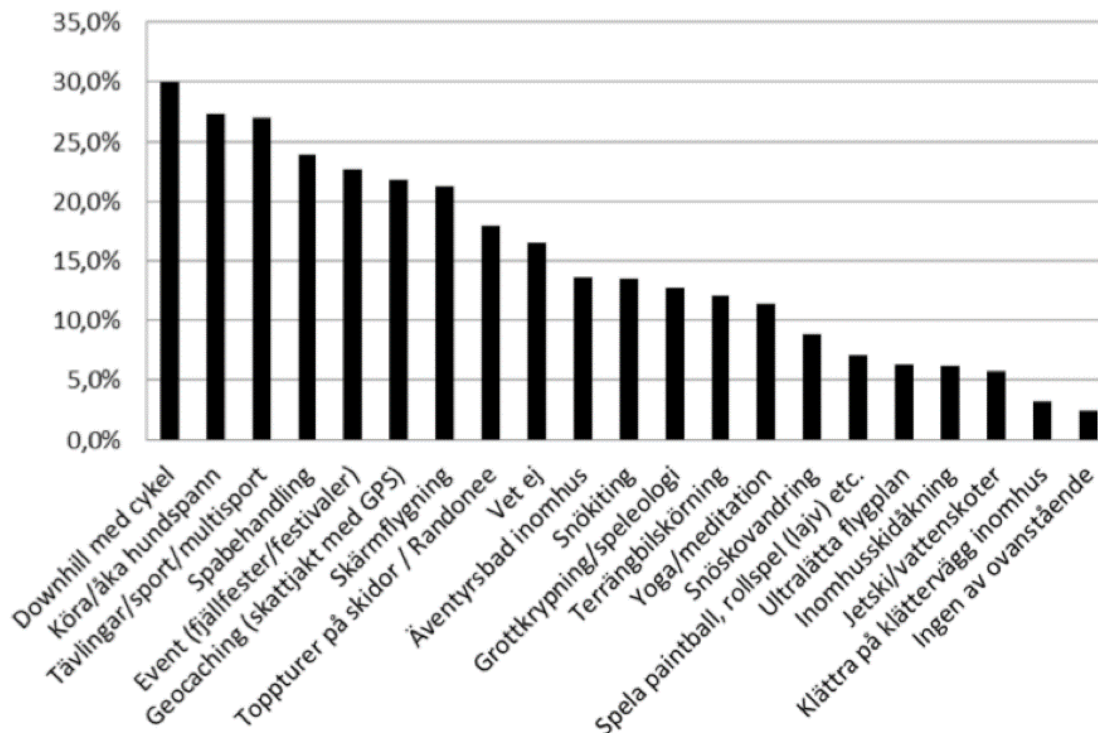

Figur 2.7.7. Hur allmänheten år 2013 såg på vilka aktiviteter man trodde skulle öka mest i fjällen de närmaste 10 åren

Även om vi inte frågade allmänheten om "nya" aktiviteter år 2003 så ville vi ändå ta chansen att se hur man bedömde även den här typen av verksamheter i fjällen i framtiden när vi frågade allmänheten år 2013. I figur 2.7.8 kan vi se ett antal aktiviteter som det finns stor anledning för turismföretagare att vara uppmärksamma på framöver, och vi vet att flera av dessa aktiviteter redan har stor betydelse på flera håll.

Allmänheten "nya" aktiviteter 2013

Här är en lista med nyare aktiviteter. Vilka av dessa aktiviteter tror du kommer att öka mest i fjällen de närmaste 10 åren?

Figur 2.7.8. Hur allmänheten år 2013 såg på vilka "nya" aktiviteter man trodde skulle öka mest i fjällen de närmaste 10 åren.

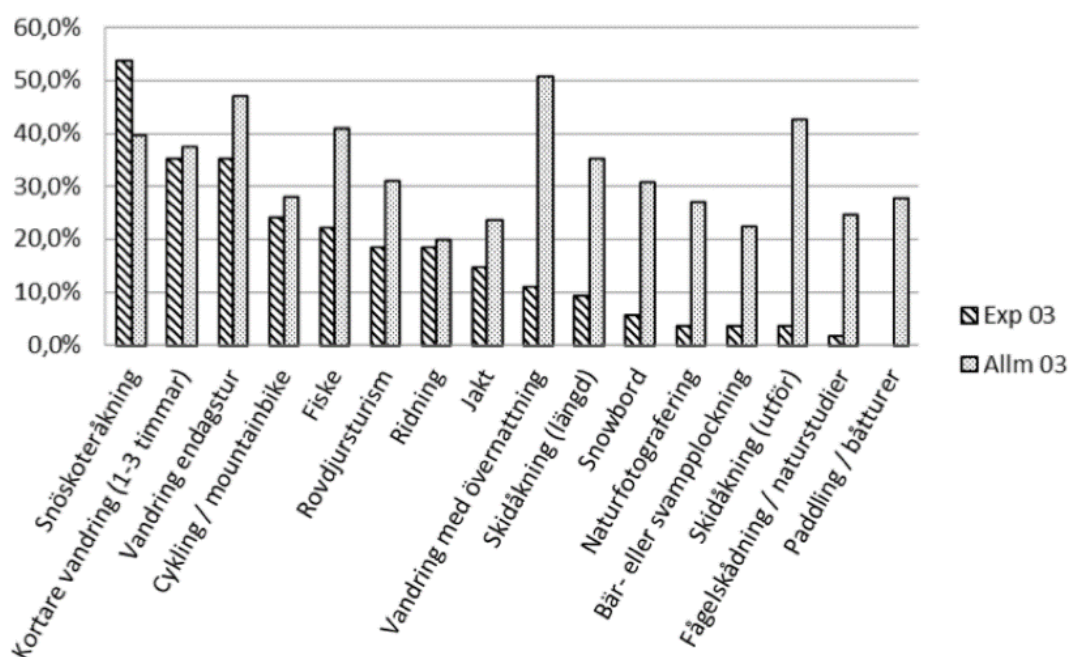
Vem ska man lita på: experterna eller allmänheten?

En mycket spännande fråga är förstås hur allmänhetens framtidsbilder ser ut jämfört med experternas och en annan parallell fråga är i vilken utsträckning "experterna" är experter på i detta fall att bedöma vad framtiden kommer att innebära. Vi kan då notera ett antal aktiviteter där framtidsbilderna skiljde sig kraftigt åt mellan allmänheten och expertpanelen för 10 år sedan (Fig. 2.7.9). Särskilt slående är här vandring med övernattnings som ligger i topp hos allmänheten som en framtida aktivitet men ligger bland de lägsta hos expertpanelen. Den här skillnaden förstärks ytterligare om vi erinrar oss att experterna, som ju till skillnad från allmänheten även svarade på frågan om vad de trodde skulle minska mest, och då klassade att denna aktivitet skulle minska mest av alla. Vi kan också i figur 2.7.9 notera hur allmänheten år 2003 klassade en handfull aktiviteter som sannolikt ökande men som av experterna inte bedömdes ha någon tillväxtpotential - till exempel snowboard, naturfotografering, bär- eller svampplockning, utförsåkning, fågelskådning/naturstudier samt paddling//båtturer. Den enda aktivitet där expertpanelen trodde mer på en ökning än vad allmänheten gjorde var snöskoteråkning och man kan här fundera på till exempel vilken roll det kan ha att många i expertpanelen har sin förankring i fjällvärlden samtidigt som vi vet att boende i fjällvärlden värdesätter denna aktivitet betydligt högre än den svenska allmänheten i övrigt gör (Fredman &

Sandell, 2005). De här skillnaderna mellan hur experter och allmänhet för 10 år sedan såg på framtiden reser förstås den helt centrala frågan – vilka hade mest rätt, experterna eller allmänheten?

Till att börja med kan vi notera följande rubrik över ett helt uppslag i Dagens Nyheter när halva perioden hade gått (DN 2008-08-11): "Rekordmånga vandrare i svenska fjällen". En utveckling som stämmer väl överens med STF:s övernattningsstatistik i fjällen som visar att antalet gästnätter i fjällstugorna har ökat med cirka 10 procent, och fjällstationer i väglöst land har ökat med cirka en tredjedel, mellan åren 2003 och 2013²⁴. På liknande sätt rapporterar Sveriges Radio P4 den 18 februari 2009 om en stor ökning i liftkortförsäljningen (20 procent upp mot föregående år för januari månad) och VD för branschorganisationen SLAO kommenterar med att det lutar mot ännu en kanonsäsong i skidbackarna. Tittar man i statistiken över liftkortomsättningen för anläggningar anslutna till SLAO (www.slao.se) visar den på en ökning från 870 miljoner kronor säsongen 2002/03 till 1267 miljoner kronor säsongen 2012/13. Här har vi alltså två tydliga indikationer på att år 2003 var allmänheten i detta fall var betydligt bättre på att förutsäga framtiden än expertpanelen.

Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA mest i fjällen de närmaste 10 åren? 2003, expertpanel vs. allmänhet

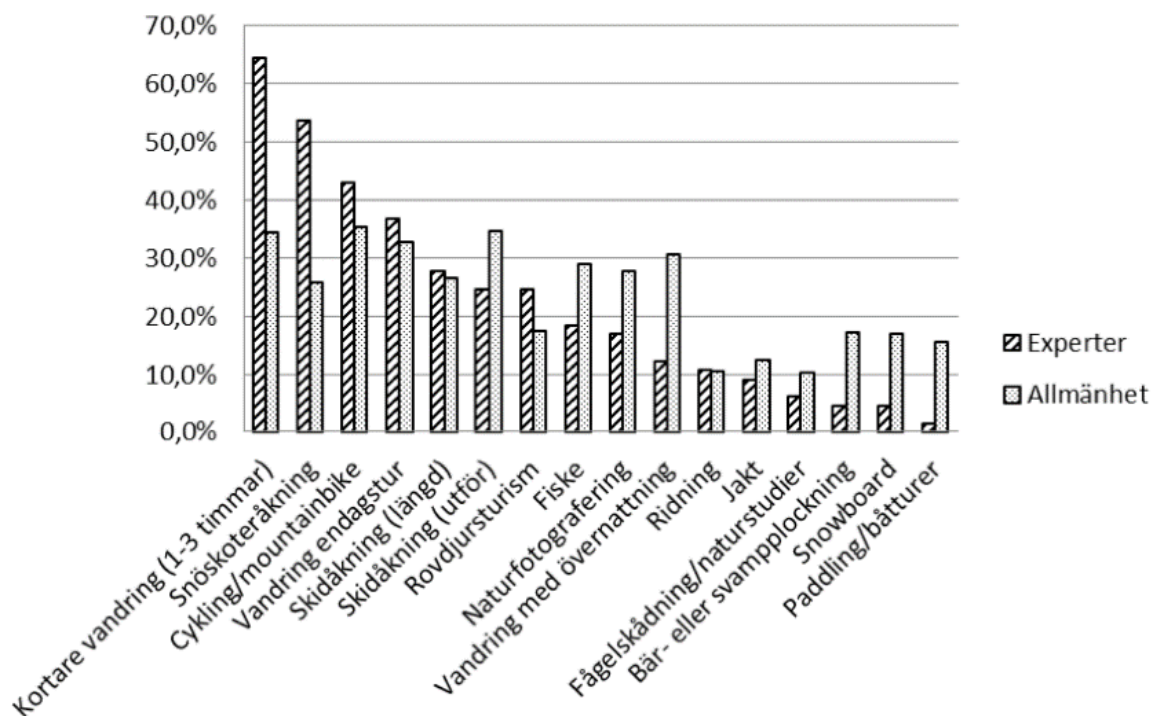

Figur 2.7.9. En jämförelse från 2003 mellan hur en expertpanel respektive en enkätundersökning bland allmänheten bedömde vilka aktiviteter som skulle öka mest i fjällen de närmaste 10 åren.

²⁴ Uppgifterna kommer från Svenska turistföreningen och avser medelvärden för åren 2002-2004 samt 2012-2014. Rogenstugan och Stensdalsstugan ingår ej i statistiken då de inte var i full drift under hela undersökningsperioden.

Motsvarande bild med en jämförelse mellan experter och allmänhet från 2013 kan vi se i figur 2.7.10. Mot bakgrund av ovanstående resonemang (det vill säga att allmänheten var bättre på att förutsäga framtiden jämfört med expertpanelen) skulle vi alltså kunna dra slutsatsen att aktiviteter som vandring med övernattnig, naturfotografering och utförsåkning kommer öka mest framöver. Nu är det emellertid knappast själva skillnaden i utsagor som indikerar träffsäkerheten utan snarare vilken information den aktuella gruppen baserar sina respektive utsagor på. Här kan man tänka sig att expertpanelen i högre grad bygger sina antaganden på dels egna iakttagelser i omgivningen, dels sekundär information (till exempel branschrapporter, statistik och andra expertutlåtanden). Allmänheten å sin sida gör sannolikt bedömningen mer utifrån sitt eget framtida beteende, det vill säga, kommer jag ägna mig mer eller mindre åt aktivitet X, Y, Z? Detta skulle i så fall tala för olika former av kvantitativa marknadsundersökningar som underlag för framtidsstudier snarare än metoder som fokusgrupper, djupintervjuer eller som i det här fallet expertpaneler.

Vilka aktiviteter tror du kommer ÖKA mest i fjällen de närmaste 10 åren? 2013, expertpanel vs. allmänhet

Figur 2.7.10. En jämförelse från 2013 mellan hur en expertpanel respektive en enkätundersökning bland allmänheten bedömde vilka aktiviteter som kommer att öka mest i fjällen de närmaste 10 åren

3. Dagens miljömål och framtidens fjällupplevelser

3.1. Fyra teman

I inledningen till denna rapport påpekas att detta forskningsprojekt naturligtvis inte kan ge någon helhetsbild av förutsättningarna för framtidens friluftsliv och naturturism i fjällen. För att teckna en sådan bild krävs bland annat analys av en mängd bakgrundsinformation kring exempelvis: klimateffekter, befolkningsförändringar, ekonomiska konjunkturer, glesbygdspolitik, infrastruktur och rennäringens villkor. Samtidigt finns det all anledning att tro att de förändringar rapporten belyser gällande aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer, är viktiga element även i en sådan bredare bild. Utifrån detta tecknar vi här fyra mer specifika fjällrelevanta teman som detta projekt sammantaget tycker sig se. Vi utgår från de resultat av projektets studier som presenterades i kapitel 2, det vill säga både material som gäller den svenska allmänheten och det material som härrör från de specifika fjällområden som studerats. Dessa fyra teman kommer vi sedan diskutera i relation till fjällens miljökvalitetsmål.

Tema 1: Utförsåkningens fortsatt stark

Den tydligaste trenden över de senaste decennierna relaterad till fjällbesökarens övergripande aktivitetsmönster är utförsåkningens fortsatt starka ställning. Den nationella studien visar att utförsåkning är den mest populära aktiviteten under vintern och en analys av förändringen från 1980 till 2013 visar på en stadig ökning av antalet besökare som åker utför. Svenska Skidanläggningars Organisation (SLAO, 2015) redovisar en försäljning av liftkort för 1,3 miljarder (exklusive moms) för säsongen 2014-15 och det ligger något över de tidigare toppåren som 2009/10 och 2012/13.

Den här trenden kan ses som en följd av en positiv ekonomisk utveckling där allt fler människor får möjlighet att tillbringa en semester i slalombacken. Användandet av konstsnö skapar dessutom möjligheter att förlänga säsongen och gör kvaliteten på skidåkning bättre, inte minst genom att minska slitaget i pisterna från många skidåkare. Sannolikt stärks trenden även av att kommersiella intressen driver på utvecklingen. Detta kan exempelvis ses i en kontinuerlig generering av nya sätt att åka utför, med medföljande behov av ny utrustning och nya kläder. Skidorternas utvecklingsstrategier, utrustnings- och klädproducenter, samt inte minst friluftrelaterad media, går här i takt.

Samtidigt visade avsnittet om "Förändringsmönster" i föregående kapitel att utförsåkning gått ner något på senare tid. Det är dock viktigt att notera att dessa figurer inte ger hela bilden av fjällturismen. I den nationella studien faller tre väsentliga grupper utanför studiematerialet, nämligen utländska besökare och svenskar i åldersgrupperna under 15 år liksom de som är över 70 år. Urvalet sattes i Naturvårdsverkets studie på 1980-talet och har därefter bestått för att kunna följa mönstren över lång tid. Diagrammen i avsnittet om "Förändringsmönster" omfattar därför en central grupp fjällbesökare, men inte alla som besöker fjällen. Ökningen i liftkortförsäljning kan då förklaras av ökning i de grupper som den ovan nämnda studien missar, vilket i sig speglar viktiga förändringar i fjällturismen. Skillnader i metod kan naturligtvis också spela in (post-telefon-webbpanel), för att inte tala om de allt lägre svarsfrekvenserna. Sammantaget pekar det här på dels försiktighet i vilka slutsatser som kan

dras på besökarmätningar över tiden, men också på behovet av breddad insamling (till exempel att få med utländsk turism, liksom yngre och äldre än idag) samt att det görs kontinuerligt och systematiskt.

Utförsåkning i skidanläggningar är skidorternas huvudaktivitet, men kring denna uppstår andra aktiviteter som ökar det totala utbudet och förlänger turistsäsongen. Fallstudien av Åre visar att destinationens aktörer ser det som viktigt att förhålla sig till besökare som vill ägna sig åt olika, och gärna nya, aktiviteter inom ramen för sin fjällvistelse. Inte sällan används skidortens näraliggande omgivning för dessa aktiviteter, som exempelvis i heli-skiing, hundspanssåkning, kite-flygning, skoteråkning, cykling och vandring. I förlängningen kan man sannolikt se att utförsåkningens tillväxt förstärker ett rumsligt mönster där skidorterna tar alltmer utrymme i anspråk under allt större del av året. Inte minst är detta en följd av fler och längre "aktivitetsarmar", i form av ovan nämnda aktiviteter som kompletterar skidåkning, som sträcker sig in i det omkringliggande landskapet.

Tema 2: Växande sportifiering men också stor tveksamhet

Aktiviteter i anslutning till fjällens skidorter, men även på andra platser, sker allt oftare i form av olika tävlingar. Omfattningen är ännu inte så stor – få besökare har kommit i kontakt med tävlingar under sin vistelse i fjällen och ännu färre har själva deltagit – men resultaten från studierna visar att det ändå finns skäl att tala om en tydlig trend av sportifiering i fjällandskapet. Det här är också något som starkt poängteras i e-postenkäterna från nyckelpersoner. Sportifiering i detta fall handlar om att ideal *relaterade* till tävling och idrott nu knyts till aktiviteter som utövas i naturpräglade landskap och som traditionellt utgått från andra förhållningssätt till landskapet och med andra ideal som utgångspunkt. Det kan handla om multisporttävlingar, fjällevant och enskildas aktiviteter som, i linje med Johan Arnegårds (2006:24) beskrivning av sportifiering, där aktiviteter "... kan förändras framförallt genom att regelrätta tävlingsmoment införs efter mönster från den etablerade tävlingsidrotten". Här utvecklas en ny bred gråzon mellan traditionellt friluftsliv och traditionell idrott (utrustning, begrepp, aktiviteter och nätverk) där landskapsupplevelser och naturkontakt står i centrum för en del utövare medan tävlingsresultat står i centrum för andra (se vidare rapport om sportifiering av Sandell, Kommande 2016). Hur denna gråzon utvecklas – i linje av tävling och friställning från landskapet eller i linje av landskapsupplevelser, om än i delvis nya former – kommer att spela en stor roll för framtidens friluftaktiviteter i fjällen.

Drivkrafterna för dessa tendenser till sportifiering kan sökas i ett samhälle som i allt högre grad betonar individuell prestation och hälsa. Liksom för trenden kring utförsåkning bidrar sannolikt även i detta fall en tilltagande kommersialisering och medialisering. Event av olika slag kan vara ett sätt för fjälldestinationer att krydda sitt utbud och förlänga sina säsonger, men det kan också vara en strategi för mindre aktörer som ser nya affärsmöjligheter i att lokalisera tävlingar till just fjällmiljöer; i fjällens spektakulära landskap finns en stor potential. Allt detta backas upp av en medial logik som premierar ett fokus på vinst och förlust, kraftmätning och det spektakulära – det faller sig säkerligen naturligare att göra ett videoklipp för spridning på internet, eller en nyhetsartikel, utifrån en tävling än en "vanlig" fjällvandring. Sportifieringen kan alltså innebära en väg bort från de upplevelser som har mötet med fjällandskapet – dess väder, topografi, växter, djur och människor – som huvudsak. Den nationella studien visar också att många fjällturister inte ser det som särskilt viktigt att utföra aktiviteten i de svenska fjällen. Särskilt gäller detta ungdomar, vilka för övrigt också är de som är mest positivt inställda till tävlingar i fjällområdet.

Som kontrast till bilden av en ökande sportifiering, driven av många och starka krafter, är det mycket viktigt att notera den uttalade motviljan mot denna. När allmänheten tillfrågas om de vill se mer av sportifiering i de svenska fjällen visar resultaten att andelen negativt inställda är tio gånger större än de som är positivt inställda. Denna fråga ställdes till den svenska allmänheten oberoende av om de varit i fjällen eller inte, vilket å ena sidan kan kritiseras men å andra sidan kan sägas att frågan då även inkluderar tänkbara nya målgrupper. Det finns all anledning att ta denna skepsis på allvar, liksom de spänningar och konflikter mellan besökare i landskapet som kan väntas som en följd av de olika landskapsrelationerna detta representerar.

Tema 3: Förändrat vandringsintresse

Vandringar i olika former har sedan turismens barndom varit en av de mer framträdande aktiviteterna i fjällen och våra undersökningar visar tydligt att så fortfarande är fallet. Att ströva i skog och mark var den vanligaste aktiviteten under såväl sommar som höst då frågan ställdes i den nationella enkäten. Vandring är alltså ingen ny aktivitet i detta sammanhang utan trenden ligger i att den befäster sin popularitet ytterligare – och inte minskar vilket expertpaneler återkommande har antagit (avsnitt 2.7 ovan). Detta hindrar inte att det finns förändringar inom denna aktivitet, vilket exempelvis tar sitt uttryck genom olika former av vandring. Generellt antyder resultaten att intresset för kortare vandringar minskar till förmån för vandringar med övernattnings, och i vissa fall också för längre vandringar. Den nationella enkäten visar ett minskat deltagande i dagsvandringar, medan motsvarande förändring inte kan observeras för vandring med övernattnings (såväl på som utanför led). Fallstudien i Fulufjället visar på en minskning i andelen besökare som gör kortare vandringar medan flerdagsvandringarna har mer än fördubblats. På liknande sätt har den genomsnittliga vistelsetiden i Norrbottensfjällen ökat från 7,6 till 10,5 dagar mellan åren 2003 och 2015, vilket också torde signalera ett ökat intresse för längre vandringar. Resultaten stöds också av statistik från Svenska Turistföreningen som visar på störst ökning i antalet gästnätter sommartid mellan åren 2003 - 2013 för de anläggningar som ligger i väglöst land. Värt att notera är också att det framför allt är de mer bekväma fjällstationerna som ökar sina gästnätter i högre grad än fjällstugorna, vilket signalerar en ökad efterfrågan på service och bekvämlighet bland fjällvandringarna.

Trots en önskan att uppleva det "vilda" visar studien av södra Jämtlandsfjällen att vandringarna har blivit mer positiva till tillrättalagda miljöer, särskilt till fjällstationer, stugor och markerade leder. Men det är främst förstagångsbesökarna som framhåller betydelsen av denna infrastruktur, vilket kan tolkas som att trenden kommer att bestå om sådana grupper fortsätter att komma. Denna förändring står då i viss kontrast till vandringarnas önskan om orörda miljöer, men kan kanske förklaras med en ökad önskan vid fjällvistelser, och en växande önskan om bekvämlighet när de dagliga strapatserna är avklarade. Det förändrade vandringsintresset har också intressanta beröringspunkter med den ovan beskrivna sportifieringstrenden. Att vandra riktigt långt, till exempel hela fjällkedjan (www.vitagronabandet.se), är det få personer som gör, men det är ett växande fenomen. Sådana vandringar får stor massmedial uppmärksamhet vilket torde påverka vandringens utveckling i stort. Här talar vi också om en annan slags prestation där det är tävlingen mot sig själv som är viktigare än att tävla mot andra.

Som nämndes ovan tar en stor andel av de svarande i den nationella enkäten tydligt avstånd från event och tävling i fjällen och ser det som oförenligt med deras fjällupplevelse. I detta motstånd kan man ana en reaktion mot de drivkrafter som ligger bakom sportifieringen och som speglar en allt tydligare önskan om att komma bort från det moderna samhället avigsidor, ett tema som är lika gammalt som friluftslivet självt (Sandell & Sörlin, 2008). Denna reaktion tycker vi oss se även i ett

fortsatt stort intresse för vandring. Det finns tecken på en växande grupp återkommande och erfarna fjällvandrare (i fallstudierna av Fulufjället, Södra Jämtlandsfjällen och Norrbottensfjällen) som söker ensamhet och tystnad i orörda miljöer. De vill ogärna se andra människor på sin fjälltur och återkommer ofta till platsen år efter år. I linje med detta visar enkätsvaren från den svenska allmänheten att en relativt stor grupp betonar platsen framför aktiviteten. Besökarundersökningen i Norrbottensfjällen sommaren 2015 visar vid en jämförelse med tidigare undersökningar (1980 och 2003) att besökarnas medelålder stiger. Samtidigt är en annan tydlig trend att man har mer positiva attityder till helikoptertransporter till platser i svenska fjällkedjan vilket kan slå direkt mot ett av de preciserade delmålen i fjällens miljö kvalitetsmål om bullerfrihet.

Sammantaget kan anas hur olika gruppers preferenser yttrar sig – från de erfarna, äldre återkommande besökarna till förstagångsbesökarnas behov av tillrättaläggning – och en avgörande framtidsfråga blir då i vad mån detta utvecklas enligt "kohort-" eller "livsfas-" principen (se avsnitt 1.2), alltså i vilken grad förstagångsbesökarna blir återkommande äldre med allt större fjällvana eller om denna grupp successivt bokstavligen dör bort och framtidens fjällvandrare i stor utsträckning kommer att bestå av ständigt nya förstagångsbesökare – som nästa säsong gör något annat någon annanstans på jorden (enligt principen "been there, done that, got the T-shirt").

Tema 4: Online, men ändå inte

Fjällupplevelsen som motvikt mot vardagen och det moderna samhällets negativa uttryck speglas också i fjällturisternas användande av internet och sociala medier. Det samhällsliga genomslaget för internet är enormt och den nationella studien visar följdriktigt att besökarna i stor utsträckning använder sig av internet för informationssökning inför besöket i fjällen. Detta är en viktig aspekt på fjällvärldens framtida tillgänglighet då information om hur man tar sig dit och vad man kan göra där, bo, äta och så vidare är avgörande för att besök skall bli av. Dock är intresset för att använda sig av internet under och efter besöket betydligt mindre. I fallet med sociala medier ser man att användningen är liten både före, under och efter vistelsen i fjällen.

Den nationella enkäten och fallstudierna visar att besökarna av Fulufjället och Södra Jämtlandsfjällen använder internet i mindre utsträckning än besökarna i fjällen generellt. Information om dessa fjällområden får man istället genom traditionell media, liksom genom vänner och familj. Skillnaden kan möjligen förklaras av den något högre genomsnittsåldern bland Fulufjällsbesökarna (49 år), Norrbottenfjällsbesökarna (47 år) och Jämtlandsfjällsbesökarna (47 år) jämfört med fjällbesökaren i den nationella undersökningen (43 år). Utgångspunkten är då det generella antagandet att yngre människor använder internet i högre utsträckning än äldre.

Resultaten från fallstudien av Åre förstärker idén om regionala skillnader i användandet av internet inom fjällregionen. I studien gör de lokala företagen bedömningen att besökarnas allt mer omfattande digitala inhämtning och spridning av information är en trend av avgörande betydelse för gästernas upplevelse. Denna förändring påverkar hur destinationen förhåller sig till sina gäster, både i förhållande till potentiella besökare och de som redan är på plats.

För många, och på många platser, är dock fjällen ett område fritt från internet. Det låga nyttjandet beror sannolikt på en begränsad digital infrastruktur och laddningsmöjligheter. Samtidigt speglar det troligen också den mottrend som beskrivits ovan – många turister önskar en internetfri upplevelse; det kan i sig vara ett motiv för att man reser till fjällen. I Åre och motsvarande skidorter är

möjligheterna till extern påverkan och styrning av besökarnas landskapsrelationer, beteenden och upplevelser stora. Samtidigt är destinationernas aktörer långt ifrån de enda avsändarna och turisterna kan i högre grad välja sina kanaler. I stora delar av fjällen är dessa möjligheter begränsade till traditionell kommunikation på plats, av det fåtal aktörer som verkar på dessa platser.

3.2 Fyra teman och dagens miljömål

De fyra teman som presenteras ovan vittnar om att fjällupplevelsen är i förändring. Denna förändring kan spåras i såväl aktiviteter som landskapsrelationer och kommunikationsformer. Påverkar då dessa trender arbetet mot miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö? Innan vi går in på det bör vi först titta närmare på miljö kvalitetsmålet innehåll.

Även om ordet utveckling nämns i miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö ligger tyngdpunkten på att bevara ett idealtillstånd med avseende på fjällens landskapskaraktär och dess olika arter; det naturpräglade landskapet är målets fokus. I preciseringarna av målet beskrivs detta idealtillstånd som ett betespräglat landskap med vidsträckt sammanhängande områden. De arter man vill främja är de traditionellt förekommande arterna, medan andra arter bör förhindras att komma in i området, och bekämpas om de redan lyckats. Här är det viktigt att komma ihåg att ekosystem är i ständig förändring och inte nödvändigtvis vill kännas vid några gränser satta av människor. En likaså viktig utgångspunkt är att natur och kultur alltid samspelar i alla landskap. Fjälllandskapet, som många ser som ett rent naturlandskap (kanske till och med vildmark), kräver en mycket aktiv skötsel för att behålla önskade kvaliteter. Rennäringen är och har varit en avgörande del i detta, vilket också uppmärksammas i miljö kvalitetsmålet preciseringar. Ett väl utformat renbete är sannolikt av största vikt för att undvika de förändringar av vegetationen som lär följa av klimatförändringarna. Utifrån detta är det viktigt att fjällturismen framledes fungerar i samklang med renskötseln.

Vid sidan av de biologiska aspekterna och landskapets karaktär syftar miljö kvalitetsmålet även till ett bevarande av de "ursprungliga" upplevelsevärdena. Vilka dessa är definieras inte, och man kan med fog ställa frågan om vems upplevelser man pratar om. En tolkning är att värdena som åsyftas knyter an till det miljö kvalitetsmålet i stort kommunicerar – ett uppskattande (vanliga synonymer till ordet storslaget är praktfull, imponerande, fantastisk) av det vidsträckt fjälllandskapet. I de etappmål som Naturvårdsverket redovisade 2014 presenteras förslag som ska verka för att "den svenska fjällvärlden även fortsättningsvis kan upplevas som storslagen och förhållandevis fri från störningar". Det är lätt att i miljö kvalitetsmålet se kopplingar till den vurm för naturpräglade landskap som blev på modet i slutet av 1800-talet och fick människor från städerna att bli fjällturister (Emmelin et al., 2010; Sandell & Sörlin, 2008; Wall-Reinius, 2009). Det handlar om ett romantiskt och urbant utifrånperspektiv på fjällen (Emmelin, 2005). De "ursprungliga" värdena är därför knappast allmängiltiga, eller eviga, utan knyter an till tid och rum - till landskapsrelationer som formats i specifika sammanhang. I miljö kvalitetsmålet betonas följdriktigt betydelsen av att aktivt arbeta för att *vissa* upplevelsevärden även fortsättningsvis knyts till fjällmiljön. Ett av få konkreta exempel på vilka upplevelsevärden som eftersträvas är att påverkan från buller är minimerad vilket står i anslutning till att fjällmiljöers värden för friluftsliv skall värnas och bibehållas. Sammantaget kan miljö kvalitetsmålet placeras i den idétradition som betonar mänsklig frånvaro i landskapet som ett värde och där mänsklig påverkan, särskilt sådan påverkan (exploatering) som associeras till det moderna industrisamhället, ses som hot mot detta värde.

Att dessa värden historiskt kan kopplas till fjällen som fritidsområde för utifrån kommande besökare gör det särskilt angeläget att ställa de trender inom fjällturismen som beskrivits ovan i ljuset av arbetet med att nå miljö kvalitetsmålet. Det bör också nämnas att det största hotet mot att bevara fjällandskapet i det tillstånd som kvalitetsmålet föreskriver sannolikt är den globala uppvärmningen. Med ett varmare klimat flyttas trädgränsen och traditionella arter drivs undan och ersätts av andra och om rennäringen inte fungerar kommer landskapet storskaligt att förändras i för miljö kvalitetsmålet negativ riktning. Även om klimatförändringarna i första hand måste ses som en bakgrundsfaktor i diskussionen om trender i den svenska fjällturismen går det inte att bortse från att transporter relaterade till fjällturismen är en, liten men dock växande, del av problemet. I arbetet för att bevara fjällandskapets karaktär bör därför även ingå att verka för klimatneutrala transportlösningar, exempelvis genom att bibehålla och utveckla de klassiska järnvägssträckorna i Jämtland respektive Norrbotten.

Tittar vi närmare på projektets resultat ser vi att utförsäkning är den aktivitet som skapar stora besöksvolymerna i fjällen med ekonomisk tillväxt och ett ökat antal arbetstillfällen som följd. Vid sidan av ökade transporter skapar denna tillväxt en stegrad miljöbelastning i form av exploatering av resurser av olika slag, liksom slitage och nedskräpning. Tillväxten sker främst i anslutning till befintliga anläggningar och påverkan på miljön är i första hand lokal. Samtidigt leder skidorternas ökade anspråk på sin omgivning till slitage, ökade bullernivåer, och störningar av djurliv och rennäring även i tidigare ej så påverkade områden.

Tävlingar i fjällen är en del i en sådan utveckling. Inte sällan utgår de från etablerade turistdestinationer. Vid sidan av miljöpåverkan för sportifieringstrenden sannolikt även med sig en inverkan på upplevelsen av fjällandskapet. Givet betydelsen av det kraftfulla mediala flödet i anslutning till denna trend (magasin, reklam, destinationsimage, utrustningsprofilering, TV-program, tidskrifter, Youtube-filmer och så vidare) finns det skäl att anta att bilden av vad man gör och förväntas uppleva i fjällandskapet kommer att förändras, eller åtminstone breddas. När tävlingsresultatet blir en huvudsak utmanas de ursprungliga upplevelsevärdena, som ovan relaterats till ett uppskattande av fjällandskapet i dess idealtillstånd, av förhållningssätt som förminskar betydelsen av landskapets del i fjällupplevelsen. Samtidigt visar resultaten på att de upplevelsevärden som miljö kvalitetsmålet betonar har mycket starkt stöd. Södra Jämtlandsfjällen och Norrbottensfjällen framstår som exempel på områden där det traditionella friluftslivet, vandring med tillhörande landskapsrelationer, består. Dock visar studierna att besökargruppen är sociodemografiskt homogen och till övervägande del består av återkommande och äldre människor. En fråga som infinner sig är därför om trenden på sikt kommer att mattas av i takt med att vandrarna blir äldre, eller om nya vandrare med motsvarande preferenser succesivt tillkommer när de uppnått högre ålder (jämför resonemanget om "kohortstudier" i avsnitt 1.2).

Stora delar av fjällen är mer eller mindre internetfria zoner, vilket kan ha betydelse för de delar i målet som syftar till människors upplevelser av fjällen och intresset för internet verkar mycket måttligt när man är ute i fjällandskapet. I Åre och motsvarande skidorter där besökarna antas använda internet i hög utsträckning finns stora möjligheter till extern påverkan och styrning av besökarnas landskapsrelationer, beteenden och upplevelser. Samtidigt delas dessa möjligheter av många avsändare. I de områden där internet knappt används är möjligheterna begränsade till traditionell kommunikation på plats, av det fåtal aktörer som verkar på dessa platser. Arbetar dessa aktörer i

riktning mot miljö kvalitetsmålet, genom exempelvis uppförandekoder, förmedling av landskapsperspektiv etc, finns det möjligheter att bidra till ett uppfyllande av målet.

Sammantaget kan man säga att de teman vi funnit sannolikt har en inverkan på möjligheterna att nå miljö kvalitetsmålet, men i olika omfattning och på olika sätt. Detta sammanfattas i tabell 3.2.1 i vilken vi också lagt in förslag på hur respektive tema framledes bör studeras och följas²⁵.

Tabell 3.2.1. En sammanfattning av hur de fyra teman vi funnit kan antas påverka dagens miljö kvalitetsmål och förslag på hur dessa teman bör studeras och följas över tiden.

Tema	Påverkan på dagens miljö kvalitetsmål	Hur det bör studeras och följas (monitoring)
Utförsåknigen fortsatt stark	<i>Lokalt negativ påverkan:</i> Stora besöksvolymmer med ökad miljöbelastning som följd. Ojämnt fördelat i fjällregionen. (Observera dock de kritiska reflektionerna nedan om hur de sociala och ekonomiska aspekterna på hållbar utveckling är underrepresenterade i dagens miljö kvalitetsmål för fjällen.)	Viktigt med fortsatt systematiskt arbete med besökarstudier liksom SLAOs statistik över liftkortsförsäljning som möjliggör trendanalyser. Besökarstudier bör dock i högre grad kompletteras med internationella besökare och med icke-besökare samt yngre och äldre än vad som tidigare studerats. Den geografiska utbredningen av skidorterna i termer av fysisk exploatering och buller, liksom breddning av aktiviteter i anslutning till skidorterna samt säsongsförlängning (året runt aktiviteter) bör även följas.
Växande sportifiering men också stor tveksamhet	<i>Måttlig negativ påverkan:</i> Omfattningen liten, men kan komma att utmana miljömålets upplevelsevärden och landskapsrelationer på sikt. Om sportifiering får stort genomslag på sikt så finns anledning att tro att det kan bli en orsak även till omvärdering av dagens beskrivning av fjällens miljö kvalitetsmål.	Förslagsvis görs återkommande inventeringar hos länsstyrelserna för att samla in vilka större tävlingar och arrangemang som görs och var dessa sker. Genom återkommande stickprov hos arrangörer bör man kunna få en uppfattning om antal deltagare och via enkätundersökningar hos deltagare kan motiv och landskapsrelationer studeras. Också viktigt att följa andra gruppers uppfattningar om detta, t.ex. renskötare, förslagsvis genom fokusgrupper eller enkäter.

²⁵ En särskild vetenskaplig artikel håller på att färdigställas som fokuserar hur friluftsliv och naturturism kan och bör studeras och följas (Fredman et al., Manuskript).

<p>Förändrat vandringsintresse</p>	<p><i>Måttlig positiv påverkan:</i> Jordmån för "ursprungliga" värden i linje med miljökvalitetsmålets ideal. Begränsad lokal miljöpåverkan men sannolikt en positiv miljöpedagogisk effekt. Ökad efterfrågan på service och tillrättaläggning (t.ex. helikoptertransporter) vilket är en direkt utmaning mot bullerminimeringen i miljökvalitetsmålet.</p>	<p>Här är det viktigt att dels få kontinuerlig uppföljning av antal genom återkommande besökarstudier och beläggningsstatistik. Men det är också viktigt att kunna följa "vad som är en vandring" inkl. intresse att vandra utanför leder och nya "vandringsaktiviteter" som långvandring, trail running, m.a.o. motiv och preferenser när det gäller t.ex. logi, intresse för guidning, grad av strapatser/bekvämlighet och vilka landskapspreferenser man har. Viktigt också att inhämta information från andra aktörer i landskapet t.ex. renskötare.</p>
<p>Online, men ändå inte</p>	<p><i>Måttlig positiv påverkan:</i> Stora möjligheter att tillgängliggöra landskapsvärden innan resan anträds men f.n. små möjligheter till styrning av landskapsrelationerna när turisten är på plats. Samtidigt ger frånvaron av Internet en möjlighet till förstärkta landskapsupplevelser på plats.</p>	<p>Viktigt att kunna följa Internetutbyggnaden i sig (täckningskartor etc.) men också Internets användning både riktat till besökare och från/mellan besökare. I takt med att de pedagogiska och kommersiella möjligheterna utvecklas bör också studeras hur dessa uppfattas och i vad mån de omsätts i handling.</p>

3.3 Buller som illustration till svårigheter med att precisera miljömål

Vid sidan av våra temans mer allmänna förhållande till miljökvalitetsmålet vill vi här uppmärksamma frågan om buller som ett exempel på svårigheterna och komplexiteten i att mäta målets preciseringar. Detta forskningsprojekt och miljökvalitetsmålet har ett gemensamt fokus i rekreationsbaserade "upplevelser". I miljökvalitetsmålets uttolkning av upplevelsevärden för rekreation så finner vi dock mest breda och relativt diffusa begrepp som "storslagen", "natur- och kulturvärden", samt beskrivning av hot mot dessa som "ingrepp och andra störningar". Inte heller miljökvalitetsmålets preciseringar bidrar substantiellt till hur rekreationsrelaterade upplevelsevärdena skall uttolkas. Samtidigt kan till exempel statistik från Trafikanalys (2014) visa på frågans aktualitet när man där kan se att antalet snöskotrar i trafik i Sverige har ökat från 138 000 år 2009 till 162 000 år 2013. Det är rimligt att anta att en relativt stor andel av dessa framförs i just fjällen där vintersäsongen är lång.

I preciseringen av miljömålet Storslagen fjällmiljö påpekas att fjällmiljöers värden för friluftsliv – i framtiden - är värnade och bibehållna och påverkan från buller är minimerad. En nyligen genomförd kartläggning av svenska folkets friluftsvanor (Fredman & Hedblom, 2015:24) visar att 23 procent av "de som vid senaste friluftstillfället varit i fjällen" upplevde någon grad av buller, vilket kan jämföras med 27 procent av de som vid senaste friluftstillfället vistats vis hav/kust och 47 procent av de som

vid senaste friluftstillfället vistats i en bebyggd miljö (städer). Det buller fjällbesökarna upplever kommer i första hand från vägtrafik, musik, liftar, pistmaskiner, helikoptrar och andra människor.

För att kunna diskutera buller, men även tystnad, är innebörden av dessa två begrepp relevant. Buller innehåller oönskade ljud (till exempel trafik, hög musik och skrik) som är irriterande i olika grad beroende på individuell tolkning, utvärdering och bifogade betydelser (Kariel, 1990). Naturlig tystnad är en term som används inom nordamerikanska forskning och förvaltning för att beskriva ljudupplevelser i en miljö med naturliga ljud, till exempel fåglar, vatten, löv som rör sig i vinden. Naturen själv bidrar till vad som uppfattas som "tyst" (Newman et al., 2001; Pilcher et al, 2009). Naturupplevelsen kännetecknas ofta av en känsla av ensamhet, frihet, naturlighet, estetiskt utseende och andliga värden som gör förväntningarna högre på att det inte ska existera buller (Stankey & Schreyer, 1987; Schneider, 2000). Att uppleva tystnad är emellertid inte självklart i dagens samhälle och ljudmiljön är viktigt för användarnas erfarenheter i friluftsliv och naturturism (Gramann, 1999; Stack et al, 2011). Naturlig tystnad som begrepp kan inte helt fånga de problem som finns i planeringen och förvaltningen av fjällandskapen, vad som faktiskt är tystnad är svårdefinierat i och med att begreppet är subjektivt. Den verkliga ljudvolymen behöver inte ha någon betydelse; kanske du vill uppleva "högljudda" naturliga ljud från skogen eller ett vattenfall, samtidigt som du störs av det lägre ljudet av människor som talar. Utifrån miljömålets precisering är det intressant att slitage och nedskräpning bedömdes som större problem av sommarbesökare i södra Jämtlandsfjällen (se Wall-Reinius et al., 2015) än just buller. Ytterligare, en undersökning av turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen (Ankre & Kronenberg, 2015) visar att ingen av användargrupperna anser sig ha upplevt buller i hög utsträckning från militärflyg, vägtrafik, vindkraft, flyg eller högljudda människor i Jämtlandsfjällen.

Buller från helikopter är en källa som både turskidåkare och snöskoteråkare har upplevt. Däremot finns en stor skillnad mellan grupperna gällande upplevelsen av buller från snöskoter; där nära en femtedel av turskidåkarna upplever mycket buller från just snöskoter. Samtidigt, bara för att någon är inblandad i en så kallad "bullrig" verksamhet, betyder det inte att man inte vill uppleva en naturlig tystnad lika mycket som andra (Vistad & Skår, 2005). I undersökningen av turskidåkare och snöskoteråkare i Jämtlandsfjällen har båda användargrupperna mål, behov och upplevelser av tystnad – men på olika sätt.

Kopplat till diskussionen ovan är också den övergripande frågan hur begreppet *friluftsliv* definieras och av vem inom planering, förvaltning, turism och friluftsliv, samt om friluftsliv inkluderar motoriserade aktiviteter eller inte. Dessa nyanser gör det intressant att studera exempelvis förbud och zonindelning för att förhindra buller och bevara tystnad. I undersökningen av Jämtlandsfjällen (Ankre och Kronenberg, 2015) anser snöskoteråkarna att information och förbud mot bullrande fordon är bästa sättet att minska buller från snöskoter. Turskidåkarna å andra sidan anser att begränsning att nyttja området för vissa motoriserade aktiviteter och bullerfria zoner har störst betydelse. I flera kommuners översiktsplaner har nu så kallade "tysta områden" identifierats och avgränsats (se Peterson Forsberg, 2012), men det är baserat på decibel vilket blir problematiskt utifrån ovan diskussion om att upplevelsen av buller och tystnad är subjektivt. Avslutningsvis, det vore intressant att diskutera en ändring av fokus i miljö kvalitetsmålets precisering. Istället för buller vore det tänkvärt att istället uppmärksamma behovet, upplevelsen och bevarandet av tystnad.

3.4 Reflektioner kring miljö kvalitetsmålet

Ovanstående resonemang om buller uppmärksammar betydelsen av ett vidgat geografisk perspektiv i diskussionen om påverkan på miljö kvalitetsmålet. Generellt kan här sägas att det finns en problematik i att samlat hantera, beskriva och utvärdera ett miljö kvalitetsmål för ett så stort och varierat område som fjällen. En annan aspekt värd att reflektera över är miljö kvalitetsmålets ideologiska och utopiska karaktär (Emmelin, 2005, 2013). Som ovan nämnts handlar miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö om att bevara fjällskapet i ett visst tillstånd. Detta bevarande kräver insatser i form av extensiv naturvård – en grannliga uppgift inte minst på grund av ekosystemens allmänna gränslöshet och de förändringsprocesser som följer i spåren av den globala uppvärmningen. Samtidigt ligger möjligheterna att lyckas även utanför det rent miljö tekniska. Inte minst handlar det om att hos människor etablera och vinna gehör för en viss *bild* av landskapet, det vill säga ett visst sätt att se på landskapet och förhålla sig till det (jämför till exempel "andskap" enligt Hägerstrand, 1991; och "ekostrategier" enligt Sandell, 2005 och 2016). Bilden består av den mening och de värden (ofta knutna till estetik och/eller användbarhet) som knyts till landskapet av människor som står i relation till det. Ett landskaps bild är under ständig förhandling; det finns aldrig en mening utan många, ofta konkurrerande, meningar knutna till ett landskap. Resultatet av denna förhandling kan leda till att individer och grupper, under en begränsad tid, enas om de centrala aspekter som definierar landskapet (Massey, 1995).

Miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö har fastställts av riksdagen och utgör därmed ett kraftfullt inlägg i den förhandling som pågår om vad fjällskapet är och ska vara. Genom målet formuleras och kommuniceras vissa specifika värden med syftet att slå fast en bild av vad landskapet är, hur det ska upplevas och nyttjas nu och i framtiden. Möjligheten att formulera mål för ett landskap speglar onekligen en reell makt. Samtidigt är det dock viktigt att komma ihåg att miljö kvalitetsmålet svarar mot ett upplevt hot mot en viss bild av landskapet. Målet bör därför också ses som ett försvar av en landskapsbild som på olika sätt utmanas av andra krafter och andra aktörers perspektiv.

Som påpekas tidigare i denna rapport börjar miljö kvalitetsmålets naturskyddsperspektiv, med eko från 1800-talets vurm för "vildmark" och "orörd natur", förlora sin legitimitet. Inte minst utmanas målets landskapsbild av de krav på en hållbar utveckling, inklusive social och ekonomisk utveckling, som på bred front förs fram i samhällsdebatten och som ger utrymme för en rad andra landskapsbilder. I rapporten *Miljömål i fjällskapet: En syntes av problemställningar knutna till förvaltningen av en begränsad resurs* (Sverdrup, 2010:9) beskrivs bristen på sociala och ekonomiska dimensioner som miljö kvalitetsmålets största problem:

"Huvudresultatet av förstudien är att även om fjällmiljömålet kan kritiseras för att vara vagt, ofullständigt och svårt att operationalisera så beror svårigheterna att nå miljömålet Storslagen fjällmiljö i hög utsträckning på ett smalt fokus på ekologisk uthållighet och för lite uppmärksamhet på de sociala och ekonomiska komponenterna i en hållbar utveckling."

Miljö kvalitetsmålet för fjällen, i dess nuvarande form, är helt enkelt illa lämpat för att hantera de förvaltningsrelaterade och framtidsstrategiska utmaningar fjällvärlden står inför – vilka även omfattar social och ekonomisk hållbarhet och i många fall relaterar till friluftsliv och naturturism. Tillspetsat uttryckt, dagens miljö kvalitetsmål för fjällen rör bara begränsade delar av regionens hållbara utveckling (jämför den kritiska diskussionen om miljö kvalitetsmålen och målet Storslagen fjällmiljö

som finns i bland annat Emmelin, 2005, 2013 och Lundgren, 2013).

De trender inom fjällturismen som presenterats i denna rapport kan därför också ses i ljuset av denna kamp om landskapsbilden, där aktörers och besökares perspektiv och agerande utgör inlägg i förhandlingen om hur fjällskapet ska definieras. I vissa fall ligger de i linje med den mening och de värden som miljö kvalitetsmålet företräder och framhåller, och i andra fall inte. Tanken om ett homogent rekreationslandskap känns dock avlägset – snarare är det ett mångfacetterat landskap som framträder, exempelvis utifrån motsatsparen

aktivitet	-/-	plats
yngre	-/-	äldre
skidort	-/-	periferi
fart	-/-	”slow”
uppkopplat	-/-	nedkopplat
tillrättalagt	-/-	vildmark
motoriserat	-/-	icke motoriserat
buller	-/-	tystnad

Naturvårdsverkets egen bedömning är att miljö kvalitetsmålet inte kommer att uppnås till år 2020 som tidigare planerat (Naturvårdsverket, 2007). Följer man resonemanget ovan så har detta heller aldrig varit möjligt. Alla försök att slå fast en plats specifika karaktär är dömda att misslyckas; på sin höjd kan man göra meningar och värden allmängiltiga under en begränsad tid. Landskap uppnår aldrig statiska tillstånd utan är i en ständig process av blivande. Miljö kvalitetsmålet är därför en resväg snarare än en destination, en resväg i naturskyddets tecken. Frågan är förstås om det också är vägen mot en hållbar utveckling i fjällregionen?

Resonemang av denna typ ger uppslag till ytterligare forskning. Inte minst blir det utifrån detta nödvändigt att bättre veta hos vilka och i vilken utsträckning olika landskapsbilder är förankrade. Hur förhåller sig till exempel olika myndigheters landskapsbilder till lokalt boende och lokala näringsidkare? I vilken utsträckning finns stora skillnader mellan till exempel rennäringens landskapsbilder, i förhållande till naturvårdens, i förhållande till friluftslivets, i förhållande till skogsbrukets, i förhållande till lagstiftarnas, i förhållande till...? Att olika landskapsbilder och landskapsideal kan ställas mot varandra innebär inte att man inte kan välja – men viktigt är att dessa val, denna maktutövning, skall ske på ett välgrundad och transparent underlag.

Ett angeläget område för fortsatt forskning är de grupper och aktiviteter som står i fokus för denna rapport, alltså friluftsliv och naturturism i de svenska fjällen. Några, bland många, exempel på framtida forskningsteman kan vara:

- De internationella besökarna i fjällen och deras antal, aktiviteter och preferenser och hur dessa förändras över tiden.

- Hur olika rekreationsintressen relaterar till varandra, till exempel internationella i förhållande till svenska, olika åldrar, olika aktiviteter, lokalbefolkning i förhållande till utifrån kommande, sportintresserade i förhållande till icke-sportintresserade.
- Lokalbefolkningens friluftsliv, vilket ofta är en viktig livskvalitet och även kan vara avgörande för att man vill bo i regionen.
- Infrastrukturer för rekreation (leder, stugor, tjänster mm), inklusive frågor om ansvar, förvaltning och finansiering.
- Värdeskapande och lokala ekonomiska effekter relaterade till friluftsliv och naturturism i fjällen (inklusive frågor om läckage av ekonomiska värden ut ur regionen)
- Följa påverkan från markslitage och annan påverkan på resurser som vattenkvalitet och landskapsbild.
- Digitaliseringens betydelse för förändringar i informationsspridning och kommunikation kopplat till fjällens gäster och aktörer.

Till sist vill vi framhålla vikten av fortsatt systematisk insamling av kvantitativ och kvalitativ information, både on-site (faktiska besökare på olika platser) och off-site (den svenska och andra länders allmänhet) kring besök, aktiviteter, motiv, upplevda hot, möjligheter etc. i svenska fjällen. Landskapets upplevelsevärden, och då kanske framför allt de som ligger vid sidan av den organiserade besöksnäringens intressen, saknar ofta tydliga och samordnade företrädare. Förutom direkt kommersiella värden kan fjällturismen bidra till arbetstillfällen i glesbygd, bättre folkhälsa och ökad miljömedvetenhet. Därför är det viktigt att våra myndigheter tar ansvar för en långsiktig kunskapsuppbyggnad av friluftsliv i de svenska fjällen i linje med tidigare föreslaget statistikprogram (Naturvårdsverket, 2009) och internationella rekommendationer (Kajala et al, 2007).

Referenser

(De rapporter och artiklar som gjorts och görs inom detta projekt är markerade med fetstil.)

- Abrahamsson, K. V. (red.) (1993). *Sveriges Nationalatlas: Arbete och fritid*. SNA förlag, Kulturgeografiska inst., Stockholm: Stockholms universitet.
- Alm, S., Palme, J. & Westholm, E. (red.) (2012). *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos.
- Alm, S. (2012). Ungdomars värderingar och framtidsförväntningar: En genväg till framtiden? -I: Alm, S., Palme, J. & Westholm, E. (red.) *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 167-188.
- Andersson, J. & Westholm, E. (2012). En introduktion till framtidsstudier. -I: Alm, Susanne; Palme, Joakim & Westholm, Erik (red.) *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 9-22.
- Ankre, R. & Kronenberg, K. (2015).** *Buller och tystnad i Jämtlandsfjällen. Upplevelser av intressebetsmottagningar bland turskidåkare och snökoteråkare*. Mittuniversitetet, ETOUR rapport nr. 2015:6.
- Arnegård, J. 2006 Upplevelser och lärande i äventyrssport och skola. Diss. Lärarhögskolan, Stockholm. DN, 2015-01-18 "Sveriges officiella statistik hotar att bli missvisande.
- Emmelin, L. (2005). Att synas utan att verka – miljömålen som symbolpolitik. I L. J. Lundgren & J. Edman (red). *Konflikter, samarbete, resultat: perspektiv på svensk miljöpolitik*. Brottbys, Cassandra, s. 19-43.
- Emmelin, L. (2013). Miljömålen – miljöteknokratins utopi. I L. J. Lundgren och K. Schough (red). *Generationsmålet: tankar om miljöpolitik och samhällsomställning*. Stockholm, Naturvårdsverket, 54-76.
- Emmelin, L., Fredman, P., Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010). *Planera för friluftsliv: Natur, samhälle, upplevelser*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- FjällFokus (2003). *FjällFokus: Populär kunskap från FjällMistra*. Nyhetsbrev No 10, oktober 2003.
- Fredman, P. & Heberlein, T.A. (2003). Changes in Skiing and Snowmobiling in Swedish Mountains. *Annals of Tourism Research*, 30(2) pp. 485-488.
- Fredman, P. & Hedblom, M. (2015). *Friluftsliv 2014. Nationell undersökning om svenska folkets friluftsvanor*. Naturvårdsverket, Rapport 6691.
- Fredman, P. & Sandell, K. (2005). *Delrapport om svenskars fjällbesök samt inställning till allemansrätten och skyddade naturområden – särskilt fjällen*. FjällMistrarapport nr 15.
- Fredman, P. & Sandell, K. (Manuskript).** *Who are Ruling the Future? Prospects of Outdoor Activities in the Swedish Mountain Area*. Scientific Article
- Fredman, P. & Wikström, D. (2015).** *Besök och besökare i Fulufjällets nationalpark sommaren 2014 (med jämförelser åren 2001 och 2003)*. Mid-Sweden University, ETOUR, rapport 2015:5.
- Fredman, P., Hörnsten Friberg, L. & Emmelin, L. (2005). *Friluftsliv och turism i Fulufjället. Före – efter nationalparksbildningen*. Naturvårdsverket, rapport 5467. Dokumentation av de svenska nationalparkerna, nr 18.
- Fredman, P., Chekalina, T. & Heberlein, T. (Manuskript).** *Changing Recreation Patterns in the Swedish Mountain Region 1980 – 2013*.

- Fredman, P. Stenseke, M. & Sandell, K. (red.) (2014). *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Fredman, P., Jensen, F.S., Lexhagen, M., Lundberg, C., Sandell, K., Sievänen, T., Wall Reinius, S., Wolf-Watz, D. (Manuskript).** *Foresight Outdoor Recreation - A discussion paper based on monitoring experiences in the Nordic context*.
- Fredman, P., Wall Reinius, S., Sandell, K. Lundberg C., Lexhagen, M., Bodén, B & Dahlberg, A.** (2014). *Besök och besökare i fjällen - Resultat från en undersökning avseende svenskarnas fritidsaktiviteter i fjällen, besök i olika fjällområden, landskapsrelationer, fjällen i sociala medier, upplevelser av vindkraft och attityder till skyddad natur*. Mittuniversitetet, ETOUR, rapport 2014:3.
- Gramann, J.H. (1999). The effect of mechanical noise and natural sound on user experience in units of the National Park System. *Social Science Research Review*. Vol. 1, No. 1. s.1-15.
- Hellström-Boström, E. (1997). *Svensk klättring: Pionjärerna*. Sollentuna: Alpina förlaget
- Herngren, E. (2013). *Verktysöversikt – Omvärldsanalys steg för steg*. Kairos Future för Kairos Academy.
- Hägerstrand, T (1991). Tillkomsten av nationalparker i Sverige: En idéns väg från 'andskap' till landskap. *Svensk Geografisk Årsbok*, Lund, s. 83-96.
- Höjer, M., Svenfelt, Å & Wangel, J. (2012). Backcasting öppnar upp framtiden. -I: Alm, S., Palme, J. & Westholm, E. (red.). *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 211-234.
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Diksaite, L, Erkkonen, J., Fredman, P., Jensen, F. Søndergaard, Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O. & Wallsten, P. (2007). *Visitor monitoring in nature areas – a manual based on experiences from the Nordic and Baltic countries*. Tema Nord 2007:537. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Kariel, H. (1990). Factors affecting response to noise in outdoor recreational environments. *The Canadian Geographer*. Vol. 34, No. 2. s.142-149.
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography, The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*. 1-8. John Wiley & Sons Inc.
- Lexhagen, M. och Olausson, F. (2015).** *Vintersportorten året runt Del II: Produkt och marknadsföring – nuläge, trender och benchmark*. ETOUR, rapport 2015:4
- Lindberg, K., Denstadli, J.M., & Fredman, p. (2001). *Skiers and snowmobilers in södra Jämtlandsfjällen: Are there recreation conflicts?* Östersund: ETOUR.
- Lundgren L.J. (2013). Generationsmålet – ett kameleontiskt mål. I L. J. Lundgren och K. Schough (red). *Generationsmålet: tankar om miljöpolitik och samhällsomställning*. Stockholm: Naturvårdsverket, 29-50.
- Lundqvist, T. (2012). Framtidsstudier och omvärldsanalys. -I: Alm, S.; Palme, J. & Westholm, E. (red.). *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 145-166.
- Massey, D. (1995). Places and their pasts, *History Workshop Journal* 39(1), 182-192.
- Mkono, M. & Markwell, K. (2014). The application of netnography in tourism studies, *Annals of tourism research*, 48, 289-291.
- Naturvårdsverket (1985). *Svenskarnas Fjällvanor*. Rapport 3019.
- Naturvårdsverket (2007). *Storslagen fjällmiljö. Underlagsrapport till fördjupad utvärdering av miljömålsarbetet*. Rapport 5772.
- Naturvårdsverket (2009). *Statistikprogram för friluftsliv – ett förslag*. Rapport 5975, Naturvårdsverket, Stockholm.
- Naturvårdsverket (2014). *Förslag till en strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Skrivelse 2014-06-05, NV-04173-13.

- Newman, P. Marion, J. & Cahill, K. (2001). Integrating Resource, Social, and Managerial Indicators of Quality into Carrying Capacity Decision-making. *The George Wright FORUM*. Vol. 18, No. 3. s. 28-40.
- Nilsson, Per Åke (1999). *Fjällturismens historia: En studie av utvecklingen i Åredalen*. -Inst. f. Turismvetenskap, Rapport No. 1999:1, Mitthögskolan, Östersund.
- Petersson Forsberg, L. (2012). *Friluftsliv och naturturism i kommunal fysisk planering*. Doktorsavhandling, Fysisk planering. Karlskrona: Blekinge Högskola.
- Pilcher, E., Newman, P. & Manning, R. (2009). Understanding and Managing Experiential Aspects of Soundscapes at Muir Woods National Monument i *Environmental Management*. Vol. 43. s. 425-435.
- Price, M. F. & Willebrand, T. (2006). Theme issue about the Mountain Mistra Research Programme. *The International Journal of Biodiversity Science and Management*, Vol. 2, No. 4, pp. 303-369.
- Sandell, K. 2005. *Reservatsdilemman eller utvecklingsområden? En syntesdiskussion och två fallstudier: Torneträsk biosfärområde 1986 - 2004 och Södra Jämtlandsfjällens nationalparksförslag 1995 - 2000*. - Rapport No. 17 för forskningsprogrammet "FjällMistra" (the Mountain Mistra Programme), Umeå.
- Sandell, Klas (2016)**. Ecostrategies: Presentation and Elaboration of a Conceptual Framework of Landscape Perspectives. *TOURISM* (in print)
- Sandell, K. (Manuskript)** *Naturturism och friluftsliv i fjällen: landskapsrelationer i förändring?* ETOUR rapport, Östersund.
- Sandell, K., Arnegård, J. & Backman, E. (red.) (2011). *Friluftssport och äventyrsidrott: Utmaningar för lärare, ledare och miljö i en föränderlig värld*. Studentlitteratur. Lund.
- Sandell, K. & Sörlin, S. (red.) (2008). (2a reviderade uppl.). *Friluftshistoria – från `härdande friluftslif` till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Schneider, I. (2000). Response to Conflict Among Wilderness Users. *USDA Forest Proceedings RMRS-P-15*. Vol. 4. pp. 160-163
- Sehlin, H. (1998). *Känn ditt land: STF:s roll i den svenska turismens historia*. Svenska Turistföreningen, Stockholm.
- SFS (Svensk Författningssamling) (2003:133.) Förordning om Statsbidrag till friluftsförbund. Källa: Rixlex Ufärdad 2003-04-10.
- Skovdahl, B. (2012). En ny vetenskap eller ett nytt slags beslutsunderlag? -I: Alm, S., Palme, J. & Westholm, E. (red.). *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 23-48.
- SLAO (2015). *Skiddata för vintern 2014-2015: Svenska skidanläggningars branschrapport*, Svenska Skidanläggningars Organisation (SLAO), Östersund.
- Stack, D., Newman, P. Manning, R. & Fristrup, K. (2011). Reducing user noise levels at Muir Woods National Monument using experimental management. *Journal of Acoustical Society of America*. Vol. 129, No. 3. s. 1375-1380.
- Stankey, G. H. & Schreyer, R. (1987). *Attitudes toward wilderness and factors affecting user behavior: A state-of-knowledge review in Proceedings-national wilderness research conference: issue, state-of-knowledge, future directions*. Red., R. Lucas. General Technical Report, INT-220. U.S. Dept. of Agriculture. Ogden: Forest Service.
- Sverdrup, H. (Red.) (2010). *Miljömål i fjällskapet: En syntes av problemställningar knutna till förvaltningen av en begränsad resurs*. Rapport 6366, Naturvårdsverket, Stockholm.

- Sörlin, S. (1988). *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. -Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar, No. 33, Stockholm.
- Trafikanalys (2014). Fordon 2013. Statistik 2014:3. Sveriges Officiella Statistik.
- Vistad, O. & Skår, M. (2005). Lystig naturbruk - med og utan motor? Om trivsel i naturen, haldningar til miljøvern og konflikter ved motorisering. Utmark 1-2005. Lillehammer: NINA.
- Vuorio, T. (2003). *Information on recreation and tourism in spatial planning in the Swedish mountains – methods and need for knowledge*. Licentiate Dissertation, Series No 2003:3. Dept of Spatial Planning, Blekinge Institute of Technology and Etour scientific book series V 2003:12.
- Vuorio, T., Göransson, S. & Emmelin, L. (2000), *Vandrare i södra Jämtlandsfjällen – underlag för översiktlig planering*. Etour WP 2000:11, Östersund.
- Vuorio, T., Emmelin, L., Göransson, S & Gudmundsson, A (2000). *Besöksmönstret i Södra Jämtlandsfjällen sommaren 1999*. Etour WP, 2000: 7, Östersund.
- Wall-Reinius, S. (2009). A Ticket to National Parks? Tourism, Railways, and the Establishment of National Parks in Sweden. In: W. Frost & M.C. Hall, (Eds.) *Tourism and National Parks: International Perspectives on Development, Histories and Change*, pp. 184-196. Routledge, London.
- Wallsten, P. (2013). *Så vände vinden. Bildandet av Fulufjällets nationalpark*. Dokumentation av de svenska nationalparkerna. Nr. 29. Naturvårdsverket, Stockholm.
- Wall-Reinius, S, & Bäck, L. (2011). Changes in visitor demand: inter-year comparisons of Swedish hikers' characteristics, preferences and experiences. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11:sup1, 38-53.
- Wall-Reinius, S. & Chekalina, T. (2015).** *Inter-year comparisons of visitor characteristics and preferences: the case of Swedish summer visitors in the Jämtland Mountains*. The 24th Nordic Symposium in tourism and hospitality research, October, 2015, Reykjavik, Iceland.
- Wall-Reinius, S. & Kronenberg, K. (Manuskript).** Longitudinal data from on-site visitor surveys in recreational and protected areas: a case from northern Sweden.
- Wall-Reinius, S., Olausson, F., Ankre, R., Dahlberg, A., Lexhagen, M., Lundberg, C., Sandell, K., & Bodén, B. (2015).** *Undersökning bland besökarna i södra Jämtlandsfjällen sommaren 2013*. Etour, rapport 2015:2.
- Westholm, E. (2012). Miljöforskningens framtidsbilder. -I: Alm, S., Palme, J. & Westholm, E. (red.). *Att utforska framtiden: valda perspektiv*. Stockholm: Dialogos, s. 91-110.

Bilagor

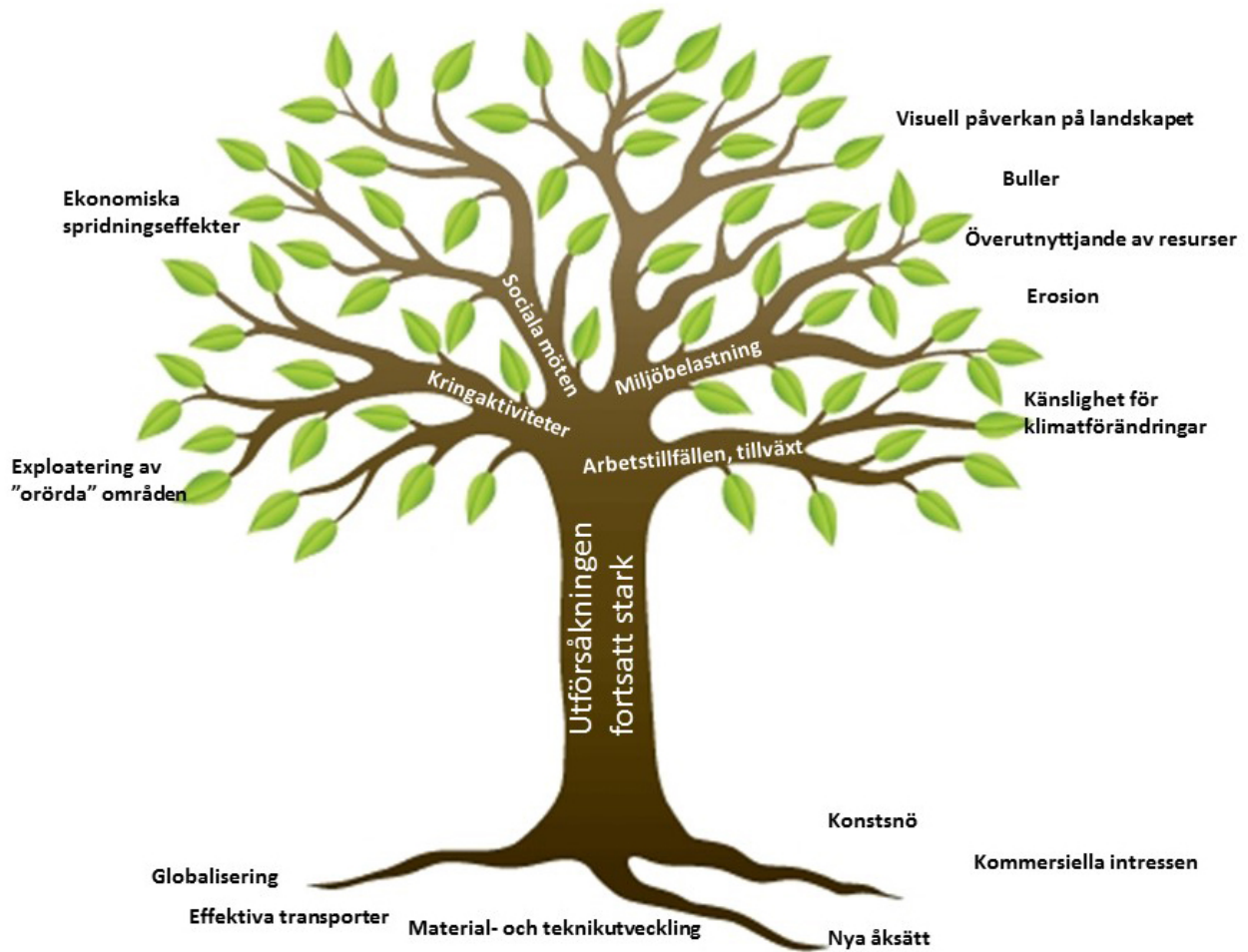
En informerad framtidsspaning

Vi har tidigare i den här rapporten konstaterat att det inte går att beforska framtiden i sig. Samtidigt är det viktigt att betona framtidens förutsättningar som ett viktigt forskningsfält. I rapporten har vi presenterat ett antal exempel på förskjutningar över tiden, liksom nutida aktiviteter och förhållningssätt, som det finns anledning att betrakta som sådana viktiga förutsättningar. Av betydelse är också de större sammanhang, som visserligen ligger utanför friluftsliv och naturturism i fjällen, som kraftigt kan påverka detta (exempelvis klimatförändringar, befolkningsförändringar och ekonomiska konjunkturer).

I rapporten har fjällens miljö kvalitetsmål betraktats i ljuset av de förskjutningar över tiden och olika nutida förhållanden som vi anser oss ha funnit. Dessa resultat bygger på belagd forskning och underlagen för våra slutsatser är tydligt angivna och möjliga för andra att följa upp. I denna bilaga tar vi oss friheten att spekulera lite om framtiden och lyfta fram tendenser och konsekvenser som för oss framträder efter tre års arbete med att analysera aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer för friluftsliv och naturturism i fjällen, men där påståendena inte nödvändigtvis vilar på samma fasta empiriska grund. Det vi här presenterar är en framtidsspaning i form av en så kallad trendträdsanalys. Trendträd är ett verktyg som skapar möjligheter att strukturerat tänka kring specifika trenders ursprung och verkningar (Herngren (2013)). Trenden utgör stammen, trädets rötter dess drivkrafter, grenarna är trendens konsekvenser, kvistarna är konsekvensernas konsekvenser. Allra längst ut på trädets kvistar finns löv och dessa är de hot och möjligheter som kan relateras till trendens konsekvenser.

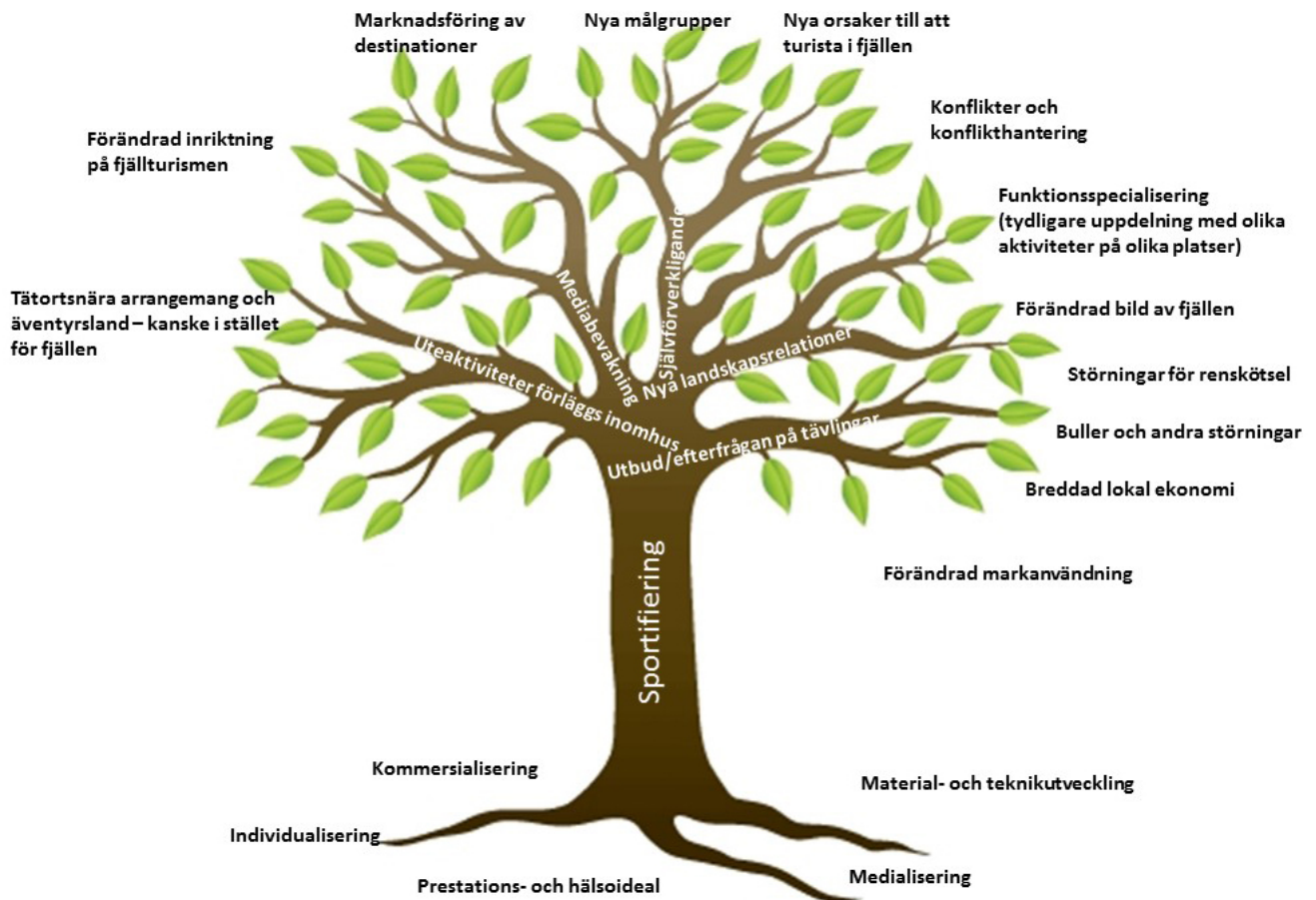
Nedan presenteras tre träd som alla utgår från de teman som presenterades i kapitel 3. Dessa kan ses som spekulativa tillägg till de resultat som rapporten lyfter fram, men också tjäna som exempel på en metod för att tänka vidare kring aktuella trender.

Figur 4.1 visar ett trendträd där temat *Utförsåknigen fortsatt stark* som sin trädstam utgör stam och där rötterna består av drivkrafterna globalisering, effektiva transporter, material- och teknikutveckling, nya åksätt, kommersiella intressen och konstsnö. Exempel på konsekvenser av denna trend kan vara fler arbetstillfällen och ekonomisk tillväxt, där inte minst ett ökat antal kringaktiviteter spelar roll. Trädets blad, det vill säga hot och möjligheter kopplade till trenden och dess konsekvenser omfattar exploatering av "örörda" områden, ekonomiska spridningseffekter, olika former av miljöpåverkan och en känslighet för klimatförändringar.

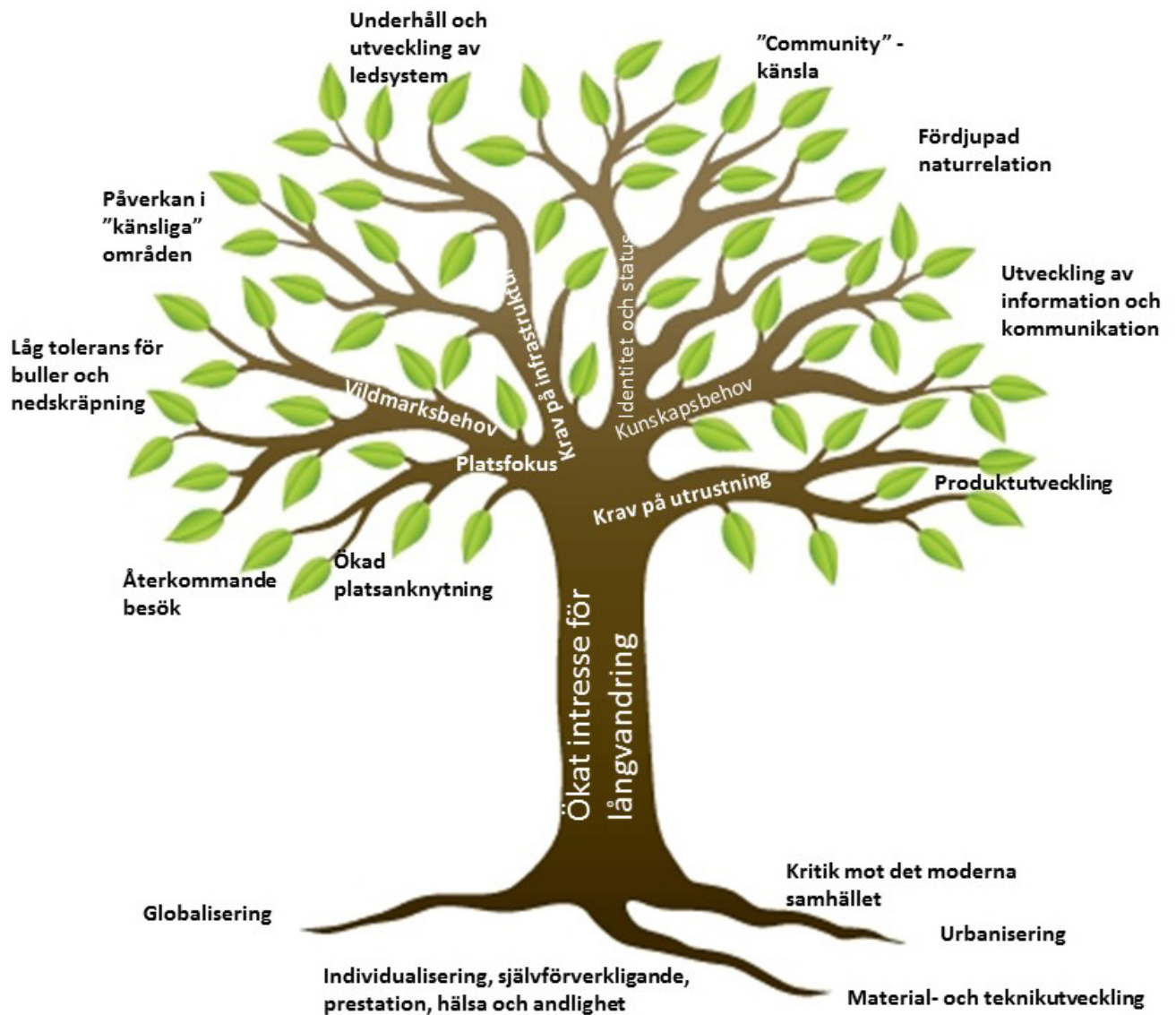
Figur 4.1. Trendträd: Utförsåknigen fortsatt stark

Trendträdet nedan (Fig. 4.2) tar temat *Växande sportifiering* som utgångspunkt. Rötterna till denna trend går att finna i samhällets kommersialisering, individualisering och prestations- och hälsoideal. Medialisering och material- och teknikutveckling är andra drivkrafter till denna trend. Bland grenarna, de tänkta konsekvenserna av denna trend, ryms exempelvis ett ökat utbud och efterfrågan på tävlingar i fjällmiljön och nya landskapsrelationer liksom en ökad mediabevakning. Sportifieringen kan också innebära en ökning av tätortsnära arrangemang och äventyrsland, ibland som alternativ till fjällvistelser. Bland hot och möjligheter hittar vi bland annat en förändrad bild av fjällen och ny inriktning på fjällturismen, liksom risk för konflikter mellan aktörer och störningar av renskötseln.

Figur 4.2. Trendträd: Växande sportifiering

Det sista trendträdet (Fig. 4.3) utgår från temat *Ökat intresse för långvandring*. Här får trenden näring av drivkrafterna globalisering, individualisering, självförverkligande, prestation, hälsa och andlighet. Bland rötterna finns även en kritik mot det moderna samhället, en ökad urbanisering och utvecklingen av material och teknik. Bland konsekvenserna av trenden hittar vi grenar som platsfokus, krav på infrastruktur och utrustning. I bladverket slutligen finns hot och möjligheter bland annat relaterade till underhåll och utveckling av ledssystem och påverkan i "känsliga" områden. Bladet "community"-känsla står för den starka samhörighet som kan skapas inom samma intressegrupp.

Figur 4.3. Trendträd: Ökat intresse för långvandring.

